Bazându-ne pe două perspective complementare asupra vieții de cuplu - psihologică și sociologică, ne propunem să vă re-introducem în peisajul mereu în schimbare al cuplului și familiei actuale.

Dincolo de aparențe și ipocrizii liniștitoare vom pătrunde în "culisele psihologice" ale noilor motivații, așteptări și comportamente generate de relația de parteneriat erotic și marital.

De la sublim la abject, dincolo de prejudecăți și standarde mediatizate, se dezvăluie universul actual al metamorfozelor rolurilor de sex, alternativele și mutațiile - uneori șocante - ale relațiilor dintre bărbat și femeie.

Dragoste, sexualitate, căsătorie deschisă și pseudocăsătorie, coabitare și singurătate, experimente neofamiliale, opțiuni, explicații și confuzii, dilemele cuplului și prognoze pentru evoluția sa în lume...

O realitate incitantă dar nu mai puțin neliniștitoare, extrasă cu greu dinti-o copleșitoare iluzie cu care ne-am obișnuit să trăim. Cum, de ce și încotro se îndreaptă relațiile dintre sexe? Încercăm să vă oferim unele răspunsuri, dar mai ales să vă stârnim noi întrebări.

Autorii

ISBN: 973-8383-13-7

Iolanda Mitrofan Cristian Ciuperca

PSIHOLOGIA VIEȚII DE CUPLU

Între iluzie și realitate

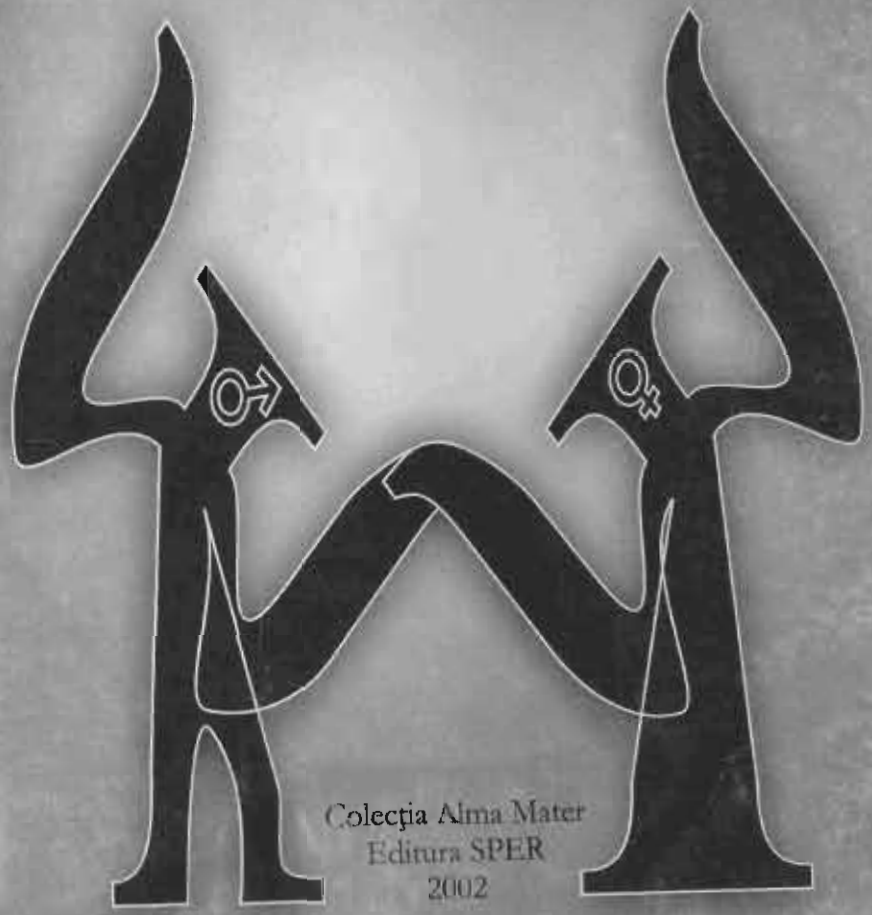

Colecția Alma Mater
Editura SPER
2002

Iolanda Mitrofan Cristian Ciupercă

Psihologia vieţii de cuplu

Colecţia „Alma Mater"
SPER 2002

Carte apărută sub egida
Societății de Psihoterapie Experiențială Română

© 2002 Editura SPER
ISBN 973-8383-13-7

Toate drepturile rezervate Editurii SPER
Nici o parte a lucrării nu poate fi copiată, tradusă, reprodusă în nici un fel fără acordul scris al editurii.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MITROFAN, IOLANDA
Psihologia vieții de cuplu: între iluzie și realitate / Iolanda Mitrofan, Cristian Ciupercă - București: Editura S.P.E.R., 2002
p.494; 21 cm; - (Alma Mater)
ISBN 973-8383-13-7

I. Ciupercă, Cristian
159.922.1

Difuzare: Editura SPER
Strada Ritmului nr. 2A, sector 2, București.
Telefon: 01/314.89.72

Redactor: Iolanda Mitrofan
Copertă, grafică, tehnoredactare și design: Augustin Iordache

CUPRINS

Argument 9

Capitolul I.
Relațiile dintre sexe - laboratorul subiectiv al devenirii noastre 12
1. Cuplul - sens și semnificație 12
2. Căsătoria - o experiență de maturizare a personalității .. 12

Capitolul II.
Familia - încotro? Structuri și metamorfoze contemporane. Translații și alternative 27
1. „Criza familiei" - aparență și realitate 27
2. Cele șapte tipuri de relații între sexe și mutațiile lor actuale 36
2.1. Promiscuitatea 37
2.2. Căsătoria în grup și grupurile comunitare 38
2.3. Poliandria 41
2.4. Poliginia 42
2.5. Monogamia și formele ei 44
2.5.1. Familia extinsă 44
2.5.2. Familia nucleară 46
2.5.3. Formele derivate 48
2.6. Forme alternative ale mariajului modern sau translația stilurilor de viață familială 60
2.6.1. Singurătatea 74
2.6.2. Coabitarea 77
2.6.3. Părinți-adolescenți 87
2.7. Experimentele „neo-familiale" și „simulacrele" familiei actuale 99

2.7.1. Căsătoria deschisă - între dezirabil şi posibil ... 101
2.7.2. Semicăsnicia sau falsele soluţii ... 103
2.7.3. Pseudocăsnicia - un simulacru uzual ... 106
2.7.4. „Swinging" - un parteneriat sexual tranzitor între cupluri. Avangardă sau anormalitate? ... 107
2.7.5. Comunităţile şi mariajele de homosexuali - permisivitate sau decadenţă 110
Capitolul III.
În căutarea explicaţiilor ... 117
3.1. De la identitatea sexuală la metamorfozele actuale ale sex-rolurilor ... 118
3.1.1. Identitatea sexuală - o constelaţie plurifactorială 120
3.1.2. „Eternul feminin - eternul masculin" sau diferenţele de roluri ... 125
3.2. Câteva cercetări cruciale asupra comportamentului sexual ... 135
3.3. Sexualitatea premaritală şi relaţiile erotice iniţiatice ... 144
3.4. Parteneriatul erotic - un proces complex de interdezvoltare a rolurilor ... 161
3.4.1. Iubirea - o întrebare cu răspuns deschis ... 161
3.4.2. Tipuri de iubire - tipuri de parteneri erotici ... 166
3.4.3. Forme de manifestare a iubirii şi tipuri de îndrăgostiţi ... 178
3.4.4. Modelul cultural al iubirii - prefaceri actuale ... 186
3.4.5. Diferenţele între femei şi bărbaţi în modul de a-şi manifesta iubirea ... 190
3.4.6. Dezvoltarea iubirii şi funcţiile ei ... 192
3.4.7. Paradoxuri, bariere şi blocaje în atracţia erotică ... 197
3.4.8. De ce şi cum se încheie un parteneriat erotic ... 200

3.5. Alegerea partenerului conjugal - motivaţii şi „filtre" ... 202
3.5.1. Cum, de ce şi cu cine decid oamenii să se căsătorească ... 202
3.5.2. Ca să poţi alege trebuie să ştii ce doreşti ... 207
3.5.3. Stadii, criterii şi „filtre" în alegerea partenerului ... 208
3.6. Căsătoria modernă - între imitaţie, constrângere şi autenticitate ... 219
Capitolul IV.
Metamorfozele structurii de rol în cuplul modern ... 235
4.1. Precizări conceptuale ... 235
4.2. Evoluţia structurii de gen-rol ... 242
4.3. Inegalitatea dintre sexe - teorii explicative ... 250
4.4. Socializarea diferenţiată - modalităţi şi consecinţe ... 261
4.5. Stereotipurile de gen : sursă a discriminării sexuale ... 281
4.6. Cauzele modificării structurii tradiţionale de rol conjugal ... 290
4.7. Cercetări contemporane privind dinamica structurii de rol conjugal ... 310
4.8. Dificultăţile asimilării modelului egalitar ... 318
4.9. Implicaţii psihosociale generate de schimbarea rolurilor în cuplul contemporan ... 335
Capitolul V.
Evoluţia relaţiilor dintre sexe. Estimări şi prognoze ... 359
5.1. Calitatea vieţii familiale. Estimări, predicţii şi soluţii 359
5.2. Terapia familiei patogene - între realism şi utopie ... 363
5.3. Evoluţia relaţiilor dintre sexe. Estimări şi prognoze 368
Anexe ... 379
Bibliografie ... 463

CAPITOLUL I

RELAŢIILE DINTRE SEXE - LABORATORUL SUBIECTIV AL DEVENIRII NOASTRE

1. Cuplul - sens şi semnificaţie

„Masculin - feminin", „bărbat - femeie", „mascul - femelă" - iată o structură arhetipală bazată pe polaritatea principiilor, identificabilă de la planurile cele mai subtile, metafizice, ale existenţei, până la cele mai grosiere - ale biologicului primar.

Iată un cuplu de FORŢE COMPLEMENTARE tinzând către armonie, definindu-se prin interacţiune şi integrare, dar dezvoltându-se, totodată, una prin intermediul celeilalte.

Ne naştem într-o matrice bipolară - cuplul parental - substitut arhetipal al diadei divine (C.G. JUNG, 1994, p. 101), de cele mai multe ori dintr-o experienţă de comuniune unică (simultan trupească, afectivă, mentală şi spirituală) - cuplul erotic.

Continuăm marea aventură a existenţei, devenind noi înşine personalităţi polarizate masculin sau feminin, identităţi psihosexuale conştiente de sine. Ne exprimăm prin sex-roluri şi ne integrăm social sub semnul a ceea ce ne rămâne specific întreaga viaţă – apartenenţa fundamentală la unul dintre sexe.

Dimensiunea noastră psihologică este marcată profund de şansa de A FI şi de A TE REVELA în cadrul CONVIEŢUIRII ca bărbat sau ca femeie.

Există o psihologie diferențială a sexelor care ne poate lămuri asupra multora dintre comportamentele noastre de succes sau de eșec, în circumstanțe specifice ale „întâlnirii" sexelor întru refacerea unității. Ea fundamentează un domeniu atât de paradoxal - complicat în esență și simplu în aparență, adesea neglijat, eludat sau subînțeles de disciplinele pozitiviste - PSIHOSEXOLOGIA.

Obiectivul psihosexologiei este cunoașterea particularităților comportamentale ale celor două sexe în stabilirea, funcționarea și dezvoltarea relațiilor interpersonale - erotico-sexuale, interactive și de intercunoaștere. Acest domeniu își propune să explice și să evalueze, din perspectivă psihosocială, experiențele de comunicare, comuniune, coevoluție și coexistență în cadrul modelelor de viață duală (cuplul erotic și cuplul marital), precum și în cadrul familiei sau al alternativelor sale.

Psihosexologia își propune să abordeze diagnoza și terapia stărilor disfuncționale ale cuplului, din perspectiva analizei psihologice a intimității - care a suferit o progresivă degradare în lumea contemporană, precum și în contextul paradigmelor moderne ale abordării familiei (teoria sistemelor, modelele interacționist, structural și procesual, perspectiva dezvoltării sau a ciclurilor vieții, abordarea istorică, teoria conflictului și a rolurilor).

Problematica ce constituie „substanța" acestui domeniu se întemeiază pe câteva premise teoretice, fundamentate de studii și cercetări clasice și moderne, remarcabile în domeniu, ca cele aparținând lui S. FREUD, C. G. JUNG, W. REICH, J. EVOLA. Ele sunt susținute și de argumentele științifice ale psihologiei și psihosociologiei relațiilor intersexe (OLLIE POCS, J. C. COLEMAN, F. MACNAB, L. ROUSSEL etc.), de propriile noastre observații, cercetări și convingeri (I. MITROFAN, 1989, 1991, 1994), dar se

conectează fundamental la și își trag seva din înțelepciunea textelor sacre aparținând diverselor religii și matrici spiritual-culturale, atât occidentale, cât și orientale. Dincolo de diferențele transculturale, dimensiunile mirică, magică, sacră și transpersonală (metafizică) ale cuplului erotic, le regăsim constant în toată istoria spirituală a omenirii, ca pe un sens și o cale de împlinire a ființei umane, de relevare a divinului din sine, de autodepășire și transmutare pe un plan mai înalt, în ordinea firii, de experimentare prin iubire a unificării cu Divinitatea. M. ELIADE, S. HUTIN, C. G. JUNG, I. EVOLA, I. P. CULIANU, BHAGWAN SHREE RAJNEESH, YAMI LOPAMUDRA, MANTAK CHIA, s.a.) au devoalat pentru noi multe dintre simbolurile, misterele și semnificațiile tezaurului de gândire magică, religioasă și filozofică a omenirii, cu privire la erotică.

Din perspectiva psihologiei, relația dintre sexe (erotico-sexuală și cognitiv-spirituală) devine chiar „laboratorul subiectiv al „prefacerii" și maturizării personalității umane, alchimia experiențială, prin care fiecare principiu arhetipal - masculin și feminin - se revelează pe sine, se desăvârșește cu, prin și întru împlinirea celuilalt, ceea ce permite transcenderea din profan în sacru, apropierea de, și comuniunea cu Dumnezeu. Așadar, premisele pe care ne sprijinim sunt:

1. Iubirea este sensul și „regula de aur" a întâlnirii fundamentale a sexelor, iar intercunoașterea și intercreația celor două personalități prin mutualitate - calea devenirii lor. Ea nu poate fi separată de sexualitate decât cu prețul alterării, devierii, regresiei sau eșuării în patologie.
2. Identitatea psihosexuală se dobândește prin experiența iubirii parental-filiale, dar se confirmă și se dezvoltă ulterior prin cea a iubirii erotice și conjugale. Apartenența genetică, biologică la unul din cele două sexe, deși determină

traiectoria socială, în mare parte, nu garantează în totalitate formarea identității psihologice de sex, adecvarea, competența și satisfacția resimțită în exercitarea sex-rolului. Socializarea, modelele educaționale și evenimentele vieții de relație în contextul cultural, economic și istoric al lumii contemporane, adesea pot perturba sau devia comportamentele de sex-rol, grevând semnificativ psihologia masculină, ca și cea feminină. Armonia interpersonală a sexelor (I. MITROFAN, 1989) poate fi astfel periclitată, în măsura în care modelele comportamentale de sex-rol se îndepărtează de matricele lor originare, de structurile arhetipale („eternul masculin", „eternul feminin", animus-anima, după C.G. JUNG).

3. Cuplul erotic devine prin iubire, comunicare și intercunoaștere o structură generativă deschisă la schimbare, autocreatoare, o unitate prin complementaritate. El angajează două forțe energetico-informaționale polare (masculin-feminin), care se intercompensează, interacționează, se revelează, se cunosc și se confirmă mutual, fuzionează, se dezvoltă și se transformă în ființe mature, autonome, libere.

4. Experiența iubirii (erotice și parentale) este simultan un experiment de maturizare a personalității, de dobândire a forței și libertății interioare, de autoîmplinire. Iubirea ne ajută să ne găsim și re-găsim pe noi înșine prin dăruire de sine și sacrificiu, și prin aceasra să ne situăm în dimensiunea transcendenței. A descoperi, trăi, „practica" și dezvolta iubirea ca mod de a fi, echivalează cu a deveni liber.

5. Experiența comunicării prin iubire determină și dezvoltă conștienrizarea de sine și de altul, simultan în plan biologic, psihologic și spiritual. Ea favorizează „transmutația de creștere a ființei", și prin aceasta lărgește sfera cunoașterii și creează premise pentru „trezire cognitivă" în planul supracunoașterii, al supraconștientului.

6. În cuplu și în familie, fiecare devine „co-cauză" și „co-efect" în evoluția celuilalt și, respectiv, celorlalți. Astfel, „laboratorul subiectiv" al familiei experimentează transformarea potenția-lităților fiecăruia, fie în împlinire, armonie și realizare de sine, fie în factori de mutilare sufletească, dizarmonie și pierdere de sine. „Partener", „părinte" și „fiu" sunt cele trei ipostaze care permit ființei umane autoconștientizarea, maturizarea și autodezvoltarea - procesul complex al creației de sine, în efortul perpetuu de transpersonalizare, de unificare cu Dumnezeu. În procesul deve-nirii și desăvârșirii de sine, cuplul și familia sunt „calea", „mijlocul" și „șansa", ca matrice fundamentală a vieții. De aceea „fractura" spirituală, morală, psihologică și alterarea integrității biologice afectează chiar procesul devenirii ființei. În și prin familie, omul accede și apoi încorporează, asimilează și participă la valorile spirituale, religioase, culturale, materiale. Aceasta îi permite, în cadrul mai larg al societății, să-și activeze resursele creatoare și să se înscrie, la rându-i, ca participant activ, conștient, „trezit", în marea creație universală.

7. Comunicarea erotică și cea de rip familial reflectă și se supun în esență legilor armoniei și creației „în univers", conform principiului funcțional holonomic („partea reflectă și reproduce întregul, după cum întregul se regăsește în parte"). Și dacă tendințele entropice ale ecosistemului conduc la haos prin sustragerea, ignorarea sau nerespectarea principiilor armoniei funcționale, tot așa degradarea și pervertirea erotică, dizarmonia familială și înstrăinarea

de sensul originar, inseră condiţia indivi-dual în psiho şi sociopatologie, cu reflexe directe asupra condiţiei somatice (conform viziunii holiste).

Multe din decriptările simbolice ale miturilor, credinţelor religioase şi filozofiilor orientale şi occidentale, deopotrivă, ne oferă argumente în sprijinul afirmaţiilor de mai sus.

Cuplul, în planul vieţii profane, reface simbolic „oul cosmic primordial", figurat antropomorfic prin mitul androginului (de care aminteşte PLATON în „Banchetul"), ca unitate fundamentală ce anulează contrariile. „Fie că acest mit este evocat în anumite mistrasimuri privind starea androgină a lui Adam, ori în doctrinele gnosticilor creştini, androginia este prezentată ca o stare iniţială ce trebuie redobândită. Bărbatul şi femeia aveau în forma lor primitivă, potrivit unei tradiţii, un singur trup, înzestrat cu două feţe; Dumnezeu l-a despărţit, dând fiecăruia câte un spate. De abia de acum înainte bărbatul şi femeia vor începe o existenţă diferenţiată. A spune, potrivit mitului Facerii - că Eva este scoasă din coasta lui Adam, înseamnă că întregul omenesc este nediferenţiat la origine" - precizează J. CHEVALIER şi A. GHEERBRANT în Dicţionar de Simboluri (vol. 1-A-D-, Ed. Artemis, Bucureşti 1994, pag. 98). „A deveni unul singur este ţelul vieţii omeneşti", iar dumnezeirea la care omul aspiră presupune redobândirea pierdutei androginii a lui Adam cel scindat de către Adam cel nou, cel slăvit. La această unitate se referă mai multe texte din Noul Testament (op. cit. p. 98). Descoperind în Epistolele Sfântului Pavel şi în Evanghelia după Ioan, androginia drept una dintre caracteristicile perfecţiunii spirituale, Mircea Eliade scrie: „Într-adevăr a deveni mascul şi femelă, sau a nu fi nici mascul, nici femelă, reprezintă expresiile plastice prin care limbajul se străduieşte să descrie metanoia, schimbarea, răsturnarea totală a valorilor. A fi mascul şi femelă este la fel de paradoxal ca şi faptul de a redeveni copil, de a te naşte

din nou, de a trece prin partea cea strâmtă („Mephistophales et L'androgyne", Paris, 1962, p.132). Masculinul şi femininul nu constituie decât unul din aspectele multiplicităţii de opoziţii chemate să se întrepătrundă din nou" (op. cit. p. 99).

Ideea o regăsim în religiile greacă, egipteană, iraniană, nordice, chineze şi indiene. Întâlnirea magică a sexelor transpare în dualităţile cosmice: soare-lună, zi-noapte, lumină-întuneric, cer-pământ, foc-apă, căldură-frig, în perspectiva alchimică - sulf-mercur, în principiile polare ale filozofiei chineze - Yin-Yang, sau în cele ale spiritualităţii indiene tantrice - Shiva-Shakti - corespondenţi divini ai cuplului sexual. Zeul Shiva este simbolul puterii transcedentale, cunoscător şi revelator al secretelor sexuale. Partenera sa, zeiţa Shakti exprimă energia înţelepciunii intuitive, cea care se lasă iniţiată, principiu receptiv-pasiv şi totodată matriceal-creator, dar şi cea care iniţiază deopotrivă.

„Zeiţa sălăşluieşte în toate femeile, iar Stăpânul Suprem în roţi bărbaţii" (JVALAVALI VAJRAMALA - apud N. DOUGLAS şi PENNY SLINGER, 1994, p.217). Principiile polare sunt reunite prin iubirea sexuală, prefigurând aceeaşi „fiinţă dublă" - androginul, având simultan atributele ambelor sexe dar transgresându-le. Identificăm aceeaşi simbolistică în mitologia japoneză prin dualitatea masculin-feminin - „izanagiizanani", amalgamate la origini în oul haosului.

„Acest androgin ritual reprezintă, aşa cum subliniază M. Eliade, totalitatea forţelor magico-religioase solidare ale celor două sexe... Potrivit viziunii eshatologice a mântuirii, fiinţa îşi recuperează o plenitudine, în care separarea sexelor se anulează. Iată ce evocă taina căsătoriei în nenumărate texte tradiţionale... Cu toate acestea, credinţa universal afirmată în unitatea originală pe care omul o recapătă post-mortem, este însoţită, de asemenea, în majoritatea sistemelor cosmogonice, de necesitatea imperioasă de

a diferenţia total sexele în lumea noastră. Pentru că - şi aici credinţele străvechi se întâlnesc cu cele mai actuale descoperiri ale biologiei, fiinţa umană nu se naşte niciodată complet polarizată din punct de vedere sexual" (J. CHEVALIER, A. GHEERBRANT, op. cit. p.98).

Studiile psihanalitice ale lui S. FREUD, bazate pe o bogată cazuistică psihopatologică, vin să confirme primatul bisexualităţii psihice în fazele primare ale dezvoltării personalităţii. Diferenţierea bărbat-femeie se produce net abia la pubertate, deşi „firesc, predispoziţiile masculine şi feminine sunt bine cunoscute încă din anii copilăriei; dezvoltarea inhibiţiilor sexualităţii (pudoare, greaţă, milă, ş.a.m.d.) are loc la fetiţă mai de timpuriu şi întâlneşte mai puţină rezistenţă decât la băieţi" (S. FREUD,1994, p.139), dar activitatea autoerotică a zonelor erogene, ca primă formă de manifestare a sexualităţii, este aceeaşi la ambele sexe şi datorită acestei coincidenţe, „posibilitatea unei deosebiri între sexe, aşa cum apare ea după pubertate, este redusă în copilărie".

„Ţinând seama de manifestările sexuale autoerotice şi masturbatorii, conchide FREUD - s-ar putea stabili principiul că sexualitatea fetiţei are un caracter integral masculin, iar dacă am şti să dăm noţiunilor «masculin» şi «feminin» un conţinut mai determinat, principiul formulat mai sus s-ar lăsa înlocuit de afirmaţia că libidoul ar fi de regulă şi în mod logic de natură masculină, fie că apare la bărbat, fie la femeie şi făcând abstracţie de obiectul său, indiferent de faptul că este vorba de un bărbat sau de o femeie". (op. cit. p.139).

FREUD acordă o importanţă decisivă bisexualităţii originare, fără de care, consideră el, „cu greu am putea înţelege cu adevărat manifestările sexuale la bărbat şi femeie" (idem, op. cit. p.140).

Din nefericire, înţelegerea parţială a mecanismelor dezvoltării psihosexuale şi corelaţia lor cu psihologia sexelor, cu relaţiile

atât de imprevizibile şi dramatice dintre sexe (acoperind un registru de înaltă tensiune, de la sublim la abject, de la divin la ridicol, caricatural şi vulgar) - nu a reuşit să ofere încă explicaţii profunde şi valide fenomenelor interacţionale dintre sexe, nefericirii mereu crescânde a cuplurilor şi familiilor.

Într-o carte de excepţie („Metafizica sexului", 1958), IULIUS EVOLA, despre care FAUSTO ANTONINI afirma în Eseul introductiv (v. traducerea românească în Edit. Humanitas, 1994) că „a prins în cleştii cercetării dialectice şi ai adevărului, noduli dureroşi ai unei omeniri în descompunere" (p. 21) - revelează sensul autentic al întâlnirii sexelor - cel metafizic care justifică indisociabilitatea spiritualităţii, sentimentelor şi sexualităţii.

„Sexul este cea mai mare forţă magică a naturii, în el acţionează un impuls care prefigurează misterul Unului, chiar dacă aproape totul, în relaţiile dintre bărbat şi femeie, se degradează în îmbrăţişări animalice, se descompune şi se risipeşte în sentimentalisme fade sau în regimul domesticit al legăturilor socialmente autorizate... Şi totuşi, dacă în existenţa obişnuită se manifestă involuntar un reflex al unei transcendente trăite, asta se întâmplă prin sex... Pentru omenirea comună doar sexul procură, fie şi doar în extazul, în mirajul sau în trauma obscură de o clipă, deschideri dincolo de condiţionările existenţei pur individuale. Acesta e adevăratul fundament al însemnătăţii, negalată de nici un alt impuls pe care dragostea şi sexul au avut-o şi o vor avea întotdeauna în viaţa umană" (J.EVOLA, op. cit. p. 409).

Şi totuşi „toţi exaltă astăzi viaţa, dar continuă să exalte şi ceea ce distruge viaţa, şi anume, sciziunea schizofrenică dintre sex şi sentiment, dintre dragostea sacră şi dragostea profană, dintre puterea orgasmului cosmic şi puterea orgasmului divin", precizează, nu fără amărăciune, FAUSTO ANTONINI (op. cit. p. 22). Psihoterapeutul existenţialist american Rollo MAY, susţinea ideea

că adevărata represiune în Occident nu e represiunea sexului, ci reprimarea unității dintre sex și sentiment, la care ANTONINI adaugă: „dintre sex, sentiment și iubire sacră". „Orgia sexului la care asistăm astăzi, filmele sexy, pornografia invadatoare, sex-shopurile, ș.a.m.d., reprezintă încă o acțiune a reprimării, fiindcă atâta timp cât sexul e vulgarizat, fiziologizat, terfelit, debarasat de orice obligație și cvasiironico-sarcastic, sexul nu mai e spirit, nu e aventură, nu e noutate, nu e creație, nu e dăruire, nu e descoperire, nu e tremur și cutremur" (idem, op. cit. p. 21).

Destinul individual, ca și cel familial sunt strâns împletite cu traiectoria socialului și cu cea a valorilor cultural-spirituale. Imaginea, adesea alterată până la grotesc și absurd, pe care ne-o oferă unele dintre simulacrele familiei contemporane sau noile tipuri de relații intersexe, suscită întrebări, explicații, prognoze.

Cercetătorii familiei și ai comportamentului sexual se lasă tot mai tentați de evaluarea „pulsului" interacțional familial sau diadic, operând cu metodologia psihodiagnostică a cercetării psihosociale (scale de auto și interapreciere, chestionare de opinie, anchete sociale, rapoarte, studii prognostice etc.). Și totul se rezumă la statistici, prognoze, adesea neliniștitoare, reevaluări și reinterpretări, clasificări și grupări, tipologii și modele evaluative, uneori chiar și explicative. Dintr-o altă perspectivă (clinică, psihopatologică și psihoterapeutică), studiile de caz vin să infirme sau să confirme supoziții și aserții psihosociale, reformulând probleme și căutând explicații mai nuanțate.

Așa încât, relația sexelor, căsătoria și familia sunt astăzi cuprinse în analize statistice și observații empirice, oferindu-ne un tablou pe cât de diversificat, pe atât de confuz și greu previzibil în evoluția sa. Și nu întâmplător, în 1989, un psihosociolog francez - Louis ROUSSEL ne propune o carte cu titlul „La famille incertaine".

Mișcarea generoasă a terapiilor de familie și multiplicarea

strategiilor de asistență și consiliere premaritală, maritală sau de mediere a violenței familiale, încearcă să ofere totuși răspunsuri, posibilități, speranțe...

2. Căsătoria - o experiență de maturizare a personalității

De ce studiem căsătoria și familia? Cum le definim? Răspunsul la aceste întrebări ne este necesar pentru a înțelege mai clar relațiile dintre sexe, pornind de la adevărul că, pentru majoritatea dintre noi, cea mai mare parte a vieții se desfășoară în cadrul unei structuri familiale sau de model familial, recunoscute sau nu instituțional, sub numele de căsătorie.

Dacă am încerca să definim familia, am fi probabil influențați de tipul de structură familială în care am trăit sau trăim. Tot așa, definirea căsătoriei ar fi reflexul propriilor noastre stereotipii socio-culturale, dobândite prin educație sau al explicațiilor personale, la rândul lor influențate de atitudini și norme sociale.

Relațiile dintre un bărbat și o femeie, în cadrul și în afara căsătoriei, ca și relațiile dintre părinți și copii sunt însă mult mai complexe decât le-ar putea reda orice definiție. Într-adevăr este posibil să fi traversat fiecare dintre noi, variate tipuri ale relației bărbat-femeie. Putem fi căsătoriți, divorțați, văduvi, celibatari, putem trăi „împreună cu cineva", pe „lângă cineva" sau „printre relațiile cuiva". Este posibil să ne fi confruntat cu diverse probleme în viața de familie, să avem o anumită experiență personală. Ea ne determină anumite percepții asupra căsătoriei și familiei, influențate tocmai de trăirile unice pe care le-am avut în relațiile intime, în relațiile cu părinții sau cu proprii noștri copii. Ea face ca fiecare să avem explicații unice față de partenerul ales, față de căsătorie și față de familie. Cu toate acestea, studiul căsătoriei și

familiei este necesar, având în vedere identificarea întrebărilor şi problemelor comune pe care şi le pun şi cu care se confruntă majoritatea oamenilor:

- cum să-mi găsesc un partener(ă)?
- mă voi căsători şi cu cine?
- as putea fi fericit cu el (ea)?
- de ce nu suntem fericiţi în familie?
- de ce viaţa noastră sexuală este nesatisfăcătoare?
- de ce copiii noştri nu sunt fericiţi, realizaţi sau au eşuat?
- de ce nu putem comunica în familie?
- să divorţez şi de ce ? Cum voi face faţă divorţului? Ce va urma apoi?
- să mă recăsătoresc şi de ce?
- ce schimbări se vor produce în familia mea când voi fi vârstnic?
- de la conflict - la violenţă familială? De ce?
- comportamentul meu sexual mă face nefericit. De ce? şi lista „de ce?" - urilor ar putea continua...

Dar să examinăm câteva definiţii:

Ce este căsătoria? Toate definiţiile avansate de autori au în comun câteva elemente-cheie: oamenii, relaţiile sociale şi sexuale, reglementarea şi sancţionarea socială a relaţiilor dintre sexe.

De exemplu:

„Uniunea sexuală, legitimată social începând cu un anunţ public, introducând ideea de permanenţă şi asumându-şi mai mult sau mai puţin explicit un contract care precizează drepturi şi obligaţii între soţi şi faţă de fiecare copil pe care aceştia îl au" (STEPHENS, 1963 p.5.).

„Uniune de indivizi acceptaţi social în roluri de soţ - soţie, cu funcţii - cheie în legitimitatea parentalităţii „ (REISS, 1980, p.50).

„Uniune, sancţionată social, între un bărbat şi o femeie care se aşteaptă să joace rolurile de soţ şi soţie" (O. POCS, 1989, p. 8). Căsătoria legală angajează un contract între două persoane care trebuie să aibă o anumită vârstă minimă şi sexe diferite. Aceste condiţii sunt însă variabile în diverse ţări, în raport cu legislaţia respectivă (ex. unele ţări recunosc şi căsătorii între parteneri de acelaşi sex). Soţii trebuie să fie capabili să-şi dea consimţământul legal, să fie sănătoşi, competenţi mental, să nu fie minori; ei trebuie să fie liberi de orice altă relaţie atunci când se angajează în căsătorie şi să aibă relaţii sexuale prin care „să consume" căsătoria, conform angajamentului benevol mutual.

Dar ceea ce este acceptabil pentru căsătorie din punctul de vedere al unora, poate să fie arât de diferit din punctul de vedere al altora... Aşa de pildă, o serie de persoane acceptă căsătoria între homosexuali sau diferite forme de poligamie.

Diferenţele culturale introduc diferenţe mari în căsătorie.

Din perspectivă psihologică, a defini căsătoria înseamnă a vorbi despre o „relaţie psihologică" între doi oameni conştienţi, ea fiind „o construcţie complicată, alcătuită dintr-o serie întreagă de date subiective şi obiective, având indiscutabil o natură foarte eterogenă" (C.G. Jung, 1994, p. 63).

Căsătoria este calea unor prefaceri psihologice ale personalităţii, prilejuind „la vremea amiezii vieţii" „metamorfozarea dintr-o stare în care omul e doar unealtă naturii sale instinctuale, într-o altă stare, în care nu mai e unealtă, ci el însuşi, rezultat al prefacerii naturii în cultură şi a instinctului în spirit". (op. cit. C.G. Jung, p.73).

„Calea trecerii este însă lungă şi cei mai mulţi rămân împotmoliţi pe această cale. Dacă toată această evoluţie sufletească în şi prin căsătorie ar putea fi lăsată inconştientă, aşa cum se întâmplă la primitivi, prefacerile acestea ar putea avea loc fără prea mari conflicte şi fără rost", comentează Jung, dar condiţia omului civilizat este un continuu proces de conştientizare de sine, iar căsătoria îi oferă cadrul şi mijlocul optim de o a face. Dar cum nu există conştientizare fără suferinţă, transformarea relaţiei psihologice dintre soţi, dintr-o relaţie de natură colectivă (limitată la ţelul biologic, instinctiv, de perpetuare a speciei), într-o relaţie individuală (între două persoane conştiente de sine) nu se poate face decât cu preţul unor „zguduiri şi crize". „Despre o asemenea relaţie putem vorbi abia atunci când natura motivaţiilor inconştiente este cunoscută, iar identitatea originară, în mare parte înlăturată" (idem, op. cit., p.68). Jung consideră că momentul semnificativ al prefacerilor individuale prin şi în căsătorie este „intrarea în a doua jumătate a vieţii", momentul celei mai mari înfloriri când „pasiunea îşi schimbă faţa şi se numeşte de acum datorie, orice vreau... devine un inexorabil trebuie..., iar întorsăturile de drum, surprizele şi descoperirile de altădată, devin obişnuinţe. Vinul a fiert şi începe să se limpezească. Omul capătă tendinţe conservatoare, dacă totul merge bine. Priveşte adesea, fără să vrea îndărăt şi nu înainte şi începe să-şi dea socoteală de felul cum i s-a scurs viaţa până acum. Îşi caută adevăratele motivaţii şi face descoperiri. Privirea critică asupra sa însuşi şi asupra propriului destin îi oferă prilejul de a-şi cunoaşte felul de a fi. Dar cunoaşterea acestor lucruri nu vine de la sine... Conştientul zoreşte încă înainte, ascultând oarecum de propria sa inerţie; inconştientul trage însă îndărăt, căci forţa şi voinţa lăuntrică de extindere sunt epuizate. Această lipsă de unitate cu sine însuşi produce nemulţumire, iar neconştientizarea propriei stări duce, de regulă, la proiectarea motivelor asupra soţului sau

soţiei. Se instalează astfel o atmosferă critică, condiţie indispensabilă conştientizării. Firesc, această stare nu se instalează de regulă la ambii soţi, simultan. Nici cea mai reuşită căsătorie nu poate şterge cu desăvârşire particularităţile individuale, astfel ca stările soţilor să fie absolut identice (sublinierea noastră). Îndeobşte unul dintre soţi îşi găseşte locul în căsătorie mai repede decât celălalt. Unul, bazat pe un raport pozitiv cu părinţii, va avea puţine dificultăţi sau nu va avea dificultăţi deloc în adaptarea sa la celălalt, pe când celălalt se va împiedica, poate, de o profundă legătură inconştientă cu părinţii. De aceea, va ajunge abia mai târziu la o deplină adaptare, şi adaptarea aceasta, fiind obţinută mai greu, se va menţine poate mai multă vreme" (idem, op. cit., p. 69).

Din punctul nostru de vedere, căsătoria sau parteneriatul substitutiv ei este un proces interpersonal al devenirii şi maturizării noastre ca personalităţi, de conştientizare, redirecţionare şi fructificare a tendinţelor, pulsiunilor şi afinităţilor inconştiente, de autocunoaştere prin intercunoaştere. Scopul ei este „creşterea personală" prin experienţa conjugalităţii şi parentalităţii.

Dragostea sexuală şi dragostea parentală constituie pilonii esenţiali ai acestei experienţe de „creştere", prin intermediul căreia noi „experimentăm", de fapt, relaţia noastră personală cu Dumnezeu. Astfel, Biblia utilizează semnificativ termenul de „a cunoaşte" pentru a defini unirea intimă dintre soţi (Adam a cunoscut-o pe Eva - Geneza 4:1, iar Iosif „n-a cunoscut-o" pe Maria până după naşterea lui Christos), tot aşa, după cum îl putem cunoaşte pe Dumnezeu. „Omul săvârşeşte actul sexual ca o persoană întreagă. Dintre toate creaturile, el este singurul care foloseşte raţiunea atunci când alege să aibă o relaţie sexuală.

Soţul şi soţia sunt singurele creaturi capabile să obţină unitate spirituală şi o mai profundă cunoaştere reciprocă prin intermediul relaţiei sexuale. Să ne gândim numai la felul în care

sunt proiectate trupurile bărbatului şi femeii. Chiar şi prin actul sexual propriu-zis ni se reaminteşte că aceasta este o relaţie între două persoane, nu doar între două trupuri, căci nu este o întâmplare faptul că omul este singura creatură a lui Dumnezeu care „săvârşeşte actul sexual stând faţă în faţă" (E. Wheat, Gaye Wheat, 1993, p. 22).

Căsătoria este o „experienţă trăită" şi care nu poate fi cu adevărat înţeleasă decât din interiorul trăirii. Adesea parcurgerea unei căsătorii este descoperirea unui drum personal, irepetabil. Pentru că orice căsătorie este o şansă unică, un potenţial ce „conţine împlinirea", dar nu orice potenţial se transformă automat în realitate.

Jack şi Carole Mayhall (1992, p. 202) încearcă să se apropie de înţelegerea căsătoriei ca de „o uriaşă enigmă, un labirint colosal. Ea este agonia acomodării, a durerii şi plăcerii, a încântării şi dorinţelor. Este un amestec de pământ cu extatic, de obişnuit cu romantic. Vine în valuri, picături şi torente. Zilele conţin tunete, raze de soare, grindină, vânt şi ploaie. Nuanţele ei sunt spectrul curcubeului, având predominante de roşu, purpuriu, galben şi gri. Este intimitate, depărtare, apropiere. Este o melodie liniştitoare, un roman pământesc, un mister obscur, cea mai mare piesă de pe pământ. Căsătoria constă într-o mulţime de alegeri. Alegi să iubeşti, să înţelegi, să te bucuri, să cunoşti. Alegi... căsătoria."

CAPITOLUL II

FAMILIA ÎNCOTRO?
STRUCTURI ŞI METAMORFOZE CONTEMPORANE.
TRANSLAŢII ŞI ALTERNATIVE.

1. Criza familiei - aparenţă şi realitate

Putem, oare vorbi de o agonie a cuplului conjugal? Ar putea familia să mai fie o oază, în mijlocul unei societăţi agresive şi nevrotice? Am putea spune că, imposibilitatea la care ne obligă societatea de a ne contopi cu ea, este cea care - în pofida propriilor sale deziluzii - menţine citadela dragostei? Sau că, aşa cum nimeni nu poate fi fericit într-o lume nefericită, soţii ar urma să-şi verse, în interiorul celulei conjugale, toată ura, oboseala, spaima sau indiferenţa pe care le înmagazinează în lumea de afară?... (P. BRUCKNER, A. FINKIELKRAUT, 1995, p. 136-137).

Sunt întrebări, alături de multe altele, ce-şi vor căuta răspunsurile şi în această lucrare, sunt probleme psihosociale de importanţă vitală ale lumii contemporane, pentru că indubitabil, cuplul este o oglindă fidelă în care se reflectă speranţa sau deznădejdea ei.

Asistăm în acest sfârşit de mileniu la ceea ce Pascal Bruckner şi Alain Finkielkraut numesc a fi o „nouă dezordine amoroasă". Nu atât nouă - căci nu pregăteşte o alternativă sau o altă dominaţie - cât dezordonată, căci distruge o stare existentă, instalează o criză, seamănă debandadă. Autorii citaţi consideră că actuala dezordine

se naşte într-o lume ce nu mai este îndrăgostită, dar care este influenţată de o serie de fenomene (revolta femeilor, a minorităţilor sexuale etc.) ce au o mare capacitate de perturbare în sfera socio-politică şi o imensă doză de imprevizibilitate. Această dezordine „nu se mulţumeşte să fie opusul ordinii, ci - ceea ce este mult mai tulburător - o dezorientează, o lipseşte de axa ei" (BRUCKNER, FINKIELKRAUT, 1995, p.10).

Şi dacă dezordinea este o stare generală, apariţia şi accentuarea acesteia în domeniul cuplului nu este decât o reflectare şi o consecinţă a haosului în care se mişcă lumea contemporană.

Însă nu trebuie ignorat faptul că încă e foarte greu de abordat problematica familiei şi mai ales a disoluţiei acesteia, pentru că ea a reuşit să se înveşmânteze în formele liturgice ale unei vieţi religioase şi spirituale, integrându-se - până la anchilozare - în viaţa economică, juridică şi politică a societăţii. În asemenea împrejurări, este lesne de înţeles pentru ce familia a păstrat atât de multă vreme ca-racterul sacrosant care interzicea orice cercetare critică (Costa-Foru, 1945). Cu toate acestea, familia este o realitate vie, care fără a-şi pierde sensul fundamental sacru, este supusă cu violenţă dezordinii cotidiene a profanului, traversând o criză fără precedent. Degradare şi alienare, mutaţii şi restructurări în stilurile de viaţă familiară, rătăciri şi experimente şi - de ce nu - o căutare frenetică şi o încercare continuă de re-sacralizare a relaţiei fragilizate dintre sexe, toate acestea constituind tabloul policrom al familiei contemporane, ce naşte inevitabil şi obsedant întrebarea: ÎNCOTRO?

Vom pleca de la constatarea potrivit căreia, caracteristica cea mai de seamă a vieţii sociale este aceea că societatea - în ansamblul ei - nu este încremenită, nu este un fenomen static, ci este veşnic supusă unei deveniri, ale cărei forme viitoare nu pot fi prevăzute cu precizie. Aşa cum aprecia Xenia Costa-Foru încă din 1945, în mijlocul acestei societăţi, fragmentul de societate care

este unitatea familiei (care este legat funcţional, atât de om, cât şi de totalul social din care face parte) va varia şi el, cu mijloace veşnic noi, în faţa unei lumi veşnic schimbătoare.

Dar o observaţie de bun-simţ relevă faptul că în nici o altă perioadă istorică ori socială nu s-au înregistrat schimbări atât de radicale în ceea ce priveşte valorile familiale, ca în ultimul deceniu. Ritmul de viaţă trepidant, stresul de suprasolicitare, nevoia de adaptare la nou, mirajul modelelor extravagante, alienarea spirituală, problemele existenţiale grave, eul individual şi colectiv, din ce în ce mai depersonalizat, au modificat fundamentul solid al familiei, conferindu-i noi roluri şi destinaţii.

Valorile trecutului se prăbuşesc continuu şi ireversibil, şi o dată cu acestea se diminuează importanţa şi ataşamentul faţă de instituţia familiei, se redimensionează structura şi funcţiile fundamentale ale ei.

Nu-i mai puţin adevărat că aceste modificări afectează în mod diferit societăţile, în funcţie de o serie de factori (dezvoltarea economică, legislaţie, nivel cultural etc.). Dar atâta timp cât fluctuaţia valorilor este aşa de rapidă, este aproape inevitabil ca schimbarea să nu atingă orice societate, într-o măsură mai mare sau mai mică.

Mai mult, se poate observa că orice domeniu al realităţii sociale este afectat, iar ceea ce se întâmplă cu familia reprezintă, până la un anumit punct, o reflectare a crizei prin care trece societatea, o imagine a mutaţiilor semnificative ce au răscolit contemporaneitatea, în trecerea de la tradiţional la modern.

Prezentul ne oferă seturi de valori diferite, iar diversitatea se impune cu tot mai multă putere în faţa uniformităţii. Tocmai de aceea, suntem martorii unei oferte spectaculoase şi atrăgătoare în materie de relaţii interpersonale. Din această perspectivă, familia s-a adaptat cu uşurinţă pulsiunilor schimbării, cu toate că mulţi specialişti o vedeau impenetrabilă şi indestructibilă, baza unei stabilităţi într-o lume guvernată de haos.

Care au fost cauzele ce au împins relaţiile dintre parteneri către forme de convieţuire, alternative la căsătorie? De ce s-a schimbat structura familiei într-o asemenea măsură, într-o perioadă relativ scurtă de timp?

Aceste interogaţii apar cu necesitate, dacă stăm să ne gândim că, decenii de-a rândul, am considerat familia monogamă drept o garanţie morală, generatoare de statornicie, siguranţă şi credibilitate. Au apărut însă reacţii din ce în ce mai „violente", ce căutau să argumenteze faptul că monogamia nu face decât să îngrădească libertatea persoanei şi să constrângă (prin lege, chiar şi prin biserică) individul în alegerile sale.

Indiferent că aceste argumente sunt sau nu obiective ori credibile, indiferent de opţiunile noastre pentru o formă de convieţuire sau alta, investigarea familiei - din perspectivă specifică sociologiei, psihologiei, pedagogiei, eticii etc. - conduce la o concluzie clară şi anume aceea că, familia străbate o etapă critică, că ea manifestă semne de criză.

Această concluzie concordă cu ceea ce prevedea Sorokin, încă din 1940: „Familia, ca uniune sacră a soţului şi soţiei, a părinţilor şi copiilor, va continua să crească până ce va dispărea orice diferenţă între căsătoriile sancţionate social şi relaţiile ilicite între parte-neri. Copiii se vor separa din ce în ce mai devreme de părinţi. Familia va deveni o simplă coabitare accidentală a femeii şi bărbatului, căminul devenind un adăpost al relaţiilor sexuale" (apud. M. VOINEA, 1993).

Din această perspectivă, deceniul opt ar putea marca, în istoria psihosocială a familiei, momentul critic al proliferării semnificative a modelelor familiale, sub semnul dezinstituţionalizării tot mai accentuate. Cuplurile, deşi păstrează nostalgia unei solidarităţi afective şi sociale definitive, visează şi acţionează în spiritul păstrării unei disponibilităţi permanente. (I. MITROFAN, 1994).

Bunăoară, „Vingt et Unième Rapport sur la Situation Demographique de la France", 1992, consemnează următoarele trăsături definitorii ale vieţii conjugale şi familiale: extinderea coabitării în afara căsătoriei; reculul nupţialităţii şi creşterea numărului de naşteri în afara căsătoriei; creşterea numărului divorţurilor şi, implicit, a menajelor monoparentale etc. (C. Cârţână, T.Tone, 1994).

În jurul anilor '70, Andrée Michel se întreba de ce s-a renunţat la structura familiei patriarhale, dincolo de revoluţia industrială. Răspunsul gravita în jurul ideii că schimbarea a fost impusă de condiţiile de trai. Ea a avut loc pentru că membrii familiei nu aveau nimic de pierdut schimbând structura ei internă, ci numai de câştigat. Reţinem însă că, bărbaţii, primii interesaţi, au fost principalii autori ai acestei schimbări.

La fel de bine ne putem întreba de ce se renunţă acum la structura familiei nucleare, dincolo de revoluţia sexuală. Şi am putea răspunde că schimbarea a fost impusă de modificarea valorilor. Ea a avut loc pentru că membrii familiei nu mai aveau nimic de pierdut, schimbând structura internă, ci numai de câştigat. Reţinem însă că femeile, primele interesate, au fost principalele autoare ale acestei schimbări.

Un lucru cert este că revoluţia industrială a impus renunţarea la structura familiei patriarhale, iar revoluţia sexuală impune, la rândul ei, detaşarea de structura familiei nucleare.

Dacă ne-am întreba, în continuare, ce se înţelege prin „revoluţie sexuală", răspunsul ar fi uşor de găsit. Şi aceasta pentru că fiecare autor înţelege altceva. Unii se referă la comportamentul tineretului, care descoperă atitudini noi în raport cu sexualitatea, alţii se referă la emanciparea femeii, care se preocupă de aspectele ştiinţifice ale sexualităţii ş.a.m.d. Maria Mândru-Ungureanu surprinde aceste aspecte şi constată că există totuşi o schimbare (evolutivă ori nu, dar reală), schimbare explicată ca fiind o consecinţă a următoarelor fenomene:

- descoperirea multiplelor tehnici contraceptive;
- creşterea importantă în domeniul mijloacelor informaţionale;
- apariţia unor numeroase studii ştiinţifice despre sexualitate;
- reevaluarea noţiunilor de feminitate şi masculinitate, mult timp considerate ca absolute etc.

Aceste fenomene, şi nu numai diversitatea comportamentelor sexuale sau precocitatea în stabilirea raporturilor sexuale, vor duce la transformări profunde în toate aspectele legate de sexualitate (M. UNGUREANU, 1994, p. 35). Bineînţeles că aceste transformări nu sunt liniare, ci întâmpină o serie de dificultăţi.

De exemplu, un obstacol serios este diferenţa între ideologiile generaţiilor. Unii se declară deschis adepţii vieţii fără restricţii, orice cale de satisfacere a plăcerii sexuale considerând-o morală. Alţii însă, mai tradiţionali, consideră multe din activităţile curente - mai ales ale tineretului - ca fiind lipsite de valoare morală.

Oricum, erotizarea societăţii şi libera circulaţie a cunoştinţelor de sexologie au condus la forma exprimată de mai mulţi autori sub termenul de „democratizare sexuală". Deplina satisfacţie sexuală a devenit o dorinţă a majorităţii indivizilor, care cred că îndeplinirea acestei dorinţe este un drept al lor absolut. Se ajunge, astfel, la o concepţie mecanică a sexualităţii: înlocuirea partenerului permanent cu un altul, care - vrem, nu vrem - este o realitate indiscutabilă (M. UNGUREANU, 1995).

Pe de altă parte, alarmanta cifră a cuplurilor conjugale nefericite în intimitate, a cuplurilor disfuncţionale care persistă, de cele mai multe ori, spre a salva aparenţele (de frica oprobiului public sau a alternativei singurătăţii, din teama pierderii unui anumit confort economic etc.), ridică o mulţime de semne de întrebare privind cauzalitatea acestor fenomene.

Una din teoriile ce încearcă să explice regresul înregistrat de familia nucleară, privit prin prisma numărului în creştere a cuplurilor conjugale disfuncţionale, se referă la accentuarea idealurilor individualităţii.

Vom înţelege prin aceasta faptul că individul se îndreaptă - tot mai clar - către un stil de viaţă bazat pe o relativă izolare faţă de restul semenilor, impunând între el şi aceştia o anume distanţă, „creându-şi o mică societate pentru folosul său şi lăsând marea societate în seama ei" (A. TOCQUEVILLE, 1995, p. 109).

Pentru a înţelege mai bine la ce se referă accentuarea idealurilor individualităţii, vom porni de la exemplul oferit de Tocqueville în celebra sa lucrare „Despre democraţie în America".

Acesta pleacă de la ideea potrivit căreia, la popoarele aristocratice, familiile rămâneau - timp de secole - în aceeaşi stare şi, adesea, în acelaşi loc. Un om îşi cunoştea aproape întotdeauna strămoşii şi îi respecta. Îşi crea îndatoriri atât faţă de ei, cât şi faţă de strănepoţi şi i se întâmpla frecvent să îşi sacrifice plăcerile personale pentru aceste fiinţe, care nu mai existau sau care nu se născuseră încă.

Dimpotrivă, în vremurile moderne, devotamentul faţă de un om este mai rar. Legătura dintre sentimentele umane slăbeşte, şi aproape că se pierde. Noi familii apar necontenit din neant, altele cad fără încetare în el, iar toate cele care rămân îşi schimbă înfăţişarea. Îi uităm cu uşurinţă pe cei care ne-au precedat şi nu avem nici o idee despre cei care ne vor urma.

Tocqueville conchide că, în societatea contemporană, „oamenii îşi sunt suficienţi lor înşişi. Ei nu (mai) datorează nimic nimănui şi nu aşteaptă nimic de la nimeni. Se obişnuiesc să se considere întotdeauna izolaţi şi îşi imaginează cu uşurinţă că ţin în mâini întregul lor destin. Modernitatea ameninţă, aşadar, să îl închidă pe om - în cele din urmă - în singurătatea propriei sale inimi" (A. TOCQUEVILLE, 1995, p. 110).

Cealaltă teorie ce poate explica regresul familiei nucleare se referă la schimbările din mediul social. Din această perspectivă, unele cercetări pleacă de la premisa următoare: cauza deosebirilor formelor de organizare a vieţii familiale nu poate fi găsită în rolul biologic al familiei, deoarece un element constant şi neschimbat nu poate da explicaţia unei serii succesive de schimbări. De aceea, această explicaţie o putem găsi în relaţia funcţională dintre forma de organizare socială a familiei şi societatea în care trăieşte acea familie.

În acest context, putem aminti câteva fenomene şi procese sociale obiective, considerate răspunzătoare de modificările survenite la nivelul structurii şi funcţiilor familiei, aşa cum au fost ele sintetizate de Maria Voinea într-o recentă lucrare dedicată familiei („Sociologia familiei", 1993):

- angajarea masivă a femeilor în activităţi extrafamiliale, care influenţează nivelul fertilităţii, funcţiile economice şi socializatoare ale familiei, rata divorţialităţii şi diminuează autoritatea masculină;
- puternicul proces de mobilitate teritorială, sub forma unei migraţii definitive sau temporare, care contribuie la spargerea modelelor tradiţionale de viaţă familială. Datele ultimului recensământ arată că o treime din populaţie şi-a schimbat locul de rezidenţă faţă de cel de naştere. De exemplu, pentru Bucureşti, 3 din 5 locuitori sunt veniţi din alte localităţi ale ţării. Impactul asupra familiei a fost considerabil, dacă ne gândim la valurile de ţărani care şi-au părăsit satele şi au abandonat solidaritatea familială, ca trăsătură esenţială a culturii tradiţionale, pentru a merge spre micile sau marile centre industriale, unde atomizarea este, totodată, una din premise şi o consecinţă a adaptării (S. MEZEI, 1994);

- procesele de urbanizare şi modernizare care au contribuit la interferarea modelelor familiale urbane şi rurale tradiţionale, şi au generat apariţia unor noi tipuri de asociere între sexe, uniuni consensuale hetero şi homosexuale, căsătorii de probă ş.a.m.d.;
- creşterea gradului de şcolarizare a populaţiei, ridicarea nivelului de instrucţie al femeilor, care au antrenat o serie de modificări în vârsta la căsătorie (în sensul creşterii acesteia), în distribuţia rolurilor şi autorităţii, în atitudinea faţă de căsătorie, maternitate, planning familial etc.

Toate aceste fenomene au făcut ca, acestui concept clasic de „structură a familiei", teoretizat şi operaţionalizat în literatura de specialitate (L. STRAUSS, T. PARSONS, M. CHOMBART DE LAUWE, M. VOINEA, A. STĂNOIU etc.) să i se asocieze tot mai mult, astăzi, cel de „restructurare a familiei".

Acest concept se referă la noile tipuri de familii, tot mai frecvente în ultimii ani în lume, la particularităţile şi disfuncţiile acestora. Restructurarea familiei include: cupluri fără descendenţi, familii monoparentale (maternale sau paternale), persoane celibatare, concubinaj, persoane divorţate etc. În esenţă, restructurarea familiei vizează, deci, o restrângere a dimensiunilor şi funcţiilor ei (M. VOINEA, 1993).

Ca atare, este indubitabil faptul că societatea contemporană favorizează declinul familiei conjugale şi accentuează proliferarea alternativelor la căsătorie. Această concluzie induce o serie de interogaţii cărora lucrarea de faţă încearcă să le dea un răspuns: Acest fenomen este o consecinţă firească a dezvoltării societăţii sau un efect pervers al ei? Consecinţele şi implicaţiile sunt pozitive pentru indivizi şi negative doar pentru societate? Cât de mult se vor accentua incertitudinea şi nesiguranţa, ca stări specifice ale alternativelor menţionate?

2. Cele „şapte tipuri de relaţii între sexe" şi mutaţiile lor actuale

Pentru că nu există o singură formă de familie, ci o varietate de structuri, şi definiţiile puse în circulaţie de către psihosociologi se referă la acestea.

În istoria formelor de viaţă familială, variaţia geografică a cutumelor, moralei, factorilor religioşi şi socio-culturali explică existenţa unor forme specifice de organizare a vieţii familiale, dintre care poligamia şi monogamia sunt cele fundamentale.

Criteriul de bază care le separă se referă la practicile sexuale şi maritale dominante deci, la ceea ce este definitoriu în relaţia dintre bărbat şi femeie. Această relaţie se poate caracteriza prin trei factori (W.M.KEPHART şi D.JEDLIKA, 1988, p. 22):

1) gradul de unitate al relaţiei;

2) numărul partenerilor în relaţie şi

3) prezenţa sau absenţa coitului.

Dacă privim relaţia dintre un bărbat şi o femeie ca pe un continuu - de la relaţii sexuale libere la absenţa relaţiilor sexuale, este posibilă, în viziunea autorilor citaţi, diferenţierea mai multor tipuri de relaţii sexuale care exprimă „forme de căsătorii şi de viaţă familială:

Promiscuitarca - absenţa căsătoriei, dar relaţii sexuale nerestrictive.

Căsătoria în grup - căsătorie între câţiva bărbaţi şi câteva femei (poliginandria).

Poligamia

poliandrie - căsătoria între o femeie şi mai mulţi bărbaţi;

poliginia - căsătoria între un bărbat şi mai multe femei.

Monogamia:

monogamia serială - căsătoria dintre un bărbat şi o femeie, permiţând recăsătoria după divorţ sau disoluţie;

monogamia strictă - căsătoria unui singur bărbat cu o singură femeie până la văduvie, sau chiar mai restrictivă, nepermiţând recăsătorirea după moartea unuia dintre soţi.

Celibatul - absenţa căsătoriei, cu absenţa sau practicarea relaţiilor sexuale, în funcţie de opţiunea individului.

Pornind de la această tipologie, dar completând-o din perspectiva mutaţiilor actuale produse în relaţiile dintre sexe, vom prezenta în continuare şapte tipuri de asociere şi disociere între sexe, cu accente speciale pe familia monogamă, versus alternativele şi „simulacrele... acesteia în lumea contemporană.

2.1. Promiscuitatea se referă la interacţiuni sexuale nediscriminatorii, neînfrânate, în afara căsătoriei („sex în afara regulilor"). În societăţile promiscue, orice bărbat poate fi eligibil pentru contactul sexual cu orice femeie, nefiind respectate barierele sau legăturile de sânge. Astfel de interacţiuni sunt caracteristice celor mai multe dintre speciile animale, pentru simplul fapt că sexualitatea lor, spre deosebire de cea umană, nu este guvernată de reguli culturale. Cea mai mare parte a acestor reguli este bazată pe relaţii de sânge şi de vârstă şi pe prohibiţii elaborate intra-clan (de ex. tabul incestului).

Actualmente, promiscuitatea este incompatibilă cu anumite tipuri de organizare umană, cunoscute. Dacă oamenii ar fi îngăduit libertinajul sexual nelimitat, problemele create de gelozie şi conflicte ar fi fost, probabil, insurmontabile. Femelele ar fi putut fi subiectul exploatării sexuale, iar într-o promiscuitate sistematică, programul efectiv al creşterii copiilor ar fi fost greu de susţinut.

Relaţiile promiscue ascund adesea relaţiile amintind de cele dintr-un grup de alienaţi. Într-adevăr, supravieţuirea fiecăruia devine, în acest caz, problema de bază. Deşi omul, pe tot parcursul evoluţiei sale, a continuat, din păcate, să rămână o fiinţă agresivă („singurul animal care ucide din plăcere", după exprimarea lui Jaspers), dispunând de o infinită capacitate de a urî şi lupta, de la grupurile tribale şi structurile familiale primitive, până la societăţile moderne, el trebuie să-şi asigure supravieţuirea. Dar pentru aceasta, el trebuie să se acomodeze, înainte de toate, cu sine. Baza acestei acomodări o consti-tuie acomodarea dintre cele două sexe, relaţia lor trebuind să fie destul de suportabilă pentru a oferi un grad suficient de protecţie, securitate şi grijă faţă de urmaşi. Aşa se explică de ce instituţia căsătoriei şi stabilirea unui sistem integrat familial, indiferent de variaţiile culturale, istorice, economice, au fost şi vor rămâne, probabil, de primă importanţă.

2.2. Căsătoria în grup şi grupările comunitare sexuale sunt semnalate încă de primii antropologi (FRAZER, MORGAN, WESTMARCH, BRIFFAULT etc.), care le dedică studii extensive. Cu toate acestea, este puţin probabil să fi existat în orice societate o dominantă a acestui tip de uniune (asociere) familială, el fiind mai curând un construct teoretic, decât o formă matrimonială instituţionalizată. Dacă existenţa relaţiilor sexuale în grup se practică, totuşi căsătoria în grup este, în fapt, inexistentă. Şi aceasta din raţiuni în primul rând de ordin practic, ea neavând nici un fel de avantaj în raport cu alte forme maritale. Astfel, din punct de vedere psihologic, ne putem aştepta ca problemele geloziei şi conflictelor între sexe să fie intensificate, iar tabu-ul incestului serios zguduit în familii comunitare cu duzine de copiii a căror paternitate este necunoscută. Cum ar putea fi oare stabilite, în acest caz, moştenirea, drepturile de pro-prietate şi linia de succesiune a generaţiilor ? Şi chiar dacă există o diferenţă de grad de

„organizare... între formulele promiscue şi mariajul în grup (poliginandria), în nici un caz avantajele acestuia din urmă nu sunt suficient de mari pentru a putea fi uşor adoptat de către societate, chiar în cazul în care forme practice ale acestui mariaj sunt totuşi identificabile.

După anii `60 - `70, ca o replică şi o formulă de protest la adresa „restricţiilor întru fidelitate şi ipocriziei din familia strict monogamă", „tinerii furioşi" ai sfârşitului de secol îşi caută o nouă mistică - cea a „comunităţii sexuale în grup" (G.TORDJMAN, 1973, p. 265-266). Adepţii grupurilor comunitare familiale îşi conferă astfel iluzia unei pretinse libertăţi individuale şi autenticităţi, plecând de la ideea că mariajul monogam induce de la un bun început „o castrare psihologică şi sexuală a soţilor", prin respectarea fidelităţii, fie de teama opiniei publice, fie prin aderarea la principii educative, morale şi religioase perimate. Rezultatul cel mai probabil, în acest caz, este abolirea oricărei vieţi fantasmatice şi, în consecinţă, disoluţia dorinţei sexuale. Aşa încât, relaţia conjugală bazată pe o morală burgheză, camuflată în tabuuri religioase, ajunge să se dezvolte într-un climat de ipocrizie, de duplicitate şi de minciună, care dezechilibrează şi reactivează sentimentele de culpabilitate.

În ceea ce priveşte implicaţiile fidelităţii conjugale impuse şi a coeziunii celulei familiale în dezvoltarea armonioasă a copiilor, ele sunt, de asemenea, persiflate de adepţii grupurilor comunitare care demonstrează această supoziţie prin aserţiunea că „genitorii alienaţi, aflaţi într-o relaţie alienantă, nu pot produce decât copii nevrozaţi", nefiind deloc întâmplător faptul că însuşi FREUD pretindea că „nu există părinte bun" (în condiţiile în care întreaga lui gândire era reflexul familiei monogame în care a vieţuit). Stricta monogamie dezvoltă sentimente de posesiune şi gelozie şi constrânge relaţia maritală la a fi doar o tranzacţie mercantilă.

Acest nou sistem de convieţuire comunitară, pe care îl caută unele cupluri moderne, ridică însă tot atâtea probleme pe cât pretinde sau doreşte să rezolve.

Mulţi recurg la experienţa comunitară, în opinia lui G. TORDJMAN „pentru a-şi satisface visele infantile de voyerism sau de exhibiţionism, sau pentru a-şi disimula incapacitatea de a construi în timp o autentică relaţie durabilă". În mod cert, comunitatea sexuală se doreşte a fi un antidot al solitudinii şi retracţiei păgubitoare ce caracterizează stilul de viaţă actual al multor cupluri monogame. Într-o viaţă modernă, care cultivă anonimatul şi superficialitatea, această „neoformaţie" familială speră să satisfacă nevoia de comunicare, căldură şi atenţie, la care aspiră fiecare persoană. Dar ea este, nu mai puţin, o sursă de grave dificultăţi. Şi oricât de entuziaşti ar fi adepţii grupurilor comunitare, noul stil de viaţă familială nu previne întotdeauna imixtiunea subversivă a geloziei în raporturile sexuale, şi nici problemele relative la repartiţia sarcinilor sau a inegalităţii rolurilor masculin şi feminin.

În special aşa-numitele „comunităţi deschise" oricărui nouvenit nu sunt de natură să satisfacă nevoia de confort afectiv, durabil, întrucât „schimbările" rămân superficiale sau limitate la „flame emoţionale" ce se sting la fel de repede cum s-au aprins. Majoritatea grupurilor comunitare sexuale se dezagregă în câteva luni sau după cel mult câţiva ani. După anii '80 se remarcă totuşi că „experimentul neofamilial" al grupului comunitar, deşi pe arii restrânse, continuă să se menţină. „Există la San Francisco un mic grup de tineri care îşi spun Kerista Village, ne relatează P. HAUCK (1991, p. 38). Grupul este format, în prezent, din cinci femei şi trei bărbaţi. Ei se culcă liber şi de bunăvoie unii cu alţii, în mod curent. Nici unul nu este gelos. Nimic nu demonstrează mai bine acest lucru decât faptul că sunt împreună de nouă ani. Pentru ca un străin să intre în grup se cere consimţământul

tuturor membrilor. Aceştia trebuie să-l aprecieze pozitiv pe noul candidat, altfel, el sau ea este respins. Dacă nouă persoane pot face aceasta, de ce nu şi 90 de milioane? (nu să trăiască într-o astfel de comunitate, ci să trăiască fără gelozie), se întreabă acelaşi autor, preocupat mai mult de calitatea manifestărilor, relaţiilor dintre sexe, decât de schimbările semnificative ale naturii acestor relaţii. Studiile recente consideră că „spiritul sexualităţii" s-a schimbat, că asistăm astăzi la consecinţele unei posibile „revoluţii sexuale", care a complicat mult dar a şi degradat, în egală măsură, raporturile dintre bărbaţi şi femei. „Căsătorii în serie, multiple relaţii sexuale cu diverşi parteneri, apariţia sistemului de „swingers", respectiv cupluri care îşi schimbă partenerii şi se angajează în activităţi uneori aproape de promiscuitate, grupuri de fete şi de băieţi care îşi oferă serviciile sexuale muzicienilor de rock and roll, constituie o indicaţie că publicul nu numai că practică dar şi vrea să ştie mai multe despre sex, dar denotă şi derută. „De-a lungul vremii, comentează Maria Mândru Ungureanu (1994, p. 25), a dispărut concepţia de sacru, de altar, de supranatural. S-au şters din minte aspectele de vrăjitorie şi de misticism şi a diminuat treptat ideea de virtute şi caracter, legată de o anumită conduită sexuală. Ce se oferă în loc? Numai timpul ne-o va spune".

2.3. Poliandria este definită de Levinson şi Malone (apud W. M. KEPHART, D. JEDLICKA, 1988, p. 24) drept „formă de familie", alcătuită din o femeie-mamă, copiii ei şi doi sau mai mulţi bărbaţi. Ca şi în cazul poligamiei, poliandria se bazează pe o relaţie pe care societatea o recunoaşte sub numele de căsătorie. În plus, pentru ca o familie să fie considerată poliandrică, fiecare dintre soţi trebuie să fie tatăl al cel puţin unuia dintre copiii femeii. În acord cu această definiţie, poliandria este destul de rară. Printre cele mai cunoscute societăţi poliandrice sunt: Todas din India,

Sherpa din Nepal, țăranii din Tibet, Kandyan Sinhalese din Sri Lanka și Marquesans din Polynezia. O caracteristică specifică în căsătoria poliandrică este că bărbații au avut, de regulă, anumite relații între ei, anterioare căsătoriei. Cel mai frecvent, ei sunt frați sau asociați în „afaceri". În cazurile clasice, poliandria este asociată cu condițiile grele ale existenței, care favorizează o atitudine socială pozitivă față de bărbați (ca fiind mai apți să facă față condițiilor vitrege de viață) și descurajează nașterile fetelor. Pornind de aici, în populația Todas, de exemplu, se acceptă infanticidul fetițelor - ca o formă de limitare a populației, ceea ce favorizează simultan menținerea poliandriei. Ea servește astfel unui dublu scop: să ofere o femeie mai multor bărbați și să se asigure subzistența familiei cu ajutorul mai multor susținători economici bărbați, situație mai avantajoasă decât în cazul unuia singur. În afara factorului economic, e greu de susținut un alt beneficiu al poliandriei ca formă de familie. Determinarea paternității devine o problemă, iar sentimentul geloziei trebuie să fie sub un control constant.

În societățile în care numărul de femei nu este scăzut, răspândirea poliandriei ar putea induce dificultăți serioase pentru multe femei, în privința mariajului. Întrucât aproape în toate societățile se constată o scădere a numărului de bărbați, poliandria ar putea fi dezavantajoasă pentru satisfacerea celor mai importante interese ale indivizilor și ale grupurilor largi.

2.4. Poliginia este o formă de poligamie foarte răspândită, uneori chiar și în societăți în care domină monogamia, dar care permit, alternativ, poligamia. Ea este larg practicată în Africa. În unele societăți, cum ar fi Ashante, mai mult de 70 % dintre femei sunt incluse în poliginii, împărțind practic un număr redus de bărbați. Situația nu este însă tipică pentru toate țările africane. C.

Welch și P. Glick arată că în Benin, Gabon, Senegal, Tanzania, Togo și Zair, unul din patru bărbați căsătoriți trăiesc în familii poliginice.

Unul dintre cazurile cele mai interesante se referă la aborigenii numiți Jivaro, care locuiesc în număr de circa 20.000 în regiunile montane din Ecuador și Peru. Ei sunt, probabil, foarte cunoscuți pentru ciudata lor abilitate de a-și „micșora... capul până la dimensiunile unei portocale, ca și pentru curajul lor de războinici. Sunt extrem de mândri că nu au fost niciodată cuceriți de omul alb. Sunt însă cunoscuți și pentru faptul că 90 % dintre femeile lor trăiesc în familii poliginice, foarte numeroase din punct de vedere al sexului feminin, numărul bărbaților fiind, în general, redus (după unii, ca urmare a riscului crescut de a muri în luptă). Astfel, la Jivaro, poliginia a devenit o formă înalt adaptativă a vieții de familie. Deoarece un exces al femeilor singure este puțin probabil în societățile poliginice, problemele cu care se confruntă ele țin de creșterea rivalității, ostilității și geloziei între soții. Se argumentează că, pentru a putea supraviețui, o familie poliginică trebuie să funcționeze după reguli stricte și clare, care să „guverneze" o dreaptă diviziune a sarcinilor și o afecțiune egal distribuită din partea soțului.

În anumite societăți poliginice, echitatea poate fi întărită prin restrângerea căsătoriei multiple la surorile primei soții. Aceasta este cunoscută sub numele de „sororal polygyny" și se referă la un aranjament contractual prin care un bărbat se angajează să-și ia toate nevestele din același grup familial.

Obiceiul este denumit surorare („sororate"). Astfel, când o soție decedează sau este sterilă (nefertilă), ea este înlocuită de una din surorile sale.

În mod similar, există și o practică prin care un bărbat este obligat să se căsătorească cu văduva fratelui său decedat (obicei

de-numit în engleză „levirate"). Un recent studiu asupra poliginiei nigeriene ne indică o dificultate cu care se confruntă aceasta: există o incidenţă mult mai mare a delincvenţei juvenile printre familiile poliginice, decât în cadrul celor monogame. DENGA a studiat, comparativ, cele două tipuri de familie sub aspectul vandalismului, luptelor dintre „bande", furtului, utilizării narcoticelor, chiulului de la şcoală. Cu excepţia „luptelor între bande", unde comportamentul celor două grupe de familii era similar, copii din familiile poligame comiteau în mult mai mare măsură infracţiuni, decât cei proveniţi din familii monogame.

Un alt studiu comparativ între familii monogame şi poligame îl efectuează, în 1985, DURGANAND ŞI SHALINI pe structuri familiale existente în India.

Autorii constată diferenţe în privinţa dezvoltării intelectuale a copiilor, în formarea celor crescuţi în familii monogame (QI-ul copiilor era, în medie, mai crescut), faţă de cei din familiile, în ordine: poliandrice, poliginice şi mixte (poliginandrice).

Uneori, anumiţi factori religioşi susţin poliginia (ex.: Secta Mormonilor, islamismul).

2.5. Monogamia şi formele sale. În cadrul familiei monogame s-au individualizat trei structuri: familia extinsă, nucleară şi mixtă, dintre care, familia nucleară a fost şi continuă să fie idealul societăţii actuale, deşi, doar 1 din 3 familii, în anii 1980, era de acest tip. (O. POCS, 1989, p. 9).

2.5.1. Familia extinsă este modelul patriarhal de tip tradiţional. Ea include relaţii relative şi nonrelative între membrii care locuiesc în acelaşi spaţiu (cămin) şi care reprezintă două-trei generaţii reunite şi, uneori, colaterale (fraţii). Familia extinsă subordonează familia nucleară, fiind formată, adesea, din cel puţin două familii nucleare (bunici, părinţi şi copii) şi dispunând de un sistem de reguli şi norme de convieţuire care să perpetuează de la o gene-

raţie la alta. Caracteristica ei funcţională este conservatorismul, păstrarea tradiţiilor, obiceiurilor şi stilului familial dominant, pe cât se poate. Funcţionând prin reguli oarecum rigide, menite să asigure stabilitatea şi „spiritul de clan", ea nu este lipsită de „dramatism interacţional", favorizând frecvent exacerbarea conflictelor între generaţii. Pe măsură ce „distanţele emoţionale" tind să scadă în cadrul familiilor „nucleare", cu atât „distanţele emoţionale" intergenera-ţionale tind să se mărească, în familia extinsă, conflictele de interese, şi uneori chiar valorice, dezamorsându-se. În linii generale însă, în familia extinsă, sistemul valorilor etico-religioase şi chiar culturale au un grad de inerţie şi transmisibilitate mai mare. Patternurile educaţionale sunt, în consecinţă, mai rigide, iar „aşteptările" întregii familii faţă de fiecare membru al său, mai uniforme, mai previzibile. Acest tip de organizare familială pare a trăi după regula circularităţii (istoria se repetă), ceea ce conferă membrilor săi un sentiment de apartenenţă şi securitate, relativ crescut. Familia extinsă, deşi angajează conflicte intra şi intergeneraţionale, ridică adesea bariere psihologice de netrecut în calea destrămării nucleelor familiale sau tendinţelor centrifuge ale acestora.

Propunându-şi păstrarea coeziunii şi stabilităţii la nivelul întregului sistem familial, defavorizează adesea evoluţia şi calitatea relaţiilor intime, „proiectându-le" şi confirmându-le mai mult din perspectiva scopurilor de perpetuare (deci de păstrare a „filonului" familiei prin urmaşi), şi mai puţin din perspectiva experienţei subiective de „creştere şi dezvoltare a personalităţii soţilor în rolurile masculine şi feminine. De altfel, definiţia lui Burgess, privind familia extinsă drept o „structură" de tip autoritar sau autocratic, condusă de şef-pater, incluzând mai multe generaţii ce convieţuiesc laolaltă, într-o precisă diviziune şi stratificare a rolurilor, în care alegerea partenerului este făcută de părinţi, pe baza statutului

economic şi social, iar subordonarea obligaţiilor şi urmarea tradiţiei sunt aşteptări majore". (apud. I. MITROFAN, N. MITROFAN, 1991, p. 144) - surprinde reperele de bază. Având drept scop de bază reproducerea grupului social, familia tradiţională acţionează dincolo de indivizi, ca o modalitate instituţională ce se bizuie pe solidaritate mutuală elementară. „Ea îşi asumă, la un moment dat, trecutul colectiv şi garantează viitorul", devenind spaţiul în care cuplurile parentale transmit copiilor lor „riscul şi şansa existenţei", este de părere L. ROUSSEL, 1989, p.245).

2.5.2. Familia nucleară (conjugală), redusă numeric la soţi şi copiii lor necăsătoriţi (proprii sau adoptaţi), este (în variantele ei armonioase, sănătoase) o structură democratică, bazată pe consens, egalitate şi complementaritate a rolurilor de soţ-soţie, precum şi pe o participare crescândă a copiilor. Alegerea partenerului în cadrul acestui tip de familie este motivată de afecţiune mutuală şi de libertatea opţiunii, scopul său fiind fericirea ambilor soţi şi a copiilor lor. Cuplul modern este profund marcat de libertatea alegerii şi de exercitarea dreptului la autodezvoltare, iar când sentimentul iubirii dispare, cuplul îşi pierde raţiunea de a fi şi, de cele mai multe ori, se separă. Aşa se explică de ce cuplul modern este mai expus instabilităţii, divorţul emoţional fiind mult mai frecvent decât divorţul legal, dar ambele survenind cu o frecvenţă mereu în creştere în lumea contemporană. Aşa de pildă, în 1988, pentru fiecare două căsătorii noi, în SUA se înregistra un divorţ, estimându-se că aproximativ 40 % din căsătorii vor sfârşi prin divorţ. (W.M. KEPHART, D. JEDLICKA, op. cit. p. 339), în special în primii ani de căsătorie. În condiţiile vieţii moderne, în special în marile aglomerări urbane, familia nucleară îşi construieşte un nou stil de viaţă, caracterizat prin concentrarea afectivă, comunicaţională şi acţională, separarea treptată şi, uneori, rapidă

de întreaga ramificaţie de rudenie, ceea ce îi conferă o independenţă proprie, cu marcată posibilitate de autoconducere şi autodezvoltare. Desprinderea familiei conjugale din familia extinsă implică o nouă structură de raporturi a acesteia cu exteriorul şi, în primul rând, cu familia de origine (de orientare sau consanguină). Familia de orientare, în care relaţiile primare sunt de la părinţi la copii (R. BELL), se află într-un raport de succesiune repetitivă cu familia de procreare, în care rolurile sunt de soţ şi soţie, relaţiile primare fiind de la soţi la copii (C.M. ARONSBERG apud I. MITROFAN, 1989). Esenţială pentru ambele forme de familie este transmiterea la nesfârşit a experienţei culturale şi sociale, a modelelor comportamentale de rol-sex, a atitudinilor şi expectanţelor mutuale ale sexelor, pe de o parte, şi ale părinţilor faţă de copii, precum şi ale copiilor faţă de părinţi, pe de altă parte.

Familia nucleară este o structură preferată de majoritatea oamenilor în cea mai mare parte a globului terestru, în contextul civilizaţiei industriale (cu un vârf în decadele anilor `50 – `70), ea fiind apta să asigure cel puţin patru funcţii esenţiale: cooperarea economică între soţi, relaţiile sexuale, reproducerea şi socializarea copiilor (G. MURDOCK, 1949). Din punct de vedere psihologic, familia nucleară are o posibilitate crescută de asigurare a suportului emoţional, de satisfacere a nevoilor de securizare, protecţie şi apartenenţă ale fiecărui membru, precum şi a nevoilor de comunicare şi „creştere a personalităţii". Aceasta nu înseamnă că toate aceste nevoi sunt satisfăcute automat pentru fiecare membru al nucleului familial, doar ca urmare a apartenenţei lui la acesta. Crescând în intimitate, relaţiile interpersonale, în acest caz, sunt totodată mult mai complicate şi presupun un grad de „competenţă relaţională", bazat pe flexibilitate şi creativitate, care să le permită soţilor să se interadapteze optim, iar copiilor să evolueze sănătos din punct de vedere psihic şi social. Creativitatea

interpersonală în cuplul marital (I. MITROFAN, 1989) devine astfel o condiţie indispensabilă a dezvoltării capacităţii familiei de a face faţă stresurilor externe şi interne, de a rezolva cu succes problemele fireşti ale vieţii cotidiene, „aici şi acum". Incapacitatea nucleului familial de a se autoregla „aici şi acum" periclitează treptat şi chiar stopează „cursa" maritală şi, implicit, pe cea a autodezvoltării personalităţii, nemaifăcând posibil un dezirabil „acolo şi atunci". Astfel, în viaţa cuplului modern şi a copiilor săi, fiecare clipă prezentă este şansa şi „preţul" trăirii împreună a clipelor viitoare, ceea ce implică un nivel considerabil de responsabilitate. Şi nu toţi cei care se angajează de bună voie în căsătorie sunt şi pregătiţi sau „apţi" să şi-l asume.

2.5.3. Forme derivate

a. Familia mixtă - este o structură bazată pe căsătoria dintre doi părinţi (singuri sau divorţaţi), cu copii proprii şi, eventual, copii comuni. Astfel, relaţiile de fratrie vitregă sau prin alianţă sunt specifice familiilor mixte, de obicei coabitând cu toţii în acelaşi spaţiu. Problemele de adaptare interpersonală privesc eventuale dificultăţi prin intoleranţă sau desincronizări mutuale între fraţii vitregi şi naturali, pe de o parte, între părinţii vitregi şi copii, pe de altă parte. Cuplul marital este cel care deţine balanţa relaţiilor familiale, care se pot uşor dezechilibra în aceste condiţii, în special în privinţa „ofertelor" şi „cererilor" emoţionale, a reglării raportului „recompense/sancţiuni" şi a „regulilor" ce funcţionează în relaţiile parental-filiale şi interfraterne. Problemele familiei mixte, ale părinţilor vitregi şi copiilor vitregi, ţin de specificul relaţiei din sistemul familial structurat după recăsătorire, de riscul repetării anumitor erori din mariajele anterioare, şi de relaţiile cu ex-consorţii. Aceştia din urmă rămân de cele mai multe ori în relaţii (mai mult sau mai puţin reglate juridic şi psihologic) cu copiii lor. Adeseori, părinţii vitregi au un comportament neadecvat faţă de copiii vitregi, mai ales legat de atitudinile şi relaţiile acestora cu părinţii naturali. Pe de altă parte, pentru copil, recăsătorirea părintelui creează câteva probleme reale, cum ar fi (după J.C. COLEMAN, 1985, p. 450) următoarele:

- Copilul se confruntă cu situaţia de „a-şi împărţi" afectiv părintele cu noul soţ al acestuia. Problema poate fi în special dificilă pentru băieţii care au o atitudine înalt posesivă şi protectivă faţă de mama lor divorţată şi recăsătorită;

- Copilul se poate teme de o modificare a regulilor în noua familie, ceea ce este, după terminarea divorţului, o idee şi o aşteptare realistă;

- Copilul poate resimţi din partea părintelui vitreg, asemănător sau diferit, modul de disciplinare pentru comportamente, moduri de a face şi gândi cu care s-a deprins sau care erau tolerate de părintele natural;

- Copilul se poate învinovăţi dacă se simte atras sau iubeşte părintele vitreg, deoarece s-ar simţi simultan neloial faţă de părintele necustodial (care poate fi deja în postura de vizitator de drept);

- Copilul trebuie să renunţe la visul său de a-şi revedea părinţii împreună, şi aceasta nu-i uşor de făcut. În consecinţă, el poate avea tendinţa să-şi crească ostilitatea faţă de părintele vitreg.

Pentru ambii părinţi care îşi aduc proprii copii în remariaj, situaţia poate deveni mult mai complicată şi dificilă, mai ales dacă noul cuplu va avea un nou copil. Există câteva dificultăţi care pot „răsturna", uneori spectaculos, situaţia familiei vitrege:

- Este greu pentru oricine să iubească un copil dacă el este ostil şi dificil. Ca părinte vitreg este necesar să te poţi adapta inclusiv la situaţia în care fiul sau fiica vitregă nu te vor iubi niciodată;

- Copilul vitreg este adesea adeptul folosirii tehnicii „divide et impera" cu care poate crea supărătoare conflicte şi tensiuni

între soţi. Frecvent, copilul vitreg sabotează noul mariaj prin afişarea unor atitudini de îngrijorare în raport cu părintele vitreg, care sunt negative în natura şi gradul lor de exagerare;

- Noul soţ (soţie) poate să nu fie de acord ca tatăl (mama) vitreg(ă) să-i disciplineze proprii copii. Aceasta alimentează, evident, frustrarea şi furia părintelui vitreg, de cele mai multe ori;

- Este dificil pentru soţul recăsătorit să se simtă „numărul 1" în viaţa noului partener. Mai ales când copilul este în dificultate, părintele vitreg intră în „conul de umbră". Copilul are prioritate;

- Când banii sunt insuficienţi, puţini oameni ar accepta să satisfacă doleanţele copilului vitreg, privându-şi propriile necesităţi.

Deşi obstacolele relaţiei părinte-copil vitreg sunt reale, totuşi mulţi dintre aceştia reuşesc să ajungă la un „modus vivendi" satisfăcător, contribuind la structurarea noului sistem familial şi chiar la fericirea noii căsătorii. Indicele ridicat al recăsătoririlor după divorţ favorizează, în ultimii 20 de ani, proliferarea familiilor „comasate", „lărgite" sau „mixte". A. Toffler aprecia, în 1983, că „25 % din copiii americani fac parte, sau vor face în curând, din asemenea familii" (op. cit. p.289).

b. Familia monoparentală este structura familială asimetrică, formată dintr-un părinte şi copilul (copiii) său (săi), fie prin decesul celuilalt părinte, fie prin divorţ, fie prin abandonarea familiei de către un părinte, fie prin decizia de a nu se căsători a părintelui, fie prin adopţiunea realizată de o persoană singură, fie prin naşterea „întâmplătoare" a unui copil dintr-o relaţie liberă, în afara căsătoriei, cu referire, în special, la „părinţii adolescenţi". Majoritatea familiilor monoparentale provin din familii nucleare dezorganizate sau scindate prin deces. Ca urmare a creşterii numărului de divorţuri, în special, astăzi, familia „părintelui singur" (compusă fie din tată şi copiii săi, fie din mamă şi copii) este din ce în ce mai frecventă, în special în SUA (BIGNER J. 1989). Experienţa de a fi

părinte singur nu este neapărat devastatoare pentru adult sau pentru copii, dar nu este confortabilă în permanenţă. Ea rămâne o experi-enţă particulară de tip familial, ce duce la schimbări în raporturile dintre părinţi şi copii. Deşi sunt cu mult mai semnificative, schimbările pot depinde de timpul pe care îl consacră mama sau tatăl familiei, de modul în care efectele separării au marcat adulţii, ca şi copiii, de modul în care ambii adulţi şi copii dezvoltă strategii de a face faţă problemelor, noi stiluri de viaţă. Pentru mulţi indivizi, aceste „adaptări" şi „ajustări" pot fi relativ temporare, câtă vreme majoritatea părinţilor singuri reuşesc să se recăsătorească. Majoritatea părinţilor singuri sunt, mai curând, femei decât bărbaţi, ele asigurându-le custodia copiilor, din raţiuni nu numai naturale, dar şi culturale (U.S. Bureau of the Census, 1987, apud J. BIGNER, p. 319). Puţine dintre femeile divorţate încredinţează custodia copiilor tatălui. În cultura spaţiului american şi european continuă să fie abordată acea atitudine socială care stigmatizează acest tip de „înţelegere / aranjament".

Un profil sumar al familiilor părinţilor singuri, în societatea americană, rezultă în tabelul de mai jos (după U.S. Bureau of the Census, 1987). Statistical abstract of the United States, 107 th. ed. Washington D.C.U.S. Government Printing Office).

Profilul psihosocial al mamelor „părinţi-singuri" include următoarele caracteristici:

- majoritatea familiilor monoparentale conduse de femei sunt formate din mamă şi copilul ei (88% din cazurile înregistrate de Norton şi Glick într-un studiu statistic din 1984);
- în aceste familii, mama asigură mai curând custodia fetelor decât a băieţilor;
- este situaţia tipic întâlnită mai curând la grupurile etnice negre, comparativ cu alte grupuri. În mod semnificativ,

mai mult de jumătate din toți copiii negri americani, de sub 18 ani, locuiesc cu mama lor, în vreme ce, doar unul din 16 copii albi, sub 18 ani, este în această situație;

- vârsta mamelor din aceste familii era tânără până în 1970; vârsta medie a acestor mame, după 1970, era de 37,2 ani, iar în 1984 ea a scăzut la 34,6 ani. Această scădere este atribuită creșterii numărului de femei tinere care dau naștere unor copii ilegitimi, ca și creșterii ratei divorțului la tinerele femei care s-au căsătorit timpuriu;
- numărul mamelor divorțate, care își susțin familia, a crescut cu 300% între 1970 și 1984, iar 46% dintre familiile monoparentale, de tip matern, provin din divorțul femeii;
- numărul familiilor monoparentale conduse de femei care nu au fost niciodată căsătorite a crescut semnificativ, cu 500%, în aceeași perioadă analizată și reprezintă curent circa 20% dintre familiile formate din mamă-copil;
- mamele singure, ca părinte, se pot aștepta la experiența dificultăților financiare. Ele pot afecta indivizii pe termen lung. Copilul devine un suport economic pentru multe dintre familiile monoparentale conduse de mame, iar unul din 3 copii proveniți din aceste familii primesc ajutor familial pentru copilul dependent (AFDC) sau asistență socială, în SUA (după Norton și Glick, 1986, apud Bigner, p. 328);
- ca părinte singur, mamele își extind rolul cu sarcini auxiliare, nespecifice rol-sexului. Această „acoperire" de roluri simultane parentale necesită timp, energie și angajează „cereri" conflictogene din punct de vedere psihologic. Ca rezultat, „individul" este incapabil să obțină performanță în îndeplinirea eficientă și efectivă a anumitor sar-

cini ale rolului, și aceasta caracterizează conduita parentală a multor părinți-singuri, fie ei tați sau mame. Femeile cu pregătire superioară și posibilități financiare au în general mai puține probleme ca mame-singure, decât cele cu nivel scăzut de pregătire. Astfel, probleme cu absentarea de la serviciu, ocazionată de îmbolnăvirile copilului, vacanța școlară și îngrijirea și supravegherea copiilor mici, sunt mai greu rezolvate de mamele cu statut social mai scăzut;

- dilatarea rolului parental la mamele singure are drept efect accentuarea mai multor patternuri autoritare în îngrijirea copiilor (KRIESBERG, 1970). O altă schimbare în familie constă în atribuirea unor responsabilități sporite primului născut, față de frații mai mici („parentalizarea copilului") (GLASSER ȘI NAVARRE, 1964; MARSDEN, 1973). Experiența stresantă a mamei-singure este generată de faptul că ea trebuie să participe la cea mai mare parte a activităților familiale (sarcini domestice, îngrijirea copiilor, timp personal de autoîngrijire și activități sociale și recreative);
- mamele-singure manifestă câteva schimbări în relația cu copilul. Astfel, unele dintre mamele divorțate își schimbă maniera în care se relaționează cu copilul, ceea ce voalează barierele între rolurile de adult și de copil. În mai multe cazuri, mama își împarte rolul parental cu primul născut (GLEWICK ȘI MOWEWY, 1986). Acest copil adesea este „strălucitor și artificial". Datorită acestor caracteristici, mama se așteaptă de la copil să fie mult mai matur decât este el sau ea, actualmente. Mama obișnuiește să-i facă, astfel, confidențe, să-i mărturisească variatele ei sentimente, ceea ce îi consolidează copilului rolul

de confident. Aşa încât, treptat şi subtil, mama îi atribuie copilului rolul de partener, de suport emoţional, substitutiv al părintelui absent. Ca urmare, copilul este forţat, în cadrul patternurilor interacţionale, să-şi dezvolte maturitatea în devans, în perioade în care, el sau ea, nu este pregătit(ă) s-o facă. Presiunile acestui copil, în această situaţie, vin din faptul că nevoile sale afective, fiind inadecvate nu pot fi satisfăcute decât prin şi pentru mamă, deşi aceasta nu este conştientă de faptul că nu i le poate acoperi în totalitate. Când unele dintre aceste mame atribuie copilului rolul tatălui absent, conflictul părinte-copil ajunge până la a imita conflictele maritale ale mamei cu fostul ei soţ. Copilul găseşte el însuşi modalităţi de a se implica în noua situaţie câştigată, dar el se simte presat de asumarea noului rol şi „pedepsit" pentru că începe să-i placă rolul soţului anterior. Unii cercetători atrag atenţia asupra unor probleme particulare ale relaţiei mamă-fiică în această situaţie. În mod primar, sunt implicate aici sentimentele de gelozie şi competiţie, în arii psihologice, cum ar fi „întâlnirile" şi realizările şcolare ulterioare academice (WALLERSTEIN şi KELLY, 1974). Copiii în astfel de situaţii, în mod frecvent, nu sunt capabili să-şi exprime sentimentele lor conflictuale, tensive sau resentimentele faţă de plasarea lor în această poziţie de către propriile mame. Mai mult, se pot observa numeroase îmbolnăviri psihosomatice şi comportamente explozive, ca semnal al numărului mare de griji şi temeri ale acestor copii.

În concluzie, multe dintre familiile monoparentale sunt conduse de mamă care a divorţat şi care are o vârstă încă tânără. Aceste femei se pot aştepta la o experienţă stresantă din punct de

vedere financiar. Ele exercită un rol extins parental, incluzând simultan componente concurenţiale în conducerea familiei. De aici rezultă o serie de schimbări în relaţiile cu copii, care pot fi observate în slăbirea graniţelor dintre rolurile previzibile de adult şi de copil şi care se reflectă într-o valoare a acestora.

Multe femei găsesc extrem de stresant acest statut, dar încearcă să se adapteze printr-o varietate de căi.

Profilul psihosocial al taţilor-părinţi-singuri

Familia monoparentală, condusă de tată, constituie o minoritate în cadrul acestui tip de familie. În ultimii 20 de ani, ea a devenit totuşi mult mai frecventă. În 1984, 12% dintre familiile monoparentale erau conduse de taţii-singuri, care au în custodie copii. (NORTON şi GLICK, 1986). În general, bărbaţii taţi-singuri dispun de o educaţie mai completă decât femeile în această situaţie (36% bărbaţi, până la 45 ani, aveau peste 13 ani de studii, faţă de 25% femei de aceeaşi vârstă). Vârsta medie a acestor bărbaţi variază de la studiu la studiu, dar în medie ei au între 35-50 de ani, fiind raportată, în 1984, în jur de 42 de ani. Totuşi, vârsta medie a bărbaţilor taţi-singuri poate fi în descreştere în ultimii ani, aşa cum indică CHANG şi DEINARD, 1982; GREIF, 1985; NORTON şi GLICK, 1986; RISMAN, 1986 apud BIGNER, 1989. Dintre caracteristicile familiilor monoparentale conduse de taţi, menţionăm (BIGNER, 1989, p. 329):

- În structura lor intră mai curând băieţii decât fetele, ei preferând adesea să locuiască împreună cu tatăl custodial. Unele cercetări atribuie explicaţia faptului că atitudinea socială tinde să promoveze ideea că băieţii pot prezenta dificultăţi de disciplinare mai mari decât fetele, ceea ce le favorizează mamelor acordul de încredinţare a custodiei băieţilor, mai curând tatălui.

3.1. De la identitatea sexuală, la metamorfozele actuale ale sex-rolurilor. Identitatea sexuală - o constelaţie plurifactorială.

Mai mult decât oricând, cuplul modern afirmă importanţa şi valoarea psihologică a sexualităţii, pentru autenticitatea şi viabilitatea mariajului.

Sexualitatea, ca act interpersonal de gratificaţie mutuală şi maximă valorizare a partenerilor, prin dăruire de sine, ca mod de comunicare senzitivă şi afectivă, constituie totodată şi un act de cultură relaţională intersexe. Dar ceea ce este mai puţin cunoscut şi înţeles cu privire la sexualitatea umană, este dimensiunea sa ca act de cunoaştere şi autocunoaştere, de descoperire şi confirmare a sinelui prin intermediul celuilalt sex, de identificare şi dezvoltare a rolului masculin şi feminin.

Dacă raporturile sexuale, în lumea animală reunesc un mascul şi o femelă, conform programului instinctual, în scopul perpetuării speciei, în raporturile sexuale umane, „întâlnirea" se produce mai ales în scopul revelării şi împlinirii prin complementaritate a două personalităţi care îşi caută confirmarea de sine, prin ceea ce au ele primordial - eternul feminin - eternul masculin.

Dar cum accede fiinţa umană la conştientizarea identităţii sale sexuale şi la asumarea rolului său psihosexual? Răspunsul nu poate fi formulat decât după clarificarea unor concepte diferenţiale, privind sexul şi comportamentul specific acestuia.

Cercetătorii definesc nuanţat sexul biologic (identitatea de gen sau sexuală), versus sexul psihologic sau psihosocial, exprimat prin comportamente de rol expresive, de tip masculin şi, respectiv, feminin.

Identitatea de gen este conferită de sexul biologic, determinat genetic şi hormonal. Astfel, fetusul se sexualizează în funcţie de cromozomii XY (masculin) şi XX (feminin). Uneori natura comite şi erori:

bărbaţi cu formula cromozomială incluzând un X suplimentar (XXY), ceea ce le conferă o înfăţişare feminină, testicole de volum redus, incapabile de a produce sperma;

femei cu formula cromozomială lipsită de un cromozom X, ceea ce determină absenţa ovarelor, şi o redusă dezvoltare a organelor sexuale externe. Ele sunt, din punct de vedere genetic doar parţial femei;

hermafroditii, în cazul cărora apare imposibilitatea determinării cu precizie a sexului.

Sexul se distinge abia după 3 luni ale evoluţiei prenatale (la sfârşitul cărora fetusul are ochi, urechi, nas, braţe, picioare şi un tubercul genital sau şanţ genital).

Identitatea sexuală a fiecărui individ nu este o problemă de opţiune proprie. După maximum 14 zile de la naştere, în conformitate cu apariţia şi conformaţia organelor genitale se declară sexul legal (băiat/fată), înscris în certificatul de naştere. Societatea, prin microgrupul familial, îl recunoaşte pe individ ca aparţinând unuia din cele două sexe. Sexul legal şi sexul social sunt impuse de societate, pe baza aspectului exterior, aparent normal, al organelor genitale.

Identitatea sexuală şi conştiinţa ei se formează însă printr-un proces de socializare sexuală, particularizat de la un individ la altul. Ea se construieşte treptat, ca o imagine de sine, cu trăiri şi comportamente corelative, sub influenţa mediului, a anturajului, a numelui, ca şi prin rolurile şi experienţele pe care fiecare le integrează în contextul cultural şi educaţional specific. Toate acestea oferă copilului un model comportamental de dezvoltare, identificare, orientare şi apartenenţă psihosexuală.

3.1.1. Identitatea sexuală este o componentă structurală, atât a Eului corporal cât şi a Eului psihologic, făcând parte din conştiinţa de sine şi având o determinare socială importantă.

Pentru W. James (apud U. Şchiopu, E. Verza, 1981), Sinele include 3 dimensiuni: Sinele corporal - material (tot ceea ce posedă persoana); Sinele social (reputaţia, consideraţia şi recunoaşterea identităţii); Sinele spiritual (conştiinţa propriilor aptitudini, acţiuni, tendinţe, valori). În opinia noastră, Sinele se referă la prototipul fundamental energetico-informaţional, natural, orientat valoric pozitiv, având atributul armoniei universale, adică aparţinând conştiinţei divine. Sinele, având o dimensiune spirituală, transpersonală, se autorevelează prin intermediul experienţelor continue de dezvoltare, de „creştere" şi autoactualizare (conform concepţiei lui C. Rogers), pe care Eul corporal şi Eul psihologic le parcurg de-a lungul întregii existenţe a personalităţii. Sinele şi conştiinţa Sinelui se situează dincolo de atributele de sex, susţinând matricial şi direcţionând fenomenul vieţii. El înglobează creator manifestarea materială şi mentală a fiinţei umane. Dar cele două forme de manifestare (corporală şi psihosocială) sunt sexualizate, diferenţiate în multe aspecte, care le conferă amprenta de masculin şi feminin. Vorbim astfel nu doar de bărbaţi şi femei (în sensul apartenenţei la un gen biologic), ci şi de personalităţi masculine şi feminine, sensibilităţi, atitudini, concepţii, mentalităţi şi comportamente masculine ori feminine. Uneori, chiar şi soluţiile în rezolvarea unor probleme, tipurile de negocieri sau modalităţile de organizare ale unor activităţi, pot fi de model masculin sau feminin. Nici organizările sociale nu au scăpat de atributul psihologiei diferenţiale, reflectat de poziţia dominantă a unui sex sau altul, pe scara istoriei. De la societăţile matriarhale, la cele patriarhale, schimbarea se resimte în natura relaţiilor, intereselor şi activităţilor dominante.

Societăţile arhaice, axate pe modelul activităţilor naturale (agricultură, domesticirea şi creşterea animalelor), sunt paşnice prin natura relaţiilor interumane şi prin natura relaţiilor cu ecosistemul; ele sunt de model „feminin". Societăţile ulterioare, diversificându-şi activităţile (componenta activ-agresivă masculină s-a dovedit a fi totuşi un paradox civilizator) prin vânătoare, prelucrarea metalelor etc., au impus modelul „masculin" ca factor de progres economic şi cultural. Dar, fără îndoială, modelul „masculin" de organizare şi evoluţie socială a adus cu sine şi exaltarea particularităţilor lui psihologice, uneori prin transformarea spiritului întreprinzător, forţei şi curajului în agresiune şi iraţionalitate, a spiritului afirmativ-civilizator, în destrucţie şi intoleranţă socială.

Civilizaţia modernă, bântuită de furia războaielor, de ameninţarea continuă a poluării şi a depozitelor nucleare, de „avantajele" ambigue ale civilizaţiei super-tehnologice şi informatizate, este încă, în cea mai mare parte, un produs istoric al gândirii, creaţiei şi acţiunii masculine. Aceasta nu înseamnă, automat, că o lume construită pe principiile gândirii şi afectivităţii feminine ar fi fost neapărat mai bună. Să nu uităm că există şi o agresivitate feminină, stimulată şi de competiţia cu sexul opus (uneori cu exagerări şi deviaţii ce transpar şi în mişcarea feministă). În planul creaţiei de valori perene, ambele sexe au contribuţii diferenţiate, care nu se explică doar prin limitările socio-economice impuse de istorie femeii. Ar fi prea simplist şi nenuanţat să tragem concluzia că doar istoria le-a împiedicat pe femei să creeze valori spirituale, culturale şi chiar materiale, pe măsura disponibilităţilor lor. Factorii biologici, psihologici şi spirituali se articulează în proporţii şi calităţi specifice în cazul ambelor sexe, şi fiecare sex este la fel de important şi de neînlocuit pentru celălalt, pentru coevoluţie în procesul dezvoltării umanităţii. „Trezirea" spirituală însă, este cea care uniformizează sexele, le transpersonalizează şi le unifică

indivizibil. Aşa încât, pentru a se putea autodepăşi, fiinţa umană îşi caută mai întâi identitatea sexuală - pentru a-şi împlini identitatea de sine.

Identitatea sexuală se construieşte pe baza integrărilor succesive şi simultane a şapte componente:

sex genetic, determinat obiectiv prin aspectul cromatinei din nucleii celulari ai pielii, mucoaselor etc.;

sex gonadic, atestat de evidenţierea celulelor reproducătoare în glandele genitale;

sex fenotipic, conferit de aspectul organelor genitale;

sex legal, declarat pe baza semnului sexului fenotipic;

sex hormonal, atestat de hormonii androgeni, pentru bărbaţi şi de cei ovarieni, pentru femei;

sex ca statut social, conferit şi recunoscut de microgrupurile sociale;

sex psihologic, sau conştiinţa identităţii sexuale, bazată pe integrarea conştiinţei Eului corporal şi a Eului psihologic, exprimate în sex-rol masculin şi sex-rol feminin.

Conştiinţa identităţii sexuale apare ca o sinteză unică, ca o configuraţie plurifactorială, ea coexistând prin toate cele şapte componente, cu determinările lor genetice, morfofuncţionale, psihologice şi sociale. Identitatea Eului sexual corporal începe să se contureze după vârsta de 2 ani, când copilul îşi recunoaşte sexul (băiat/fetiţă), dar conştiinţa adevăratei identităţi sexuale se realizează la pubertate, când este deja realizat suportul neuro-endocrino-metabolic. Acesta generează baza pentru manifestarea propriilor pulsiuni şi experienţe, atunci când se realizează optimal conştiinţa Eului psihologic. Factorii educaţionali, psihosociali şi culturali remodelează şi clarifică, în perioada adolescenţei, identitatea şi orientarea sexuală. Tot acum este posibil ca o serie de

factori biologici şi psihosociali negativi să modifice, într-un sens sau altul, elaborarea şi modelarea conştiinţei identităţii sexuale şi a comportamentului sexual, corespunzător acestei identităţi.

Polarizarea psihosexuală nu este adesea un proces lin şi previzibil, confruntându-se şi cu unele dificultăţi, în strânsă relaţie cu formarea identităţii de sine.

Identitatea de sine include şi ea o serie de componente: fizică, psihosexuală, socială, vocaţională, moral-spirituală, toate acestea exprimându-se prin caracteristici psihologice şi comportamente care afirmă şi întăresc Sinele, personalitatea individului. Ea exprimă imaginea completă despre sine, gen, înfăţişare, caracteristici şi expectanţe de sex-rol, caracteristici şi opţiuni sociale - relaţii de prietenie intergrupală, trăsături psihologice.

Identitatea de sine, la adolescenţă, se poate contura în trei maniere:

- pozitivă, ce conferă un sens normal al existenţei, o bună acceptare de sine, implicare cu sine, ceea ce asigură dezvoltarea intimităţii. Intimitatea modifică, la rândul ei, identitatea, sprijinind procesul de dezvoltare a personalităţii. Persoanele cu o identitate de sine pozitivă se simt atrase de cele cu un statut similar al identităţii, iar împlinirea identităţii le ajută la dezvoltarea relaţiilor interpersonale, într-o manieră eficientă şi satisfăcătoare;

- negativă, ce dezvoltă imagini de sine, opuse valorilor culturale ale comunităţii, confirmând etichete atribuite de societate, cum ar fi: „ratat, bun de nimic, delicvent juvenil, nesuferit etc." „Tinerii acceptă aceste etichete negative şi continuă să valideze aceste identităţi, crezând cu toată puterea lor în acestea" (Ph. Rice, 1987). Simţindu-se respinşi şi blamaţi social, adolescenţii îşi întăresc un sentiment de autorespingere, o imagine negativă de sine, care le subminează şi asumarea şi acceptarea sex-rolului;

- identitatea incertă (criza de identitate) apare la adolescenţii care încearcă să-şi reducă anxietatea existenţială prin experienţe intense şi imediate: abuzul de droguri, concerte rock, petreceri deocheate, jocuri de noroc. Alţii îşi substituie temporar identitatea sau caută afirmarea forţei ei în vandalism, crime meschine, popularitate contestată. Există şi alţi tineri care îşi creează o temporară „fortăreaţă" a identităţii (ei devin bigoţi, sectanţi, naţionalişti, extremişti, xenofobi sau îşi asigură o identitatea fără noimă - exemplu: antrenarea în activităţi bizare sau participarea la doborârea unor recorduri riscante; acest gen de identitate fără sens fiind mai bună decât nimic. Identitarea de sex-rol este influenţată semnificativ de identitatea de sine, ca putând fi adecvată sau inadecvată.

Componenta biologico-sexuală a identităţii se formează mai uşor şi mai devreme decât celelalte componente. aşa de pildă, adolescenţii se preocupă de imaginea corpului lor înainte de a deveni preocupaţi de alegerea unei profesii sau de analizarea valorilor morale pentru care optează. Identitatea vocaţională, morală şi religioasă se formează mult mai încet, pe parcursul dezvoltării personalităţii.

Identitatea feminină se dezvoltă mai repede decât identitatea masculină. Unele studii au găsit că fetele provenind din familii cu părinţi divorţaţi îşi găsesc mai repede identitatea feminină, deşi se expun de timpuriu maternităţilor neacceptate social, fie prostituţiei. Alţi autori, de orientare psihanalitică (H. Deutsch, 1957, M. Klein, 1970), consideră că dobândirea feminităţii este o problemă conflictuală, bazată pe raporturile dintre „narcisism, pasivitate şi masochism". Problema cuceririi identităţii, ca integrare a identificărilor infantile cu noile identificări, împrumutate din modelele socioculturale, se impune, în mod dramatic, adolescenţilor, în special fetelor. Freud atrăgea atenţia asupra schimbă-

rilor survenite la pubertate, destinate să ofere vieţii sexuale infantile o formă finală, normală, după parcurgerea stadiilor „oral", „anal", „falic" şi „latent". Adolescenţa marchează subordonarea componentelor pregenitale celor genitale şi detaşarea de părinţi şi de reprezentările proprii ale primelor obiecte ale iubirii pierdute, ceea ce permite orientarea către şi găsirea de noi „obiecte ale iubirii: - relaţii de natură heterosexuală.

În societatea contemporană, fetele, mai mult decât băieţii, resimt criza de identitate prin conflictul de rol, legat de „mistica feminităţii", şi „învăţarea unor roluri specifice băieţilor". Imaginile familiale, care reflectă rolul tradiţional al femeii, complet absorbită de muncile casnice şi supusă soţului, intră în conflict cu imaginile mediatizate în care femeia apare tot mai mult angajată în relaţii sociale şi politice, egală cu bărbatul, sau în care femeia devine „sex-simbol". Datorită numeroaselor modele culturale şi lipsei de modele stereotipe, fetele reuşesc totuşi să-şi găsească o imagine de sine, care să vină în întâmpinarea anumitor expectanţe culturale. Cercetătorii remarcă faptul că femeile manifestă un grad mai mare de anxietate în dobândirea identităţii de sine. Dezvoltarea unei imagini pozitive despre sine are o mare importanţă pentru sănătatea mintală a ambelor sexe, fiind o bază reală pentru confortul psihologic în exercitarea sex-rolului.

„Polarizarea sexuală", opusă confuziei bisexuale, este, în opinia lui E. Erikson („Identitatea şi ciclurile vieţii", 1959), o cale necesară pentru ca o comunitate să se dezvolte armonios.

3.1.2. Eternul feminin - eternul masculin, sau diferenţe şi tranziţii de sex-rol

Diferenţele de sex-rol derivă, în parte, din cele biologice, dar sunt semnificativ modelate de evoluţia psihosocială particulară a fiecărei persoane. „Identitatea psihosexuală se dezvoltă discret, influenţată intens de modelele parentale, fiind la început

difuz integrată în subidentitatea familiei. În acest sens, băieții care au un model parental cu masculinitate redusă, au dificultăți de identificare. Cei cu model parental puternic conturat ca masculinitate sunt mai siguri de ei, mai încrezători, mai protectivi, relaxați, exuberanți, calmi și chiar fericiți" (Ph. Mussen, J.J. Conger, J. Kagan, 1974). „Tinerele fete au o situație mai complicată, deoarece rolul feminin este el însuși în schimbare pe plan social. Există modele feminine diverse: tradiționale, de tranziție și moderne" (B. Zazzo, 1958). În genere, tinerele fete cu identificare feminină tradițională resimt în mai mare măsură conflictele interne. Ele sunt mai centrate pe îmbrăcăminte, fardare, aspect fizic, sunt mai mult preocupate de rolul biologic al femeii, de căsătorie, cămin și familie. Din acest motiv, ele privesc rolul feminin ca restrictiv de libertate, au puține interese și trec prin dificultăți în a-și face prieteni. Ca o reacție de apărare, există tinere care se identifică antifeminin. Acestea au o conștiință de sine autorejectivă și o investiție pregnantă privind activitatea profesională și socială. Uneori sunt parțial defeminizate. Pentru multe tinere însă, sex-rolul feminin se află în tranziție. Astfel, deși ele se simt atrase de roluri tradiționale masculine, spre care aspiră, deseori conservă și roluri tradiționale feminine, în mentalitate, manifestate, mai ales în atitudini tradiționale privind căsătoria și maternitatea.

Manifestarea masculinității și feminității prin sex-roluri este determinată și de diferențele culturale în privința concepției despre masculinitate și feminitate. M. Mead (1935), observa că ceea ce într-o cultură apare ca simbol al masculinității, în alta poate semnifica feminitate. De exemplu, la membrii unui trib din Noua Guinee, abilitățile artistice, sensibilitatea și dependența emoțională sunt caracteristice ale rolului masculin, în timp ce eficiența și competența aparțin rolului feminin. Diferențele masculin-feminin sunt condiționate atât de factorii hormonali, cât și de dominanța emisferelor cerebrale (astfel, emisfera dreaptă, dominantă la bărbați ca centru al logicii simbolice, percepției spațiale, imaginației, explică dezvoltarea acestor funcții, mai curând la bărbați, în vreme ce dominanta emisferei stângi la femei, ca centru al limbajului, memoriei, ar justifica disponibilitățile lor mai bine în acest sens. Dar dincolo de factorul bio-psihologic, „prescripțiile sociale" susțin și orientează diferențele privind modelele de rol masculin și feminin cu comportamentele lor specifice („cum trebuie să arate și să acționeze o femeie sau un bărbat").

Krantz și Vogel (1968) indică o serie de trăsături psihosexuale masculine și feminine:

Trăsături feminine:

- manifestă nevoie de protecție;
- vorbărețe sau tăcute, triste;
- manifestă tact, blândețe, evită limbajul „dur";
- plâng cu ușurință;
- preferă arta, literatura.

Trăsături masculine:

- agresivi, independenți;
- își sunt propriul confident;
- logici, obiectivi;
- își ascund bine emoțiile;
- limbaj mai „colorat";
- uneori lipsiți de pudoare.

C. Benbow (1986) observă că fetele:

- au o mai accentuată percepție a sunetului, gustului și mirosului (ceea ce explică anumite particularități senzitive ale comportamentului lor sexual;

- sunt mai apte să-şi verbalizeze gândirea abstractă şi emoţiile;
- au o mai dezvoltată coordonare musculară, ce include manipularea obiectelor mici şi expresiile faciale, încă din copilărie.

Aceeaşi autoare remarcă faptul că băieţii, în copilărie, sunt mai activi, mai agitaţi, plâng mai mult şi dorm mai puţin.

Schimbările puberale biologice (înălţime, lăţimea spatelui, îngroşarea vocii, pilozitatea fetei la băieţi şi rotunjirea sânilor, şoldurilor şi graţioziratea mersului la fete) au şi implicaţii psihosociale. Astfel, adolescenţii tind să accentueze aceste deosebiri masculin-feminine, acţionând extremist: băieţii îşi etalează puterea şi agresivitatea, fie singuri, fie în grupuri demonstrative; fetele merg uneori provocator, unduindu-şi soldurile exagerat. Imaginile şi miturile mediatizate ale masculinităţii şi feminităţii contribuie din plin la aceasta. Toate aceste diferenţe rezultă din expectaţiile sociale, şi ele subliniază varietatea diferenţelor dintre sexe.

- În ultimii ani se remarcă o tendinţă generală la apropierea şi ştergerea diferenţelor comportamentale dintre sexe, creând uneori ambiguitate şi disconfort în asumarea sex-rolurilor expectate social. Adolescenţii de azi nu sunt suficient polarizaţi feminin sau masculin, ceea ce ridică unele probleme privind acceptarea lor socială, dar şi autoacceptarea. Stereotipiile negative sociale, cum ar fi: persistenţa mentalităţii privind inferioritatea sexului feminin celui masculin sau blamarea preferinţei băieţilor pentru jocurile cu fetele sau blamarea absenţei aspectului atletic la băieţi), sunt prezente în comportamentul bărbaţilor şi femeilor (vezi studiile anilor `60 şi `70). Dar, ulterior, aceste stereotipii încep tot mai frecvent să fie demolate şi excluse din sistemele de evaluare interpersonală. Ca un reflex imediat, apare şi o mai mare neclaritate în privinţa autoatribuirii de trăsături masculine sau feminine, fenomen subliniat şi de cercetarea lui Nern, din 1976. El constată pe studenţi că doar 20% dintre fete îşi atribuie comportamente feminine, doar 20% dintre băieţi îşi atribuie comportamente masculine, iar 20% nu şi-au putut

preciza bine rolul, dacă este masculin sau feminin. O altă tendinţă sesizată a fost aceea că majoritatea tinerilor se identifică cu rolul masculin (R. Krantz, 1968), rolul feminin fiind din ce în ce mai mult umbrit şi devalorizat.

Desigur, procesul de prefacere al rolurilor masculine şi feminine este datorat modificărilor de optică socială, dar şi permisivităţii sau restricţiilor impuse de familie, religie şi morală. După al doilea război mondial, studiile efectuate, mai ales pe studenţi, consemnează modificări importante ale sex-rolurilor, cum ar fi cele legate de tipurile de activităţi:

- bărbaţii preiau din ce în ce mai mult activităţi domestice (gătit, spălat, îngrijirea copiilor); femeile se simt atrase tot mai mult şi practică activităţi, destinate până atunci doar bărbaţilor (legislaţie, administraţie, medicină, pilotaj etc.)

Schimbările radicale în conduita de sex-rol, care au zguduit puternic standardele de rol, au apărut în anii `60, o dată cu mişcarea „hippy" („flower power"), ca o manifestare a respingerilor restricţiilor sociale, ideilor preconcepute şi a standardelor impuse de o societate agresivă. Astfel, vestimentaţia şi stilul estetic al bărbaţilor s-au modificat semnificativ (păr lung, lanţuri, cercei, simbol transparent al opţiunii tinerilor pentru un model comportamental pacifist, apăsat de angoasa războiului.

Rolul feminin s-a schimbat mai lent, în contextul cererii drepturilor civile contra inegalităţii dintre sexe, ca de exemplu:

inegalitatea în faţa legii privind divorţul şi partajul copiilor, al bunurilor, violul şi prostituţia;

inegalitatea în plan socio-economic privind obţinerea creditelor, slujbelor şi salariilor;

exploatare în mediul social (prin perpetuarea imaginii femeii ca „sex-simbol" şi minimalizarea rolului ei ca individ cu capacităţi emoţionale şi competenţe specifice; considerarea lor ca iraţionale, incompetente, slabe, fragile;

discriminări în vorbirea curentă;

opresiunea în familie, prin păstrarea organizației de tip patriarhal, în care femeia este asimilată unei „sclave" a soțului și copilului.

S. Freud atrăsese, la vremea cuvenită, atenția asupra diferențelor masculin/feminin, comutând problemele din plan mental în planul activității. Astfel, cele două atitudini fundamentale, „activ" și „pasiv" (specifice masculinității și feminității), pot fi manifestate în funcție de situație, de ambele sex-roluri. Putem spune despre o persoană, fie ea bărbat sau femeie, că se comportă masculin într-o situație și într-un mod feminin în alta" (S. Freud, Feminitatea, 1990).

Teoria socializării copilului consideră că, în fond, comportamentul tipic sexului se învață, ca și alte tipuri de comportament, de la băieți se așteaptă mai mult reacții de ostilitate, activism, agresivitate, în timp ce fetelor li se limitează sau li se resping aceste atitudini. În consecință, ei se vor manifesta diferit (C. Brindley, 1972):

băieții comit aproape dublu comportamente agresive față de fete, iar agresivitatea băieților față de băieți este de asemenea dublă, față de cea a fetelor față de fete;

băieții sunt mai puțin agresivi cu fetele, comparativ cu agresivitatea pe care fetele o manifestă față de băieți. Este posibil ca, după anii '80 să fi survenit modificări chiar și în modelele de socializare ale copilului, având în vedere tendințele la uniformizarea modelelor educaționale pentru băieți și fete, precum și a concepțiilor privind posibilitățile crescute de afirmare ale femeii pe plan social, profesional, politic.

Asistăm astăzi la metamorfozele de tranziție ale comportamentului de sex-rol, de la tradițional la egalitar.

Comportamentul tradițional masculin constă într-o constelație de caracteristici și orientări de scopuri, cum ar fi: competitivitatea, agresivitatea, încrederea în sine, asertivitate. Pe de altă parte, constelația rolului feminin tradițional constă în caracteristici expresive, cum ar fi: grijulie, compasivă, afectivă, sensibilă la nevoile altuia (vezi listarea scorurilor în Bem Sex Role Inventory, care ne oferă o imagine psihodiagnostică a acestora).

În modelul tradițional, soțul deține autoritatea. El ia deciziile privind bugetul și alte chestiuni importante și are forța de a impune și copiilor respectul față de deciziile lui. Responsabilitățile de bază ale soției sunt: îngrijirea casei, a copiilor și asigurarea confortului și satisfacerii nevoilor sexuale ale soțului.

BEM SEX-ROLE INVENTORY
(trăsături scalate de la 1 la 7 puncte)

MASCULIN	FEMININ
• apărarea credințelor personale	• afectuoasă
• independent	• grijulie
• asertiv (afirmativ)	• simpatetică
• Eu puternic	• sensibilă la nevoile altora
• energic (plin de forță)	• înțelegătoare
• abilități de lider	• compasivă
• asumarea riscurilor	• dornică să aline, să calmeze și să consoleze pe alții
• dominant	• caldă
• agresiv	• tandră
• autoîncredere (se bizuie pe sine)	• iubitoare de copii
• competitiv	• gentilă, amabilă

Prezentăm în continuare instrumentul psihodiagnostic oferit de Bem. Scala cuprinde 11 itemi pentru evaluarea fiecărui sex-rol, care pot fi evaluați prin note de la 1 la 7:

1 = niciodată adevărat
2 = de foarte puține ori adevărat
3 = mai curând neadevărat
4 = pe jumătate adevărat
5 = mai curând adevărat
6 = de cele mai multe ori adevărat
7 = întotdeauna adevărat

Sugerăm cititorilor, pentru un exercițiu de cunoaștere a propriei conduite de sex-rol raportat la modelele tradiționale, să procedeze la o autoevaluare și la o evaluare a partenerului de către fiecare, stabilind apoi, coincidențele și diferențele rezultate din inter-evaluare. Conform adaptării noastre după Bem Sex-Role Inventory (apud J. Coleman, 1988), vă propunem următoarea interpretare:

11-22 puncte = abatere semnificativă de la varianta tradițională a propriului sex-rol; respingerea sex-rolului;

23-44 = dificultăți în adoptarea și manifestarea sex-rolului tradițional (autoacceptare cu frustrație);

45-55 puncte = adoptare și manifestare nu totdeauna confortabilă a sex-rolului tradițional (autoacceptare parțială);

56-77 puncte = adoptare și manifestare naturală în sex-rolul tradițional (autoacceptare în totalitate a sex-rolului).

Numărul total de puncte rezultă, pentru fiecare sex-rol, din însumarea punctajelor acordate la fiecare item al scalei.

În 1981, o anchetă făcută de Conneticut Life Insurance Company a evidențiat că rolurile masculin/feminin tradiționale s-au schimbat mult față de trecut. Noul ideal marital este egalitarismul sex-rolurilor, în toate dimensiunile vieții maritale, inclusiv în cea intimă. Aceasta implică o participare egalitară a soților, într-o cooperare privind suportul financiar, îngrijirea domestică și îngrijirea

copiilor. Femeia accede la egalitate și în privința comportamentului sexual și a gratificațiilor, ca și în luarea deciziilor familiale. În ciuda tendinței la creștere a egalizării sex-rolurilor, multe persoane se simt încă mai confortabil conformându-se sex-rolurilor tradiționale. Dar acestea sunt mai curând o minoritate în societatea contemporană (Norton și Moorman, 1987).

Unul dintre rezultatele majore ale acestei schimbări este faptul că ambii soți au libertatea de a-și urma propriile interese, fără a avea sentimentul că sunt presați de expectațiile de sex-rol. De exemplu, „noul bărbat" poată să împartă cu soția și totuși să se bucure adesea de îndeplinirea unor sarcini domestice sau de îngrijirea copiilor, fără a se resimți neapărat demasculinizat. Și reciproca este valabilă. „Noua femeie" poate să se investească în anumite preocupări privind afacerile, legislația sau chiar în profesii ca ofițer de poliție sau pilot, fără a resimți o pierdere a feminității. Aceste schimbări, vizând egalizarea sex-rolurilor, modifică atât relațiile maritale, cât și cele premaritale. Așa, de pildă, se acceptă acum ca o femeie să propună o întâlnire unui bărbat, să ia inițiativă în comportamentul sexual, să participe ca un egal în luarea deciziilor și chiar să propună o căsătorie unui bărbat. Bărbatul nu mai are întotdeauna dreptate cu orice preț, dar acum este liber să-și exprime sentimentele, să-și împărtășească temerile, durerile și frustrațiile.

Ce mai înseamnă, în acest condiții, „o femeie adevărată" sau „un bărbat adevărat", ce imagine exprimă aceste expresii? Probabil că nu toate extensiile conceptului de sex-rol au fost împărtășite ca „bune" (vezi, de exemplu, rolurile de bun conducător al familiei sau de bună gospodină).

Complicându-se lucrurile, atât bărbații cât și femeile au primit mesaje contradictorii din partea societății:

femeia a fost încurajată să fie chiar mai mult decât bărbatul,

orientându-se spre carieră profesională, competență, competitivitate și chiar agresivitate. Totuși, dacă ea obține un nivel crescut de succes în carieră, în lumea noastră, dominată de bărbați, se așteaptă ca ea să fie considerată „nefeminină";

în același mod, bărbatul a fost stimulat să fie chiar mai mult decât femeia, adică grijuliu, emoțional, expresiv și sensibil la sentimentele manifestate de alții. Dar, dacă el merge prea departe în această direcție, se așteaptă să fie considerat drept „un îmbrobodit" (J. Coleman, 1988).

Tranziția sex-rolului pare să favorizeze refundamentarea expresiei „o femeie și jumătate sau, un bărbat și jumătate". Aceasta semnifică dilatarea rolurilor prin preluarea mutuală a unor atribute de sex-rol. Confuzia în asumarea sex-rolurilor pare să fi fost în detrimentul multor relații intime dintre cele două sexe.

Într-un controversat studiu, efectuat pe 4.500 de femei americane, S. Hite (1987) găsește că cele mai multe dintre ele se consideră dominate și abuzate de bărbați în viața lor. Drept urmare, acele femei au fost deziluzionate și și-au dorit să facă schimbări importante în relația lor conjugală.

Încotro ne va duce această tranziție a sex-rolurilor, vom vedea... Dar, se așteaptă ca primul pas în dezvoltarea acceptabilă a sex-rolului să se sprijine pe cucerirea unei egalități între sexe, în zona educațională, ocupațională, politică și interpersonală. Totuși, această egalizare se va baza, în cea mai mare parte, pe recunoașterea că, deși suntem bărbați și femei, înainte de orice altceva suntem ființe umane. În același timp, atât feminitatea cât și masculinitatea se autoredefinesc din perspectiva vechilor clișee, ținând cont de faptul că, totuși, nici femeia, dar nici bărbatul nu pot fi pentru mult timp „înlocuitori" totali ai celuilalt sex. Pe scurt, ei își împrumută rolurile tradiționale de sex, ceea ce chiar

viața lor o dictează. Dar această schimbare, în scurt timp, poate conduce la conflicte, atât în cadrul personalității fiecăruia (feminină sau masculină), cât și la nivelul relației lor de intimitate.

Până la atingerea unei egalități între roluri, care să fie confortabilă și pentru bărbat și pentru femeie, este un „drum lung", care se așteaptă să continue prin extinderea și cucerirea compatibilității și armoniei în căsătorie.

3.2. Câteva cercetări cruciale asupra comportamentului sexual.

Ponderea statistică a caracteristicilor comportamentului sexual, normal și disfuncțional, a fost pentru prima dată abordată în S.U.A., de către Alfred C. Kinsey (1894-1956), unul dintre cei mai cunoscuți cercetători ai comportamentului sexual (apud W.H. Masters, V.E. Johnson, R.C. Kolodny, 1992). Fiind invitat să susțină un curs despre căsătorie, la Universitatea Indiana - în vara anului 1938 - și-a dat seama de marea lipsă a datelor de cercetare privind comportamentul sexual uman. De aceea și-a propus să aplice câteva chestionare privind viața sexuală, pe studenții săi. Foarte curând însă, realizează că mult mai utilă și mai eficientă este tehnica interviului personal, deoarece aceasta permite o mai mare flexibilitate și obținerea mai multor detalii. În urma intervievării a mii de persoane, bărbați și femei și asocierii cu colegii săi, Wardell Pomeroy și Clyde Martin, a rezultat publicarea unei lucrări monumentale „Sexual Behavior in the Human Male" (Comportamentul sexual la bărbați), pe data de 5 ianuarie 1948. Peste 5 ani însă, publică, împreună cu Paul Gebgard volumul vizând comportamentul sexual la femei, intitulat „Sexual Behavior in the Human Female".

3.3. Sexualitate premaritală şi relaţii erotice iniţiatice

Motto: „Corpul nu este veşmântul, ci instrumentul spiritului" R. Steiner

Tendinţe şi schimbări în comportamentul de iniţiere sexuală

În căutarea identităţii masculine şi feminine, relaţiile erotice iniţiatice conferă prima şi cea mai importantă cale de dezvăluire. În simbioză cu emoţia, cuvântul şi gândul, trupul devine mijloc de comunicare şi de cunoaştere a misterului vieţii, de îmbogăţire a experienţei de autocunoaştere senzitivă şi afectivă.

Atracţia şi apropierea dintre doi tineri angajează un subtil proces biochimic, bioelectric, bioenergetic, dificil de evaluat şi de interpretat. Dorinţa sexuală poate fi amplificată sau inhibată prin modul de percepere a partenerului potenţial ca pe o fiinţă complexă. În mentalitatea tinerilor, sexul poate procura sau este o plăcere, dar, cultural şi social, el poate sluji diverse funcţii şi poate fi sancţionat în diverse moduri.

Dacă o persoană este mulţumită de sine însăşi şi de expectaţiile şi cerinţele sociale, atunci sexualitatea se dezvoltă armonios, congruent, conducând la satisfacţie. Din nefericire, mulţi adolescenţi au serioase îndoieli asupra lor înşişi şi ignoră aşteptările şi atitudinile sociale faţă de sex. Pentru ei, sexualitatea nu este nici aşa uşoară, nici aşa plăcută şi naturală cum pare să insinueze societatea. Dragostea şi sexualitatea ocupă un loc important în viaţa adolescenţilor, fiind o cale de autoconfirmare şi confirmare în rolul de sex. aşa se explică de ce „eşecul de la începutul vieţii sexuale se înrădăcinează la nivel psihologic". (W. Masters, 1971)

Adolescentul, explică Freud, „reuşeşte adesea, într-o anumită măsură, o sinteză între iubirea nonsenzuală, sublimată şi cea senzuală, pământească" (Dincolo de principiul plăcerii, 1992). Prin aceasta, el remarca distincţia dintre iubire şi atracţie pur sexuală.

Cercetătorii contemporani semnalează în prezent o tendinţă clară în comportamentul de iniţiere sexuală al adolescenţilor, constând în separarea sexului de dragoste. Ca rezultat, tot mai mulţi tineri se angajează în relaţii sexuale precoce şi libertine, fără suport afectiv. Se vorbeşte de trei efecte ale acestei tendinţe:

sex fără nici un fel de implicaţii emoţionale;

sex ca sport;

sex recreativ.

Consecinţele acestor trei modalităţi comportamentale sunt:

nelegitimitatea naşterilor (graviditătii nedorite)

avorturi terapeutice;

boli venerice;

SIDA.

Reis (1971) şi Jurik (1979) enumeră mai multe pattern-uri comportamentale sexuale la adolescenţi, mai mult sau mai puţin acceptate de societate:

- abstinenţă;
- abstinenţa alternând cu exercitarea sexualităţii;
- permisivitate sexuală şi afecţiune;
- permisivitate sexuală fără afecţiune;
- permisivitate sexuală cu afecţiune, angajare şi responsabilitate;
- permisivitate sexuală cu afecţiune şi angajare, dar fără responsabilitate;
- permisivitate sexuală cu afecţiune, dar fără angajare şi responsabilitate;
- permisivitate sexuală fără afecţiune, angajare şi responsabilitate.

Modificările decisive privind relaţia bărbat-femeie şi recon-

siderarea rolului femeii în societate au antrenat şi schimbarea p incipală în atitudinile şi comportamentul sexual premarital: demitizarea virginităţii şi relativa relaxare a sancţiunii sociale a acestuia. Permisivitatea sexuală premaritală depinde însă de o serie de factori:

religia şi legislaţia;

vârsta (tinerilor, după 20-23 de ani li se permite o mai mare libertate decât adolescenţilor între 14 şi 18 ani);

atractivitate socială şi sexuală (cei cu un grad mai mare de atractivitate se bucură de un grad mai mare de permisivitate);

standard parental şi relaţii de prietenie (atitudinea parentală faţă de sexualitate influenţează în mod special copiii);

standarde grupale (adolescenţii tind să-şi formeze comportamente sexuale mai apropiate de cele ale grupului de prieteni);

genul (femeile tind să fie mai puţin permisive decât bărbaţii, dar şi aceste atitudini sunt în curs de dispariţie);

utilizarea de droguri (cei care le folosesc sunt mai predispuşi la libertinaj sexual);

absenţa tatălui (în special în cazul fetelor, favorizează relaţiile sexuale precoce, prin care ele încearcă să înlocuiască lipsa suportului patern; adesea evoluează spre prostituţie).

Deşi schimbările în comportamentul sexual premarital s-au produs în sensul permisivităţii raporturilor sexuale, atitudinea socială faţă de acestea nu este la fel de permisivă. Adolescenţii înşişi, deşi se angajează într-un număr tot mai mare de relaţii sexuale, consideră acest lucru ca fiind imoral şi revalorizează, în prezent (în special după 1985) mitul „iubirii pure, platonice", sau încearcă

să-şi reducă raporturile sexuale la relaţii relativ stabile cu un singur partener, detaşându se de tentaţia simultaneităţii mai multor relaţii.

M. Zelnik şi J. P. Kanter în „Family Planning Perspectives", 1990, studiază relaţiile premaritale ale adolescenţilor, arătând că procentul celor care le practică este în creştere: din 1971 până în 1990 - de la 21,4% în 1971 la 26,1% în 1976; 29% în 1980 şi 32,1% în 1990.

O problemă actuală a adolescenţilor este neutilizarea mijloacelor contraceptive, ceea ce creează numeroase probleme. La întrebarea de ce nu folosesc adolescentele contraceptivele, Ph. Rice răspunde printr-un studiu (1987) care identifică următoarele motive, ierarhizate în funcţie de frecvenţa lor de apariţie:

38,1% - nu m-am obişnuit cu ele;

31% - mi-e teamă să nu afle părinţii;

27,6% - aştept relaţii „mai intime" cu un băiat;

26,5% - consider controlul naşterilor periculos;

24,8% - mi-e teamă să fiu examinată;

18,5% - cred că pilulele costă cam mult;

16,5% - nu am avut aşa de multe relaţii sexuale ca să rămân gravidă;

16,4% - nu m-am gândit niciodată la asta;

15,3% - nu ştiu de unde să le obţin;

13,1% - nu m-am aşteptat să fac dragoste;

12,8% - am crezut că sunt prea tânără ca să rămân gravidă;

11,5% - credeam că nu este bine să le utilizez;

9,2% - partenerul meu se opune;

8,4% - îmi doresc să rămân gravidă;

7,4% - am crezut că un control făcut este suficient;

1,4% - am fost obligată să am relaţii sexuale;
0,7% - altele.

Rezultatele acestei cercetări reflectă în primul rând lipsa cunoştinţelor auxiliare şi teama de a utiliza contraceptivele. De asemenea, reflectă ignoranţa, precum şi lipsa responsabilităţii şi maturităţii.

Câteva cercetări româneşti efectuate între anii 1993-1995, în cadrul unor lucrări de licenţă coordonate de noi, s-au preocupat de analiza comparativă a atitudinilor şi comportamentelor privind iniţierea psihosexuală la adolescenţi (băieţi şi fete între 15 şi 19 ani), precum şi de relevarea unor caracteristici ale sexualităţii şi identităţii psihosexuale în această etapă a vieţii. Efectuate pe baza unor loturi semnificative de subiecţi şi a unor metodologii de investigaţie, bazate pe chestionare de opinie şi autoapreciere, interviuri clinice, conversaţii repetate, analiza unor jurnale intime, observaţii, cercetările tinerilor psihologi români au condus la rezultate interesante. Astfel, C. L. Neagu (1993), într-o cercetare efectuată pe un lot de 176 subiecţi adolescenţi, din 3 licee cu profile diferite, cuprinzând 98 de fete şi 80 de băieţi din clasele X-XII, semnalează că, deşi 46% dintre liceeni şi-au început viaţa sexuală în jurul vârstei de 16 ani (ceea ce atrage atenţia asupra unei precocităţi a iniţierii sexuale), totuşi, numărul contactelor sexuale variază de la sex la sex, de la perioadă la perioadă, predominând relaţiile sexuale sporadice şi abstinenţa relativă sau chiar totală, imediat după consumarea „debutului" vieţii sexuale. Majoritatea adolescenţilor investigaţi (69,5%) apreciază viaţa sexuală ca o sursă de „impresii pozitive şi satisfacţii", chiar dacă nu au debutat, dar, doar 39% dintre cei care au debutat în viaţa sexuală se declară şi satisfăcuţi de aceasta, datorită dezamăgirilor şi problemelor ce au apărut între timp. Numai 38% dintre adolescenţi au un partener cu care, temporar, se simt satisfăcuţi: 20% nu sunt mulţumiţi

de partenerii lor, iar 22,5% reclamă lipsa oricărui prieten şi serioase dificultăţi de relaţionare cu sexul opus.

În special la fete se evidenţiază probleme legate de rejectarea sex-rolului feminin, datorate dificultăţilor de identificare psihosexuală, în vreme ce, la majoritatea băieţilor nu se constată dificultăţi în adoptarea prerogativelor de sex-rol, ei având un grad de autoacceptare şi de confort în rolul psihosexual mai mare decât fetele. Totuşi, 65,5% dintre adolescenţi resimt lacune în cunoştinţele lor privind relaţiile intersexe, declarându-se preocupaţi de viitorul lor sexual aproape în egală măsură ca de cel profesional şi solicitând în programa de învăţământ ore afectate acestui domeniu, ori cabinete specializate care să le asigure suport, consiliere psihosexologică şi psihologică. Aceasta cu atât mai mult cu cât 80% dintre adolescenţi declară că „deşi nu au avut şi nici nu au probleme sexuale", ei au avut totuşi probleme de natură afectivă şi relaţională cu partenerii lor şi cu părinţii, ori dubii, complexe de inferioritate şi sentimente de inadecvare, ca urmare a incapacităţii de a stabili contacte pozitive cu sexul opus. 28% dintre adolescenţi (care au debutat în viaţa sexuală) consideră familia drept vinovată de insatisfacţiile lor pe plan sexual şi afectiv, iar 19% acuză lipsa unui spaţiu adecvat pentru viaţa lor intimă. Fetele consideră, în majoritate, restrictivă atitudinea parentală, iar băieţii resimt frustrant absenţa unui spaţiu psihologic şi locativ care să le asigure autonomia vieţii intime. 44,5% au apelat la sprijin afectiv, îndeosebi din partea unor prieteni, persoane cunoscute, mature, rude (veri, fraţi), dar mai puţin la părinţi. Fetele, mai curând decât băieţii, solicită uneori sprijin emoţional din partea mamelor. Oricum, 57% dintre ei consideră viaţa sexuală şi afectivă importantă pentru ei, şi chiar dacă ea nu ocupă primul loc (acesta fiind ocupat de prestaţia şcolară şi mai ales de orientarea profesională), ocupă totuşi al II-lea loc în lista celor mai importante valori. Ceea

ce este însă pozitiv, este orientarea predilect-majoritară în favoarea iubirii, care la 55% este asociată obligatoriu relaţiilor sexuale, iar la 45%, valorizării căsătoriei.

Alte date interesante, definitorii pentru atitudinile şi proiecţiile proprii adolescenţilor noştri sunt: 78% doresc să decidă ei când vor avea copii, şi nu să lase acest eveniment la voia întâmplării: băieţii, mai mult decât fetele, specificând în mod special dorinţa de a avea urmaşi: 89,5% doresc să aibă copii, dar în viitor, de preferinţă după căsătorie şi după vârsta de 25 de ani, sau atunci când mijloacele materiale le vor permite.

Cercetătoarea C. L. Neagu sugerează că nivelul de maturitate psihosexuală înclină oarecum în favoarea băieţilor, fetele având în mai mare măsură neclarităţi privind comportamentul de sex-rol, dificultăţi sau lacune informaţionale (de altfel, pentru 37% din subiecţi, principala sursă informaţională o constituie prietenii, urmaţi de părinţi - 25,5%. Ceea ce este de semnalat este faptul că 46,5% dintre adolescenţi, indiferent de sex, doresc să fie ajutaţi, clarificaţi şi „ascultaţi" în înţelegerea şi rezolvarea problemelor lor, chiar dacă preferă să-şi asume deciziile ei înşişi.

Dintr-o altă cercetare, efectuată pe 200 de adolescenţi (100 de fete şi 100 de băieţi), elevi ai unui liceu teoretic din Bucureşti, E.G. Anghel (1995), reiese faptul că 41% şi-au început viaţa sexuală. Băieţii au debutat mai devreme şi în număr mai mare decât fetele. Astfel, structura pe nivele de vârstă a adolescenţilor care şi-au început viaţa sexuală ne indică un vârf (88,8%) la băieţi în cadrul vârstei de 18 ani, şi un vârf la fete (50%) la vârsta de 19 ani. Aceste date sunt însă comparative intersexe în cadrul fiecărui nivel de vârstă. Astfel, constatăm că de fapt la toate nivelele de vârstă băieţii sunt mai numeroşi decât fetele din acest punct de vedere (vezi situaţia mai jos):

Nivel de vârstă	Fete	Băieţi
	%	%
16 ani	15	40
17 ani	17,4	57,2
18 ani	16,2	88,8
19 ani	50	66,6

În mod complementar, structura pe vârste a adolescenţilor care nu şi-au început viaţa sexuală este următoarea:

Nivel de vârstă	Fete	Băieţi
	%	%
16 ani	85	60
17 ani	82,6	42,8
18 ani	83,8	11,1
19 ani	50	33,3

Ce aşteaptă, ce gândesc, ce simt şi cum îşi percep şi evaluează experienţa iniţierii sexuale adolescenţii? La aceste întrebări, cercetarea amintită mai sus precizează, pe baza datelor statistice, că atât fetele, cât şi băieţii aşteaptă de la primele raporturi sexuale o confirmare a maturităţii lor biopsihosociale, iar cei care au debutat în viaţa sexuală au amintiri plăcute (în special băieţii), resimţind acest eveniment ca fiind pozitiv. Totuşi, la ambele sexe intervine un comportament de amânare sau evitare a debutului în viaţa sexuală, ca reflex al atitudinii de dezaprobare a părinţilor şi cadrelor didactice. Atât fetele, cât şi băieţii consideră majoritar (60%) că băieţii trebuie să-şi înceapă viaţa sexuală mai devreme (pentru „experienţă", pentru că „sunt mai nerăbdători", pentru că „ei trebuie să conducă"). Există totuşi, la circa 1/ 3 dintre ei, opinia că „e bine ca ambele sexe să-şi înceapă viaţa sexuală simultan" (35% fete şi 28% băieţi). Există unele diferenţe în percepţia atributelor de sex-rol, băieţii şi fetele acordând priorităţi specifice unor atribute

care definesc feminitatea şi, respectiv, masculinitatea. Astfel, din perspectiva fetelor, feminitatea se defineşte în ordinea importanţei prin graţie, sensibilitate, candoare, tandreţe, senzualitate. Perspectiva băieţilor asupra „eternului feminin" exaltă însă senzualitatea şi sensibilitatea, urmate de graţie şi tandreţe şi minimalizând semnificaţia candorii. Percepţiile şi aşteptările mutuale pot fi astfel în uşor dezacord, pornind de la scara valorizărilor, oarecum „în oglindă", ale celor două sexe cu privire la manifestarea „feminităţii", ca sursă de „atracţie". Percepţia „modelului masculin" este în mai mare măsură consensuală, deşi băieţii favorizează „curajul" şi defavorizează „raţionalitatea", în vreme ce fetele valorizează diferit „stăpânirea de sine" şi defavorizează „iniţiativa". Astfel, fetele înţeleg prin „masculinitate": forţă, autoritate, stăpânire de sine, raţionalitate, curaj, iniţiativă. Băieţii definesc „masculinitatea", în primul rând prin autoritate, urmată de forţă şi curaj, celelalte atribute ierarhizându-se în ordinea: stăpânire de sine, iniţiativă şi raţionalitate. Majoritatea adolescenţilor de ambele sexe consideră că este mai bine să-şi înceapă viaţa sexuală înainte de căsătorie, dintre aceştia, aproape jumătate au experimentat deja „iniţierea". Atât datele cercetării din 1993, cât şi cele ale cercetării din 1995 sunt concordante, procentele acestor adolescenţi fiind între 46% (1993) şi 41% (1995).

Ambele sexe consideră că este mai bine să-şi înceapă viaţa sexuală în condiţiile unei relaţii de afecţiune oarecum stabile („o prietenie sinceră"), deşi calitatea relaţiei este apreciată diferit de băieţi şi de fete. Astfel, ferele sunt mai romantice, în vreme ce băieţii sunt preocupaţi mai curând de „câştigarea unei experienţe", ei preferând pentru primele contacte sexuale „o relaţie cu o persoană iniţiată" (40%) şi optând pentru varianta „unei mari iubiri" doar în 30% din cazuri, în vreme ce fetele aleg această ultimă variantă majoritar (70%). Fetele evită relaţiile trecătoare

sau întâmplătoare pentru debutul vieţii sexuale, în vreme ce 31% din băieţi le preferă.

Ce speră şi ce aşteaptă adolescenţii de la iniţierea psihosexuală? Şi unii şi ceilalţi: confirmarea maturităţii, creşterea încrederii în sine, eliminarea anxietăţii şi a culpabilităţii generate de „trezirea dorinţei afectiv-sexuale" (la fete) şi „eliberarea tensiunilor sexuale" (la băieţi). În privinţa comportamentului relaţional în care se desfăşoară iniţierea sexuală, fetele diferă de băieţi: la fete predomină relaţia „stabilă" (cu efortul de a păstra sau de a prelungi iluzia stabilităţii), la băieţi predomină relaţia instabilă (fetele afirmă în proporţie de 73% „o singură iubire", băieţii doar 39%, iar alţi, 39%, afirmă „mai multe iubiri" sau „nici o iubire" (22%).

În ceea ce priveşte modul în care au resimţit „evenimentul", fetele îl apreciază ca „plăcut" (56%), „traumatizant" (22%), „pe măsura aşteptărilor" (17%) şi „sub măsura aşteptărilor" (5%). Băieţii îl apreciază drept „plăcut" (50%), „pe măsura aşteptărilor" (42%) şi „sub măsura aşteptărilor" (8%).

Pattern-urile comportamentale sexuale sunt, de asemenea, diferenţiate între sexe la adolescenţii care au debutat în viaţa sexuală: permisivitatea sexuală, cu afecţiune: - fete (72%); - băieţi (22%); permisivitatea sexuală fără afecţiune: - fete (6%); - băieţi (20%); abstinenţă, alternând cu relaţii sexuale sporadice: - fete (22%); - băieţi (58%);

Iniţierea sexuală are, fără îndoială, dimensiunile ei specifice dar şi comune la ambele sexe, fiind strâns legată de confirmarea şi afirmarea identităţii sexuale.

Identitatea sexuală se construieşte şi se dezvoltă în general pe prototipul primelor relaţii erotice. De aceea nostalgia primei iubiri şi amintirea primelor relaţii sexuale rămân în experienţa de autocunoaştere şi autorealizare ca izvoare de referinţă. La ele ne

reîntoarcem toți, mai mult sau mai puțin conștient, în momentele de cumpănă, de criză afectivă, de intensă satisfacție sau de plenitudine, în căutarea unui sâmbure regenerator de energie, de siguranță, de recunoaștere.

Desigur că reîntoarcerea mentală la momentul inițiatic se produce oricum, ca o mișcare bipolară în spirala evoluției noastre, chiar și atunci, sau poate mai ales atunci, când acesta păstrează o amintire angoasantă, psihotraumatizantă. Relațiile adolescentului cu primul sau prima parteneră sunt angrenate pe fundalul relațiilor lui cu părinții, cu ceilalți (colegi, cunoscuți, prieteni, profesori, rude etc.), cu mediul (sistemul de norme, prejudecăți, concepții funcționale în acel moment în societate), cu lumea (condiții materiale, spirituale, educaționale).

Importanța momentului inițiatic sexual este considerabilă pentru evoluția ulterioară a adolescentului, în special pentru dezvoltarea disponibilităților sale erotice, a dorinței sexuale și a unui comportament psihosexual, mereu perfectibil, receptiv, deschis și finalizator.

Prima și cea mai dificilă „cucerire" a adolescentului, din acest punct de vedere, este accesul la „propriul său corp sexual", acceptarea identității sale sexuale, nou conștientizată. Trezirea „ființei sexuale" îl poate perturba emoțional și chiar psihosomatic (neurovegetativ). În unele cazuri, un adolescent cu o mare fragilitate psihică, mai labil și mai puțin informat, sau crescut într-o atmosferă puritană și restrictivă, poate manifesta frică sau chiar repulsie, ură față de acest „nou corp" care îi semnalează că există și altfel decât până acum. El începe să sesizeze tendințe, impulsuri, uneori imperioase, dorințe, nevoi mai puțin familiare și oarecum inedite, un amestec de atracție, de surpriză și de reprimare, pendulând între tentația autonomiei și autoconstrângere. Pradă bulversărilor sale emoționale ce însoțesc mica sa criză de

autoconștientizare a identității sexuale, adolescentul, de cele mai multe ori, reușește să se obișnuiască de la sine cu „noua sa piele" și cu noile trebuințe ce îl proiectează într-o existență mult mai largă. Pe fundalul acesteia, învață să-și releveze Eul său în curs de maturizare, Eul său, în care nevoia de Altul pare să fie o măsură și o cale a Confirmării de sine.

Primele atracții erotice, primele „exerciții de admirație", primele „exerciții de dorință și de iubire" culminează cu consumarea experienței sexuale inițiatice care, din păcate, multora dintre tineri le lasă un gust dulce-amar.

Ce știu și ce nu știu părinții?

Atitudinile părinților și implicațiile lor în dezvoltarea sexrolurilor sunt diverse, dar deloc lipsite de importanță. Cercetarea menționată anterior a relevat patru tipuri de atitudini parentale în legătură cu începerea vieții sexuale la adolescenții liceeni, care deja sunt în această situație:

- dezaprobare (79% în cazul fetelor și 30% în cazul băieților);
- aprobare (11% în cazul fetelor și 39% în cazul băieților);
- susținere (10% în cazul fetelor și 11% în cazul băieților);
- ignorare (0% în cazul fetelor și 20% în cazul băieților);

Părinții adolescenților care nu și-au început viața sexuală s-au dovedit și mai restrictivi și nonimplicativi decât părinții primilor, cu privire la posibilitatea începerii vieții sexuale de către aceștia:

- dezaprobare (90% în cazul fetelor și 20% în cazul băieților);
- susținere (10% în cazul fetelor și 30% în cazul băieților);
- aprobare (0% în cazul fetelor și 20% în cazul băieților);
- ignorare (0% în cazul fetelor și 10% în cazul băieților);

Aceste atitudini grăiesc de la sine despre barierele psihologice și sociale pe care familia le interpune între tentația inițierii

sexuale, în creştere la adolescenţi, şi autoreglarea responsabilă, matură a comportamentului sexual al acestora.

Între reguli normative, condiţionate socio-cultural, şi pulsiuni biologice şi psihologice naturale, adolescentul încearcă „să se strecoare" într-o formulă care, în mod dezirabil, trebuie să reconcilieze nevoia de autorespect şi autoîncredere cu nevoia de a fi respectat, acceptat ca persoană credibilă. Şi nu întotdeauna căile de satisfacere ale acestor nevoi coincid.

Mulţi părinţi se întreabă dacă fiul sau fiica le va mărturisi „secretul iniţierii", dacă vor fi primii confidenţi ai acestora. Alţii, dimpotrivă, se păstrează într-o distantă indiferenţă sau chiar ostilă, evită să discute sau să se preocupe de „problemă", chiar dacă în mintea lor ea există ca o întrebare ce-şi aşteaptă răspunsul, nu fără o tensiune emoţională specifică. Aceasta, cu atât mai mult cu cât cuplul părinţilor, aflat el însuşi la momentul de criză de la mijlocul vieţii, proiectează în adolescent nostalgii, retrăiri, anxietăţi, frustraţii şi chiar rivalităţi inconştiente. Aşa se explică de ce raporturile părinţilor cu adolescenţi aflaţi în perioada tatonărilor sexuale se perturbă adesea, cel puţin în trei maniere (I. Mitrofan, N. Mitrofan, 1994, p. 32-38):

- depăşirea graniţelor autonomiei psihologice, atât de necesare adolescentului în maturizarea şi identificarea Eului sexual-afectiv, prin imixtiunea „camaraderească" şi sufocant-binevoitoare a părinţilor. Aceşti „părinţi-colegi" (B. Golse, M. Bloch, 1987) îşi oferă cu perseverenţă şi altruism sfaturile, dubitaţiile şi propriile lor anxietăţi, rezultate din experienţă. Ei alterează de multe ori bucuria secretă şi încrederea în sine a tânărului iniţiat, cu păreri, idei şi trăiri inoportune şi uneori chiar inductiv-negative. Deşi deschişi afectiv şi bine intenţionaţi, acest tip de părinţi se amestecă în intimitatea abia descoperită de adolescent, producându-i adevărate bruiaje afective. Aceasta pentru că ei retrăiesc, prin identificare cu el,

propriile experienţe iniţiatice, încercând chiar să compenseze trecute insatisfacţii, regrete, nerealizări.

- ignorarea graniţelor autonomiei psihosociale a adolescenţilor de către părinţi, prin minimalizarea şi reprimarea nevoii de confirmare şi exercitare a identităţii sexuale a acestora. Raporturile tânărului cu „părinţii-gardieni" sunt cele mai nefaste pentru integrarea viitoare a acestuia în cuplu şi, în general, pentru trăirea echilibrată a experienţelor sale amoroase. Părinţii care manifestă ostilitate, agresivitate şi conduite punitive, adesea umilitoare, induc tânărului sentimente de culpabilitate, nejustificate, anxietate de relaţie cu orice partener, falsă motivaţie a pudorii şi „reguli" perimate de convieţuire socială, care continuă să persiste în anumite medii. Acestea consfinţesc interdicţia şi blamul relaţiilor sexuale, în special în afara căsătoriei sau la vârste considerate neconforme cu aşteptările părinţilor. E de menţionat faptul că există situaţii în care aceste limite ale vârstei, acceptabile pentru iniţierea sexuală, frizează absurdul, în special în cazul fetelor, părinţii impunându-le păstrarea virginităţii până la 25-27 de ani şi condiţionând-o, evident, de căsătorie. Dar realitatea evenimentelor, de cele mai multe ori, nu se conformează acestor prejudecăţi, deşi „preţul" psihologic nu este deloc neglijabil... Acest tip de părinţi generează frecvent reacţii adverse adolescenţilor, care îşi înlătură „prizonieratul psihologic" adesea prin instituirea bruscă a unor relaţii sexuale lipsite de dragoste, întâmplătoare, dar eliberatoare din punctul de vedere al autonomizării intenţionale şi al exercitării voinţei personale. Experienţa sexuală astfel consumată predispune ulterior la deceptii, dezerotizare şi ratare a relaţiilor amoroase, fie prin inhibiţie şi prin culpabilitate, fie prin insatisfacţia împlinirii orgasmice. În numeroase cupluri, disfuncţiile sexuale (frigiditate, ejaculare precoce, vaginism, dispareunie, impotenţă psihogenă) au la origine psihotraume generatoare de culpă şi anxietate, datând

din perioadele de început ale raporturilor erotice, care au fost ținta unor interdicții și blamuri sociale, în general, dar în special din partea părinților. Suspectarea, urmărirea și pedepsirea morală sau chiar fizică a adolescentului îndrăgostit, constituie conduite psihopatogene, cu efecte, la distanță, care afectează în mare parte echilibrul erotic al viitorului cuplu marital.

- indiferentismul și ignorarea problemelor inițiatice sexuale ale adolescenților, de către părinți, constituie o a treia cale de distorsionare precoce a posibilităților de armonizare erotică și maritală de mai târziu. Adolescenții ignorați de părinți suferă de un exces de autonomie, pe care îl resimt anxiogen și deprimant. Ei sunt, de obicei, fie izolați și complexați, refuzându-și afirmarea identității lor sexuale, fie, dimpotrivă, se pierd în tentația unor multiple, instabile și sărace legături erotice, în care superficializarea este soră bună cu frica de relație, implicarea parțială este semnul unei slabe identificări de sine, nivelul dorinței fluctuează în planul aparențelor. Adesea, ei se tem sau nu știu să iubească și de ce ar iubi?! Sexualitatea lor rămâne cel mult un exercițiu mecanic, fără emoție, sau mimând emoția, un exercițiu normativ de integrare în lume prin imitație, conform principiului „dacă toți o fac, o fac și eu". Pericolul este cu atât mai mare, cu cât unii părinți stimulează cu bună știință la adolescenții lor, practicarea actului sexual strict fiziologic, mecanic, neangajant afectiv, partenerul putând fi de fiecare dată altul sau indiferent, ca și cum dragostea s-ar face ca o conduită igienică sau doar ca o confirmare a stării de bună funcționalitate a organelor sexuale.

Desigur, „antidotul" acestor „excese educaționale" îl constituie dezvoltarea la tânăr a unui model comportamental autonom, bazat pe credibilitate, autostăpânire și dezvoltarea capacităților afectiv-altruiste, liber exprimate și manifestate în condiții de confort și siguranță, a exprimării și pe fondul exersării continue a cunoașterii partenerului și a autocunoașterii.

Complexele de inferioritate, privind masculinitatea și feminitatea, sunt în mare parte împiedicate astfel să se instaleze, iar conduita maritală și cea erotică, în special, se pot dezvolta în limitele unui optimum funcțional.

Istoria însă rescrie continuu raporturile între generații și totodată normele și concepțiile care le reflectă. În zilele noastre, din interdicție și tabu, sexualitatea a devenit întrucâtva obligatorie și necesară. Statistic vorbind, adolescenții care nu au relații sexuale tind să fie considerați drept deviați și anormali. Această concepție are însă și unele consecințe discutabile. Astfel, unii adolescenți care nu fac dragoste sau pentru care plăcerea erotică nu este sigură, se pot crede bolnavi sau anormali, așa încât sexualitatea riscă să se banalizeze și să se reducă doar la un simplu „certificat de bună sănătate" (B. Golse, M. Bloch, 1987). Sexualitatea obligatorie este însă departe de a revela misterul întâlnirii dintre cele două sexe și, mai mult decât atât, îl ratează.

- Există o vârstă ideală pentru primele relații sexuale și, ce consecințe ar putea avea pentru personalitatea adolescentului. Dar pentru reușita maritală? Cercetătorii familiei consideră că răspunsul nu este cert, dar că în cea mai mare măsură contează nivelul de maturitate psihologică, mai mult decât vârsta cronologică a tânărului. Momentul inițierii sexuale este bine să coincidă cu momentul „iluminării de sine", ceea ce poate favoriza coeziunea personalității și nevoia ei de afirmare. Mulți adolescenți reușesc intuitiv să decidă asupra momentului propice, alții, din contra, ratează primele relații, ceea ce riscă să impregneze durabil calitatea vieții sexuale ulterioare și să împiedice accesul la orgasm (cu atât mai mult cu cât realizarea acestuia la primele încercări ține mai mult de mitul românesc sau cinematografic și mai puțin de realitatea statistică).

Raportat la secolul trecut şi la prima jumătate a secolului nostru, în ultimii ani se constată o scădere a vârstei primelor raporturi sexuale. În 1970, 25% dintre băieţi şi 13% dintre fetele din Franţa, avuseseră o primă relaţie sexuală, înainte de 15 ani. În 1980, 37% dintre liceeni şi 19% dintre liceene „făcuseră dragoste" înainte de 16 ani... În cea mai mare parte a cazurilor, primele relaţii au loc între adolescenţi de vârste apropiate, iar iniţierile de către un adult experimentat, par să fi ieşit din modă (idem, op. cit.).

- De câţiva ani, în sfârşit, se semnalează şi o revalorizare a iubirilor platonice şi a ancestralului tabu al virginităţii, într-o oarecare măsură resuscitat. Urmările acestei evoluţii sunt încă greu de apreciat statistic şi prognostic.

Singura certitudine este cea care priveşte necesitatea păstrării unui „spaţiu psihologic secret" al adolescentului în problema iniţierii sale sexuale, ale cărei consecinţe pentru viaţa de cuplu sunt consistente. Acest spaţiu psihologic vizează în egală măsură autonomia şi maturizarea afectiv-sexuală, fără a exclude însă o comunicare disponibilă şi comprehensivă, bazată pe raporturi de încredere cu părinţii. Este bine pentru echilibrul lui psihosocial, în cazul unui incident particular (decepţie, angoasă, eşec), ca adolescentul să poată găsi în părinţii săi un sprijin afectiv tăcut, dar încurajator, nişte ascultători ideali. Lucrul cel mai important este nu să comunice obligatoriu totul, ci să poată comunica atât cât simte nevoia. În această privinţă el trebuie tratat cu consideraţie şi încredere, suscitându-i astfel şi încrederea în părinţi. Mărturisirea nu trebuie să fie un gest de supunere, şi cu atât mai puţin o ţintă a agresiunii.

Apropierea momentului iniţiere trebuie „presimţit" şi pregătit de părinţi cu delicateţe. În acest sens, abordarea problemelor legate de contracepţie şi chiar apelul la un specialist (psiholog, psihosexolog) sunt de dorit, alături de tonusul afectiv pozitiv, optimismul şi bucuria împărtăşită cu tact, evitarea persiflărilor sau ironiilor, discreţia, căldura şi, mai ales, o nesfârşită dezinvoltură.

3.4. Parteneriatul erotic - un proces complex de interdezvoltare a sex-rolurilor

3.4.1. Iubirea - o întrebare cu răspuns deschis. Oricât de multe „definiţii" s-ar fi putut elabora, cu pretenţie de surprindere a esenţialului, oricât de multe şi pasionante descripţii - mai mult sau mai puţin literare şi filosofice - ar fi fost emise, iubirea ca mod fundamental de întâlnire, fuzionare şi transgresare a psihologiei celor două sexe, unul cu şi prin intermediul celuilalt, rămâne un proces de parteneriat cu multe necunoscute, mai curând sub semnul inefabilului decât al adevărurilor testate ştiinţific.

Iubirea nu poate fi înţeleasă autentic decât ca experienţă trăită, de comuniune simultan sexuală, psihologică şi spirituală.

Erosul include generos o succesiune de experienţe de comunicare, intercunoaştere şi interdezvoltare a sexelor, o veritabilă alchimie a devenirii şi transformării lor în fiinţe mature, complete, libere. Sensul metafizic al experienţei iubirii este indubitabil cheia înţelegerii acesteia.

Studiile asupra parteneriatului erotic şi variantelor sale pot să ne ajute cum să înţelegem mai bine dragostea, dezvoltarea şi sfârşitul ei, problemele îndrăgostirii şi atracţiei sexelor.

Se acceptă în mod unanim că dragostea este greu de definit; putem să nu ştim ce este ea, dar ştim când suntem stăpâniţi de ea, când o experimentăm.

Termenul „iubire" este adesea suprapus termenilor „a place" sau „a bucura". Uneori, iubirea este confundată cu dorinţa sexuală sau emoţională: „te iubesc" ar putea să însemne pentru unii „te doresc fizic". Dar termenul „a iubi" este folosit adesea şi când admirăm sau suntem ataşaţi de cineva sau ceva (casa, oraşul, munţele, marea etc.).

În cea mai simplă definiţie a ei, iubirea exprimă emoţii şi sentimente pe care cineva le resimte faţă de altcineva. Se ştie însă că există foarte multe nuanţe ale iubirii, în funcţie de obiectul acesteia: iubirea pe care o resimte adolescentul faţă de un profesor sau faţă de o „vedetă rock" este diferită faţă de cea pe care o are faţă de părinţi. Aceasta din urmă este altceva decât iubirea faţă de soţ, faţă de copii, faţă de fraţi sau faţă de prieteni. Iubirea faţă de un partener erotic (iubitul-iubita) este întrucâtva şi uneori semnificativ diferită faţă de iubirea conjugală.

Grecii distingeau trei tipuri de iubire:

- eros - dragoste fizică;
- agape - dragoste spirituală;
- phileos - dragoste frăţească.

În epoca actuală, cercetătorii iubirii au considerat că judecăţile de valoare au influenţat cercetările asupra iubirii.

M.Hunt (1959) spunea: „Cei mai mulţi oameni învăţaţi care scriu despre dragoste au nevoie să se echipeze în prealabil cu teorii speciale; cu ajutorul acestora ei se pregătesc şi aşteaptă să „captureze" cazurile care să le poată fundamenta, sau exemplifica punctele de vedere" (apud. O. Pocs, 1989, pag.85).

Alţi autori încearcă să insere experienţa propriei iubiri în situaţii de laborator, „ceea ce dezumanizează trăirea şi starea experimentată in vivo" - este de părere Z. Rubin (1982, p.34).

Prin contrast, W. Masters şi V. Johnson au fost criticaţi de a fi fost prea mecanicişti în cercetările lor, ignorând iubirea. Cu toate acestea, tot mai mulţi cercetători se ocupă de domeniul iubirii.

A. Maslow consideră că iubirea trebuie studiată şi învăţată, înţeleasă şi prognozată. Altfel, conceptul este „pierdut, mistificat, în favoarea ostilităţii şi suspiciunii".

S. Freud vorbea despre iubire ca „scop al inhibării sexului", iar Waller (1938) completa cu afirmaţia că „idealizarea dragostei romantice se fundamentează pe blocajul temporar sau filtrarea impulsurilor sexuale (p.123). Cu alte cuvinte, sugera raporturi cel puţin contradictorii între sex şi iubire în procesul mult mai complex al devenirii fiinţei. Impactul culturii şi spiritualităţii creştine, care atribuie sexului valoarea de păcat, în ideea transcenderii sale, prin iubirea spirituală, este transparent în aceste teorii.

Dar lucrurile sunt discutabile din perspectiva interpretării şi asimilării mentalităţii şi spiritualităţii creştine, de diverşi autori şi teoreticieni ai parteneriatului erotic. Aşa de pildă, contemporanii noştri Walter şi Trudy Fremont consideră că „iubirea este o atitudine mentală" a cărei temă-cheie este „întâmpinarea nevoilor", şi ei argumentează astfel: „Scriptura ne spune că dragostea nu este un sentiment, ci o atitudine care triumfă împotriva bolilor, suferinţelor şi dificultăţilor financiare. De fapt, circumstanţele neplăcute creează oportunităţi de dezvoltare a ceea ce înseamnă iubire adevărată. Ea s-ar putea defini ca fiind dorinţa neegoistă de a împlini nevoile celui drag... Dumnezeu a creat bărbatul şi femeia pentru a se completa unul pe altul, prin împlinirea diferitelor nevoi: emoţionale, intelectuale şi fizice (1993, p.15-16).

Mulţi cercetători de azi cred că iubirea este o relaţie de schimb, prin care cei care se iubesc îşi satisfac pe deplin nevoile unul altuia, de la cele fizice la cele de creştere spirituală. Întrezărim aici influenţele gândirii orientale (taoiste şi tantriste) asupra schimbului întru armonizarea principiilor complementare, care în termeni moderni s-ar putea exprima în schimb energetico-informaţional la toate nivelurile (biologic, psihologic şi spiritual), cu scop de dezvoltare şi transcendere.

Însuşi Jung, prin comentariile sale la „Floarea de aur" (1996), susţine şi asimilează parţial această concepţie asupra întâlnirii erotice fundamentale dintre „animus" şi „anima".

Când se instalează „starea de iubire"? Atunci când" satisfacţia sau securitatea unei persoane devine tot atât de semnificativă ca propria satisfacţie şi securitate" - este de părere H.S. Sullivan (apud. Leaderer şi Jackson, 1981).

Dintr-o cercetare pe 1300 de studenţi, efectuată de Jorgensen (1986), rezultă 21 de „calităţi" diferite ale iubirii (aşa cum o înţeleg tinerii - ca bază pentru căsătorie). Dintre acestea, pe primele locuri se situează „a nu mai fi singur" (50%), susţinerea şi preocuparea pentru celălalt (40%). Aşadar, iubirea este pentru ei un mod „de a fi împreună", dar diversitatea opţiunilor lor în a defini aceasta este foarte mare.

Se recunoaşte de obicei ca fiind „dragoste", capacitatea cuiva de a cuceri emoţional pe altcineva în cel mai puternic sens, de a pătrunde în lumea mai mult sau mai puţin stabilă a obişnuinţelor, sentimentelor, opiniilor şi comportamentelor acestuia.

Starea de „îndrăgostire" se află totuşi mai mult sub semnul trăirii, emoţiei inflative: „Iată deodată două fiinţe care se găsesc înzestrate cu puterea reciproc redutabilă de a dispune una de cealaltă, printr-un cuvânt, un gest, o bucurie puternică sau o irepresibilă angoasă. Cei doi îndrăgostiţi se află într-o situaţie de extremă dependenţă afectivă. Totul se petrece ca şi cum două fiinţe incomplete deodată fuzionează şi îşi găsesc, astfel, plenitudinea" (L. Roussel, 1989, p. 115). Ceea ce se întâmplă într-o iubire liberă este puternica tentaţie de a te lăsa complet absorbit de altul, de a-ţi pierde orice rezervă, atât spirituală cât şi fizică. Totuşi, în cea mai mare parte din cazuri, acest „abandon de sine" poate ameninţa serios viitorul relaţiei.

Îndrăgostiţii percep lumea prin filtrul relaţiei lor, ca fiind nouă şi surprinzătoare şi, în ciuda experienţelor lor amoroase anterioare, „tot ceea ce au trăit până acum este doar o palidă şi inconsistentă încercare". Sentimentul îndrăgostirii include adesea şi o „dragoste a dragostei" - ca revelaţie mutuală.

Relaţiile între îndrăgostiţi nu mai sunt reglate, ca în existenţa obişnuită, prin obiceiuri, calcule, gratitudine, stimă, pe scurt, prin sentimente rezonabile. Fiecare gândeşte că-l cunoaşte pe celălalt prin empatie şi cumva din interior. Iată că o privire este mai decisivă decât un lung dialog.

În acelaşi timp, fiinţa iubită apare ca o bogăţie inepuizabilă: ea este necunoscutul, neaşteptatul, cea căreia partenerul nu-i poate sesiza totalitatea nici măcar o dată cu trecerea timpului. Pentru cel care iubeşte, fiinţa iubită devine singulară, unică, ireductibilă. Ce explică această transformare bruscă uneori ? Este ca şi cum fiecare şi-ar găsi propria identitate în acelaşi timp în care o descoperă pe a celuilalt. „Deodată, o altă fiinţă îmi spune că sunt toată raţiunea ei de a fi. Iată, în sfârşit, că sunt pentru ea nu numai agreabil, dar şi necesar - gândeşte îndrăgostitul" (L. Roussel, 1989, p.115).

Prin această relaţie unică, ce „rupe" regimul relaţional obişnuit al fiecăruia, îndrăgostiţii se simt de-a dreptul „singuri pe lume". Acest nou univers în care pătrund îndrăgostiţii este ca o „stare de graţie". Acest sentiment al re-naşterii se întemeiază pe gratuitatea sentimentului iubirii. Fiecare descoperă în sine o fiinţă nouă, până atunci latentă, potenţială, dar care se trezeşte brusc prin iubire.

În sfârşit, dragostea este poate, mai înainte de orice, o reciprocă dăruire de noi identităţi, de fapt, de ceea ce este perceput de ambii drept noua lor identitate, ieri încă secretă, azi dezvăluită.

Deşi mulţi consideră că dragostea este „oarbă „, de fapt lucrurile nu stau chiar aşa. Este vorba mai curând de un proces de transfigurare, prin care slăbiciuni şi defecte ale celuilalt devin obiect al dragostei şi admiraţiei, prin simplul fapt că aparţin fiinţei iubite. Stranie şi magică metamorfoză a iubirii...

Chiar şi calităţile obiectului iubirii nu sunt decât pretexte pentru a trezi sentimentul. Preţuirea acordată celuilalt nu ţine atât

de meritele sale, cât mai ales de această reciprocă şi „alchimică" transfigurare.

„A iubi şi a fi iubit nu este altceva decât percepţia vie şi rapidă a existenţei Sinelui, făcându-l să existe pe Celălalt" (R. Musil, L'homme sans qualites, Paris, Seuil, 1956).

3.4.2. Tipuri de iubire - Tipuri de comportament erotic. Există multe încercări de „tipologizare" a iubirii şi a comportamentelor de parteneriat erotic. Ollie Pocs distinge trei forme de „dragoste": oarbă, romantică şi matură.

- Dragostea oarbă sau „nebună" se caracterizează printr-o idealizare a iubirii pentru cineva, de obicei o persoană nepotrivită sau inaccesibilă (vedetă de cinema sau TV, o celebritate). Este în mod obişnuit începutul atracţiei fizice şi este trăită cu intensă participare şi bulversare emoţională, senzaţie aproape şocantă atunci când îndrăgostitul vorbeşte despre, gândeşte la sau intră în „contact" cu persoana iubită, percepută univoc drept „foarte plăcută la vedere". Adolescenţii experimentează de obicei acest gen de iubire. Ei pot să nu ştie „nimic" despre acea persoană, să nu o fi întâlnit niciodată şi adesea să fie îndrăgostiţi doar de imaginea mediatizată a acesteia. Alteori, rămâne doar o „iubire imposibilă", persoana iubită fiind inaccesibilă prin vârstă, statut, prestigiu etc. Rememorându-şi trecutul sentimental, adultul nu-şi consideră niciodată aceste „iubiri nebune" drept experienţe erotice serioase, dar păstrează nostalgia celei mai pure trăiri pe care a experimentat-o.

- Dragostea romantică se exprimă prin trei elemente (Z. Rubin, 1973):

1. ataşament şi nevoia de a iubi pe cineva;
2. predispoziţia de a-l ajuta pe cel iubit;
3. absorbţie în relaţie până la excluderea altora.

La aceste componente ale dragostei romantice, Kephart (1981) adaugă tendinţa la idealizare a persoanei de sex opus de care cineva este ataşat emoţional puternic şi marcata atracţie fizică care se intensifică la fiecare atingere.

Îndrăgostiţii sunt supuşi riscului deziluziei ulterioare, datorită „flamei emoţionale" care le blochează capacitatea de a dezvolta un punct de vedere realist asupra partenerului.

Davis (1985) identifică două comportamente erotice specific romantice :

- pasiunea totală, care include fascinaţie, exclusivitate şi dorinţă sexuală;
- preocuparea totală manifestată prin grijă, susţinere şi apărare necondiţionată şi chiar iraţională a fiinţei iubite (cel mai bun apărător - avocat - al persoanei iubite).

În opinia noastră, iubirea romantică este şi o experienţă de cunoaştere şi comunicare fundamentală între sexe care, activând mecanismele de identificare mentală, creează o bază pentru autocunoaştere şi autodecentrare, pentru „creştere interioară prin experienţă afectivă". Ea este aşadar, transformativă.

Angajând resorturi inconştiente şi conştiente la mare tensiune emoţională, dragostea romantică are o evoluţie previzibilă, în sensul că nu poate fi definitivă. Ea debutează, de obicei, cu o irezistibilă atracţie, urmată de o intensificare şi aprofundare a relaţiei (partenerii devin tot mai interdependenţi) până la un „punct culminant" al plinătăţii şi satisfacţiei în doi, după care urmează o diminuare progresivă a intensităţii trăirilor, o moderare până la erodare (ceea ce înseamnă sfârşitul cuplului erotic).

Dar ea se poate şi îmbogăţi (prin alte componente calitative) şi transforma progresiv într-un alt tip de iubire - iubirea matură. Aceasta nu înseamnă neapărat că iubirea romantică este imatură; ea este trăită doar într-un registru de intensitate deosebit, în care

accentul cade mai curând pe fuziune şi în mult mai mică măsură pe autonomie psihologică.

- Dragostea matură

Dacă dragostea „nebună" şi cea „romantică" înseamnă mai mult a simţi pe cineva, dragostea matură înseamnă mai ales a te sprijini pe cineva, a te bizui pe cineva, a sta cu cineva. Stabilitatea este nota ei definitorie. Din acest motiv, în relaţia afectivă de parteneriat intervin componente majore ca:

- respectul
- admiraţia
- încrederea
- sensul mutual al valorii personale
- grija faţă de celălalt
- ataşamentul şi obligaţia autoasumată.

După BREHM (1985), dragostea matură înseamnă pierderea ataşamentului fragil faţă de partener (dependenţa emoţională) şi câştigarea unei siguranţe şi investiţii psihologice constante, care conferă insului şi un grad de autonomie, ce permite autoafirmarea. El vorbeşte în acest sens de „dragostea prietenească" („companionate love"), iar MEYERS (1990, p. 483) o explicitează ca fiind „afecţiunea pe care o simţim pentru cei cu care viaţa noastră este strâns împletită".

Spre deosebire de forma intensă a dragostei pasionale, cu efecte perturbatoare chiar asupra comportamentului social adaptativ, „companionate love" ia forma unei relaţii afective stabile, profunde, reale, cu un ataşament reciproc împărtăşit, dar cu forme mai puţin „zgomotoase" de manifestare emoţional-erotică. Răcirea dragostei pasionale şi romantice atrage după sine o perioadă de deziluzie, mai ales pentru cei care consideră că această formă de manifestare a iubirii este esenţială pentru menţinerea căsătoriei (I. Mitrofan, N. Mitrofan, 1994, p. 59).

Unii autori încearcă chiar să explice creşterea puternică a ratei divorţului în ultimele două decenii ca fiind datorată, pe de o parte, creşterii importanţei acordate experienţei emoţionale pozitive, deosebit de intense şi, pe de altă parte, imposibilităţi de a menţine mai mult timp o astfel de relaţie erotică.

Stabilizarea cuplului care experimentează dragostea matură, depinde nu atât de comportamentul individual al partenerilor, cât de comportamentul lor interpersonal (în ce măsură reuşesc ei să-şi satisfacă reciproc nevoile, aspiraţiile şi aşteptările). Nevoia de altul este acoperită pe măsură ce comportamentul relaţional cu partenerul satisface nevoia şi dorinţa acestuia de menţinere a cuplului.

Din acest motiv, dragostea matură este evolutivă, este „construită" prin îmbinarea rezonabilităţii şi raţionalităţii cu plăcerea şi generozitatea. Ea devine „un drum existenţial", al cărui plan de bază include puterea de a accepta şi depăşi împreună obstacolele sau situaţiile excepţionale. Dragostea matură este responsabilă, în sensul că include în aşteptările sale atât „suişurile" cât şi „coborâşurile", atât „câştigurile" cât şi „pierderile", atât „bucuriile" cât şi „suferinţele". Ea se bazează pe acea atitudine mentală care îţi asigură „forţa de a face faţă provocărilor existenţiale", de a anticipa şi relativiza cu înţelepciune „întâmplările" şi nevoile celuilalt, mizând întotdeauna pe relaţie şi pe capacitatea ei regeneratoare, pe semnificaţia ei vitală.

A iubi matur echivalează cu un mod activ de a conviețui pozitiv („a fi bine") unul cu celălalt, de a răspunde şi veni fiecare în întâmpinarea nevoilor celuilalt, de a-i „simţi" nevoile şi problemele, înainte ca el să le comunice, de a-i respecta individualitatea şi a-l percepe şi evalua suficient de corect, pentru a nu-ţi alimenta sentimentele din erori de cunoaştere.

W. Şi T. Fremont (1993), abordând tema iubirii ca proces evolutiv, precizează o serie de „nevoi de întâmpinare", atât femi-

nine, cât şi masculine, de a căror satisfacere în cuplul marital depinde continuitatea şi maturitatea relaţiei erotice. Le vom prezenta în continuare, comentându-le din perspectiva propriilor noastre opinii.

Nevoile femeii

1. Nevoia de siguranţă necesită ca soţul să fie un suport constant, prezent în momentele importante şi să rezolve cu înţelepciune diversele probleme ale familiei, împreună cu soţia. El trebuie să-şi manifeste iubirea prin comunicare, asigurându-i soţiei sentimentul de siguranţă, de confort psihologic. Pentru femei comunicarea verbală este mai importantă decât cea fizică. Ele au nevoie de un timp în care să discute în liniştе despre problemele banale, cotidiene. Deşi adesea aceste discuţii par lipsite de importanţă pentru soţ, ele sunt imperative pentru menţinerea unei atmosfere de deplină înţelegere. „Un soţ bun va avea grijă să nu provoace gelozia soţiei sale şi nici să nu-i pună la îndoială dragostea". Cei frustraţi de dragoste în copilărie sunt mai frecvent geloşi, ca şi cei excesiv de răsfăţaţi, şi au nevoie de o doză dublă de afecţiune, atenţie şi răbdare.

Când un bărbat nu se preocupă de nevoile familiei, atât soţia cât şi copiii devin nesiguri. Un soţ bun este în general preocupat de interesele tuturor şi pretinde mai puţin răsfăţ.

2. Nevoia de cămin şi dorinţa de a avea copii, cărora să le creeze un mediu plăcut, constituie a II-a nevoie de bază a unei femei. Femeia are nevoie de amenajarea ambientului (a căminului), atât pe dimensiuni estetice, cât şi funcţionale. Aşa cum păsările îşi fac cuib, tot aşa şi femeia se îngrijeşte, înfrumuseţează şi sacralizează, prin activitatea şi prezenţa sa, „cuibul" familial care să asigure cuplului şi copiilor o oază binecuvântată. Neglijenţa femeii în îngrijirea şi amenajarea casei este un semn că nevoile ei nu au fost împlinite, că este în general insecurizată, stresată sau deprimată.

Firește, pot exista și alte explicații: respingerea inconștientă a rolului feminin sau matern, alte dominante și interese care depășesc sexrolul etc. Un bărbat atent va face tot posibilul ca nevoia de ambianță a femeii să poată fi satisfăcută. Întreținerea casei, alocarea unei părți importante din buget pentru aceasta și pentru modificările necesare creșterii confortului sau sentimentului de bucurie în intimitatea căminului, ca și implicarea efectivă în păstrarea acesteia, conferă calități de excepție soțului și o întărire a satisfacției maritale a soției. „Neglijența femeii în a întreține casa nu se rezolvă prin cicăleli, ci, mai degrabă, prin puterea exemplului și prin a ține casa într-o stare bună" - precizează soții FREMONT.

Nevoile bărbatului

1. Nevoia de respectare și apreciere a Eu-lui este specifică bărbatului, și multe dintre conflictele maritale se dezlănțuie prin încălcarea „regulii" de aur. O femeie înțeleaptă nu-și va critica niciodată bărbatul, nici în particular și nici în public, și mai ales în fața copiilor. Cicălcala și „bârfa" cu prietenele sau vecinii afectează sensibilitatea soțului și-i descurajează inițiativele de tot felul. O soție iubitoare își încurajează permanent soțul, îl apreciază în fața copiilor și a altora, fără a minți sau exagera ostentativ; îl recompensează emoțional cu generozitate și mai ales cu sensibilitate. Cuvintele calde, apreciative, directe sau aluzive sunt „liantul" unei comunicări afective stabile și totodată al evoluției soților.

Mesajul pozitiv aduce mult mai mult bine unei relații de căsătorie decât toate mesajele negative la un loc, oricât de „bine intenționate" ar fi ele. „Ajutorul" pentru schimbare nu se oferă cu brutalitate și cu prețul „rănirii" Eu-lui partenerului, ci cu toleranță, răbdare și încurajarea comportamentelor pozitive și spontane ale soțului. Comportamentele „prescrise", „sugerate" sau „impuse" de soție, prin diverse tactici psihologice, nu creează decât rezistență la schimbare. De altfel, multe soții pornesc în căsnicie cu un dispro-

porţionat şi imatur avânt de „a-l schimba în bine pe soţ", şi sfârşesc prin a-l „mutila" sufleteşte sau a-l nevroza pur şi simplu. O femeie care nu poate trata cu umor şi bunăvoinţă neglijenţa sau dezordinea soţului, riscă să nu aibă un efect de schimbare în psihologia acestuia, ci, dimpotrivă, să devină din ce în ce mai puţin atrăgătoare sau iubită, pe măsură ce indică, moralizează, critică şi, mai ales, „ameninţă" (fie şi cu celebrul „plec la mama").

Arta maritală a femeii constă în puterea ei de a-i consolida soţului încrederea în sine însuşi, autorespect.

Iubirea se construieşte şi se păstrează pe acest sentiment reciproc de încredere şi valorizare, dar sursa emoţională şi energetică este, fără îndoială, femeia.

2. Nevoia de confort fizic şi psihosexual este importantă pentru un bărbat. Hrana şi sexul nu sunt separate evident de confortul psihologic-relaţional al soţului, iar zicala: „cea mai bună cale spre inima unui bărbat trece prin stomac", include o parte consistentă din adevăr. De aceea, „problemele" pe care le ridică femeia nu este indicat să fie lansate când este flămând, înainte de masă. Respectul pentru „masă" echivalează cu grija pentru echilibrul fiziologic al celuilalt. De asemenea, iniţiativa sexuală a soţului, la care nu se răspunde de cele mai multe ori, poate trece drept un „semn" de neiubire, de neglijare, de respingere. Refuzul naşte frustrare, iritabilitate, neîncredere în sine.

Problemele cele mai dificile apar într-o căsnicie când fiecare se gândeşte la propriile lui nevoi şi nu la ale celuilalt. W. Şi T. FREMONT consideră că şi în cazul în care „femeia nu are o dorinţă aşa de puternică de dragoste fizică", ea trebuie să-şi amintească totuşi că una din nevoile de bază ale bărbatului este aceasta. Dăruirea altruistă nu se gândeşte la răspuns, nu aşteaptă nimic înapoi. Din punctul nostru de vedere, „dăruirea fizică" este strâns legată de cea psihică şi condiţionată de aceasta din urmă.

„Dăruirea" din obligaţie este păgubitoare şi deformantă pentru personalitatea femeii, ca şi a bărbatului. Ea cultivă condiţiile inautenticităţii contractului, comunicării şi relaţiei. Dar dăruirea reală se poate experimenta cu „câştig evolutiv" pentru ambele părţi, şi numai în condiţiile în care partenerii cooperează şi se contopesc sexual dincolo de „obligaţii" contractuale, morale sau religioase, când dincolo de ipocrizii şi constrângeri există şansa unei „întâlniri transformative" şi benefice pentru ei.

Aşadar, nu „supunerea" Şi „mila", ci cooperarea între cunoaştere şi interdezvoltare este calea către satisfacţie şi împlinire personală reciprocă. Iubirea se descoperă, se învaţă şi se dezvoltă. Desigur că modelul spiritualităţii creştine include puterea de a ierta şi de a iubi chiar atunci când indiferenţa, neglijenta, răceala, critica şi respingerea fac parte din „scenariul" zilnic. Aceasta înseamnă iubire necondiţionată, matură, generoasă şi creatoare. Ea implică un anumit nivel de maturitate afectivă şi spirituală, fără de care relaţia de parteneriat erotic, conjugală sau de coabitare, devine doar o palidă sau excesiv de bulversantă „încercare".

Evident că adoptarea unor reacţii lipsite de dragoste şi toleranţă, nu fac decât să complice lucrurile. Dar a mima toleranţa, este mai grav decât a manifesta intoleranţă. „A mima", „a disimula", „a simula" echivalează cu reprimarea agresivităţii şi, evident, cu absenţa iubirii. Iubirea nu se poate clădi pe ură nemărturisită sau ostoită, ci pe clarificarea motivelor care au generat intoleranţă, ostilitate sau decepţie. Clarificarea presupune conştientizare, înţelegere şi abia ulterior omul poate opta liber sau evolua corect. Clarificarea este baza înţelegerii de sine şi de altul şi totodată a deblocării şanselor de autoschimbare (autorestructurare). În acest caz iubeşti pentru că poţi să te schimbi, să te dezvolţi, să te bucuri, deci pentru că ţi se creează condiţia libertăţii personale, şi nu te schimbi pentru că iubeşti. Aceasta înseamnă că iubirea nu te

constrânge „să te schimbi", nu te poate forța, sau în numele ei nu trebuie să faci compromisuri de a te autosacrifica. Iubirea este gratuitate pură, echivalentă cu libertatea de a fi. Iubești necondiționat și ești iubit necondiționat. Numai tu însuți te poți „schimba" pe tine, nu altcineva și nu neapărat folosind „iubirea" ca „un contact" sau ca un mijloc de corecție, de șantaj, cu atât mai puțin de punitic (Ex.: „dacă mă iubești, respecți și faci ce zic eu", este o falsă și periculoasă strategie relațională). Strategia evolutivă este „eu te iubesc pentru ceea ce ești tu și te respect sau te admir pentru cum și ceea ce faci tu. Nu-ți impun și nu vreau să te schimbi pe tine însuți, pentru că evoluezi și îmi oferi mereu motive și fațete noi ale ființei tale care îmi păstrează, consolidează sau dezvoltă iubirea, mereu te descopăr, mereu ești important pentru mine"". Iubirea necondiționată hrănește și amplifică dezvoltarea persoanei. Înțelegând lucrurile astfel, indiscutabil că relația de parteneriat erotic este o relație de unificare perpetuă a principiilor pozitiv creatoare din cele două persoane. În măsura în care relația lor cu Dumnezeu este autentică, și relația dintre parteneri este asemenea, simultan o cale de elevare și de împlinire prin unificare.

Se cuvine să precizăm aici că dragostea matură nu este posesivă, pentru că „te iubesc" nu se confundă cu „te am, te posed sau te doresc în exclusivitate pentru mine". Din contră, partenerii caută să-și dezvolte relația fără a se exploata unul pe altul, ci ajutându-se și revelându-se unul pe altul.

FORISHA (1978) nota că „în cele mai multe căsătorii implicarea și sentimentele diminuează în timp" (p. 207). Restructurarea sentimentelor poate inițial să marcheze tranziția de la dragostea romantică (bazată într-o bună măsură pe pasionalitate și sentimente de posesivitate), la dragostea matură, iar eșecul acestei tranziții, acestei restructurări este de fapt un eșec marital. Cei care nu reușesc la examenul „transformării" unui tip de iubire juvenilă

intensă, într-un tip de iubire evolutivă, matură, complexă, sunt expuși decepției și separării.

„În timp ce dragostea matură poate să nu ardă" sau să nu fie trăită la fel de fierbinte și fascinant ca dragostea romantică, ea se menține luminoasă și clară, la „foc domol", și sigur pe o perioadă mare de timp, de cele mai multe ori, definitiv.

Problema fundamentală cu care se confruntă mulți oameni în viață, este realizarea unei balanțe între cele două tipuri de dragoste. „Dragostea pasională este excitantă și aventuroasă. Dragostea matură este securizantă și conduce către descoperirea stării de bine" (SCHULTZ și RODGERS, 1985, p. 128-129).

Care sunt mecanismele psihologice prin care două persoane acced la iubire matură? Psihologii precizează existența a două mecanisme articulate:

- autodezvăluirea (self-disclosure) (S. JOURARD) sau penetrarea socială (I. ALTMAN, 1973 și D. TAYLOR, 1979);
- dezvăluirea reciprocă.

Pe măsură ce partenerii învață să se autodezvăluie, de-a lungul timpului se produce o tot mai mare apropiere și întrepătrundere psihologică și psihosocială. Gradul de cunoaștere interpersonală crește progresiv, tinzând către nivelul dorit și așteptat de către ambii. Diverși cercetători au arătat faptul că lipsa unor asemenea posibilități de manifestare a intimității poate cauza apariția sentimentului dureros al singurătății (BERG și PEPLAN, 1982; SOLANO și alții, 1982). Deși aparent împreună, singuri în realitate".

Unul dintre cele mai importante efecte ale dezvăluirii îl constituie dezvăluirea reciprocă, deschiderea cât mai largă a canalelor de comunicare și punerea în „contact direct" a unor elemente structurale ale psihologiei personale.

Investigațiile efectuate în acest sens au condus la ideea că dezvăluirea produce dezvăluire (BERG, 1987; REIS și SHOVER,

1988). Tendința de dezvăluire este proporțională cu gradul de deschidere manifestat de către celălalt partener. Ea progresează după modelul dansului: „eu dezvălui puțin, tu dezvălui puțin; apoi tu dezvălui mai mult și eu voi proceda la fel" (MEYERS, 1990, p. 440).

Autodezvăluirea însă, deși este gratificantă, nu conduce automat la activarea sau reactivarea sentimentului de dragoste. Astfel, cercetările arată că, în timp ce ne place foarte mult de cei care ne sunt parteneri în propria noastră dezvăluire, nu întotdeauna iubim pe cei care ni se dezvăluie prea mult (R. L. ARCHER și BURLESON, 1980). De pildă, cineva, care foarte devreme și foarte repede după ce facem cunoștință, se grăbește să ne furnizeze cât mai multe detalii intime, poate fi considerat ca fiind indiscret, imatur și chiar instabil (DION și DION, 1978; MIELL și alții, 1979).

Chiar dacă autodezvăluirea intimă nu produce direct atracție interpersonală, ea pare a fi una dintre plăcerile și bucuriile principale ale dragostei complete. Cei la care tendința de dezvăluire reciprocă este în creștere, se declară tot mai intens satisfăcuți de relația lor și totodată crește probabilitatea ca ei să se mențină în cadrul acestei relații (BERG și McQUINN, 1986; HENDRICK și alții, 1988; SPRECHER, 1987).

Chiar dacă gradul de deschidere, în ceea ce privește relaționarea interpersonală, este foarte mare, iar partenerii sunt conștienți și sincer dispuși să se dezvăluie reciproc, comportamentul lor concret, efectiv, este în mare măsură influențat de o serie de factori externi: norme, reguli, valori socio-culturale, care reglează comportamentul indivizilor. De exemplu, cercetările evidențiază faptul că femeile sunt dispuse să-și dezvăluie temerile și slăbiciunile, mult mai frecvent decât bărbații (J. CUNNINGHAN. 1981). Desigur că, pe măsură ce diferențele de sex-rol se estompează, se constată că și bărbații sunt din ce în ce mai dispuși să-și dezvăluie elemente și componente ale vieții lor intime (MEYERS, 1990).

Comportamentul de relaționare a soților, inclusiv cel din registrul erotic, este în mare măsură „reglat" și influențat de modelul socio-cultural, promovat sau valorizat în mediul de apartenență.

Astfel, există diferențe semnificative între modul de manifestare erotică între diferite comunități, grupuri și subgrupuri sociale. Întrevedem aici și riscul diferențelor prea mari între partenerii cu medii alternative de proveniență"

În cazul în care, de pildă, există anumite norme sociale restrictive pentru conduita partenerilor conjugali, în anumite contexte sociale, aceștia nu vor percepe ca inechitabilă relația lor și nu se vor simți frustrați din această cauză. Ba, dimpotrivă, ei vor constata la alții „abateri" ale conduitei prescrise și vor reacționa, exprimându-și fie surpriza și nedumerirea, fie activ, respingând, criticând și defăimând anumite acte comportamentale (I. MITROFAN, N. MITROFAN, 1994, p. 63).

Deși influențele socio-culturale, și mai ales cele ale modelelor tradiționale, nu pot fi ignorate, așa după cum susțin cercetările efectuate, dezvăluirea reciprocă este unul dintre canalele deosebit de importante pentru realizarea comunicării și întrepătrunderii psihologice în cuplu.

Dacă acest canal este „utilizat" într-o manieră echilibrată, el contribuie la întărirea și amplificarea sentimentului de dragoste, și totodată la stabilitatea cuplului.

În afară de această modalitate de comunicare directă, există și alte canale de comunicare indirecte, cu efecte de tip feed-back asupra comportamentului erotic al fiecăruia. Ambii „se racordează" și se „dezacordează" de la rețelele afective ale relației, în funcție de gradul de potrivire dintre modelul real al comportamentului partenerului și cel așteptat, dorit, preferat.

Dragostea nu este dată o dată pentru totdeauna, ci ea se generează din confruntarea dinamică a personalităților celor doi; fiecare are marea șansă de a fi gratificat și de a gratifica pe celălalt.

Dar dacă distanța între cele două modele comportamentale (ideal și real) crește, relația se golește afectiv, se devitalizează, iubirea sincer exprimată, reală, dispare. Dar câte resurse pentru reinventarea iubirii nu rămân, din păcate, neactivate, neștiute, nerecunoscute".

3.4.3. Forme de manifestare a iubirii și tipuri de „îndrăgostiți". Una dintre cele mai cunoscute și complete tipologii ale iubirii în căsnicie, aparține dr. E.WHEAT, lansată în cartea „Love-life for Every Married Couple" (Michigan, 1980). El descrie cinci forme de manifestare a iubirii:

1. EPITHUMIA - se referă la dorința fizică puternică, reciproc exprimată prin dragoste sexuală plină de satisfacție. Satisfacția sexuală este un indicator sigur al sănătății căsniciei, chiar dacă, după WHEAT, relațiile sexuale nu sunt aspectul cel mai important al căsătoriei. Dar dacă apar tensiuni în alte domenii ale căsătoriei, ele se vor repercuta sigur în relația sexuală. Pe de altă parte, dacă oamenii nu beneficiază de intimitate sexuală, întreaga lor relație poate fi „amputată". În acest caz, este de părere autorul, partenerii trebuie să învețe împreună comunicarea fizică și să experimenteze satisfacția reciprocă din viața lor sexuală, astfel încât restabilirea și întărirea dorinței sexuale să devină o parte importantă a întregii experiențe de îndrăgostire perpetuă de partener. Cuplurile descoperă, adesea spontan, că își pot îmbunătăți mereu relația sexuală prin mai multă cunoaștere, înțelegere mai adâncă și receptivitate crescută unul față de altul.

Dispariția dorinței fizice este un simptom sau un semnal de alarmă ce nu trebuie ignorat niciodată într-un mariaj.

2. EROS - este forma de dragoste ce implică cel mai mult romantismul. Fără a fi întotdeauna o dragoste senzuală, EROS presupune mai ales ideea de contopire, unificare, fuziune cu ființa iubită, dar și dorința de a o poseda total (fizic, mental, spiritual).

De aici - romantismul. Este o iubire pasională și sentimentală și este mai curând proprie îndrăgostiților, fiind punct de plecare în căsătorie.

Este o formă de iubire asociată cu trăirea extatică, plăcerea aleasă, dulce dar și înspăimântătoare, captivantă în totalitate. Descrierea lui WHEAT - o plasează mai mult în sfera trăirilor particulare stărilor de orgasm psihic. Problema acestei forme de iubire este caracterul ei schimbător, tranzitor. Ea nu poate dura toată viața, definind mai curând momentele de vârf, de plinătate și satisfacție intensă pe care partenerii și le oferă. Dar ea poate fi ajutată să se reactiveze. Acest gen de iubire este în întregime emoțional, deci este spontan, nu poate fi „invocat" după voie. Cât despre căsătorie, ea poate să apară doar dacă toate celelalte forme de iubire sunt „puse în mișcare".

Desigur, WHEAT atrage atenția asupra nuanțelor sub care transpare „îndrăgostirea" ca eros transfigurator. Ea nu trebuie redusă doar la o atracție irațională, irezistibilă, carnală și emoțională, față de înfățișarea fizică a cuiva care este supraapreciat sau dorit pozitiv. Din contră, îndrăgostirea autentică este o reacție spirituală, mentală, emoțională și fizică față de caracterul real și întreaga ființă a cuiva care reprezintă întruchiparea unor trăsături îndelung căutate și admirate". (WHEAT, 1990, p. 48).

3. STORGE - este o formă de dragoste, descrisă în căsnicie ca relație confortabilă, care înglobează o afecțiune naturală și sentimentul de apartenență reciprocă. Se bazează pe loialitate mutuală și se manifestă în relațiile dintre soți, părinți și copii, frați și surori, realizând sentimentul de apartenență la un grup unit. „Storge" este un refugiu emoțional în fața lumii reci și ostile. „Căsătoria în care lipsește acest gen de dragoste, comentează WHEAT, este ca o casă fără acoperiș, în care plouă torențial" Doar atunci când este prezentă, crează o atmosferă de siguranță,

în care celelalte tipuri de dragoste pot sălăşlui şi înflori nestingherite." (op. cit., p. 49).

4. FILEO - este genul de iubire care preţuieşte pe cel iubit manifestând-se cu gingăşie, dar aşteptând întotdeauna un răspuns. Se traduce prin prietenie, părtăşie, reciprocitate, şi în multe privinţe corespunde conceptului de „companionate love". Aşadar, FILEO creează prieteni, în strânsă apropiere. Ei îşi pot mărturisi şi împărtăşi gânduri, planuri, sentimente, atitudini, visuri, probleme intime, pe care nu le-ar putea încredinţa altcuiva. Ei îşi împart timpul şi interesele, ceea ce conferă căsătoriei siguranţă, atractivitate şi recompense. Chiar dacă există multă pasiune în sexualitate, absenţa lui Fileo înnegureză căsătoria şi o face neinteresantă.

5. AGAPE - este dragostea completă, lipsită de egoism, care are capacitatea de a se oferi continuu, fără a aştepta nimic în schimb. Ea preţuieşte şi slujeşte necondiţionat, spre deosebire de FILEO care presupune reciprocitate. Este modelul iubirii Christice, dincolo de emoţii şi sentimente pasionale, fiind profund infuzată spiritual, rod al unei opţiuni conştiente, al unei alegeri libere. Este definită şi ca o dragoste a acţiunii, presupunând ajutorare, a face bine, a avea compasiune pentru celălalt, fiind mai curând o atitudine şi un comportament motivat spiritual, şi aproape deloc emoţie. Aşadar, AGAPE se concentrează mai mult pe ce faci pentru şi ce spui celuilalt, decât pe ce simţi. Este discutabilă însă această afirmaţie, pentru că gradul de congruenţă între ce simţi, ce spui şi ce faci, este baza sănătăţii şi echilibrului psihologic individual, iar iubirea autentică se întemeiază şi se reflectă tocmai pe această consonanţă. E greu de crezut că o atitudine mentală nu reflectă şi nu include o experienţă trăită, decât cel mult cu preţul unui artefact, al unei „trădări de sine". Important este să poţi dezvolta ca resursă interioară iubirea de tip agape, dar numai printr-o unificare internă şi autoacceptare, sprijinire şi afecţiune în raport cu altul.

În acest caz, desigur că dragostea agape devine o formă de iubire „inteligentă şi pricepută", gata să facă tot ce e mai bine pentru cel iubit, care, aşa cum precizează C.S.LEWIS, „acţionează ca un grădinar într-o grădină, care supraveghează, păzeşte şi îngrijeşte cu înţelepciune, permiţând să rodească toate celelalte forme de iubire". Ne întrebăm însă ce se poate întâmpla cu „grădina", dacă soarele întârzie să apară sau, din contră, seceta se înstăpâneşte, ori ploi torenţiale, în devălmăşie inundă „obiectul iubirii".

Indubitabil că o căsătorie care experimentează dragostea agape, poate supravieţui oricăror situaţii stresante, chiar şi atunci când celelalte forme de iubire se sting, una câte una. Dar aceasta presupune o transformare şi elevare de sine, ce îţi oferă puterea să continui chiar când celelalte genuri de iubire eşuează, ea fiind la fel de necondiţionată ca şi dragostea divină. Căsătoria, alături de alte experienţe de relaţie, poate - şi ea - constitui un cadru al acestei autodeveniri.

Tipuri de îndrăgostiţi.

Având multiple interferenţe cu tipologia anterior prezentată, tipologia partenerilor, lansată în 1977 de J. A. Lee (apud. O. Pocs, 1989, pag. 88-89), identifică 6 tipuri de comportamente de relaţie erotică:

1. Eroticul - este un romantic ce caută un partener ideal şi crede că există numai unul singur, adevărat pentru el. Acest tip se identifică puternic cu partenerul, dorind să ştie totul despre acesta. El îşi va aminti întotdeauna preferinţele şi nepreferinţele, ziua de naştere şi aniversările, dorinţele şi intenţiile partenerului. Implicarea sexuală este, de obicei, timpurie. O dată intrat în relaţie este - de regulă - monogam, fidel, deşi se poate angaja, uneori, într-o relaţie extraconjugală sau extrapartenerială, pentru că are o capacitate de a se îndrăgosti mereu proaspătă, susţinută de o curiozitate şi un entuziasm viu.

2. Ludicul - este tipul de partener infidel, cu „libido flotant", preferând mai multe relații paralele. Dorește și pretinde o anumită dependență și responsivitate din partea fiecărui partener, ceea ce îi asigură continuitate în atitudine și conduită. În general, el are o bună imagine de sine, „hrănită" emoțional de contactele multiple cu ceilalți, care, pe de o parte îl securizează, pe de altă parte îl fac să se simtă admirat. Deoarece acestui tip îi place variația, fără să se implice prea mult, el se autodezvăluie superficial și preferă - în consecință - parteneri la fel de superficiali, deși găsește - în general - dependenți emoțional care, evident, au probleme de autoacceptare și intimitate. Totuși, dragostea cu el este apreciată ca fiind plăcută, imaginativă, până la sfârșitul relației. Aceasta pentru că ludicul dispune de „arta seducției", fiind un „vânător de recompense afective", fantezist și surprinzător.

3. Storgicul - este, în mod surprinzător, un partener afectiv, care se descoperă pe sine, treptat, prin intermediul dragostei. El crede în permanența relației și își tratează partenerul ca prieten de neînlocuit. Acești parteneri se cunosc bine și preferă să discute totul împreună. Ei se securizează reciproc prin încredere mutuală și manifestă o fidelitate liber-consimțită. Relația sexuală începe târziu, dar o dată începută, este foarte apreciată. Și chiar dacă relația lor trebuie să se încheie, ei vor continua să rămână prieteni.

4. „Maniacul" - este o persoană foarte dependentă emoțional și extrem de geloasă. Denumirea nu are o conotație patologică ci, mai curând, exprimă, într-o manieră profană, ceea ce oamenii înțeleg în limbajul uzual prin „fire obsedată de persoana iubită". Din acest motiv, el experimentează dragostea la o mare intensitate, ceea ce îl face rezistent chiar la separarea fizică de partener, fără a-și diminua intensitatea trăirilor. Din contră, în astfel de situații, el dezvoltă neliniște, suspiciune, fără a înceta însă să resimtă atracție. În mod frecvent, are o imagine de sine scăzută, săracă și

o minimă apreciere. Tocmai de aceea este puțin atrăgător pentru alții dar, totodată, foarte dependent. Suferă de teama de a nu fi abandonat și respins. Chiar când relația încetează, el continuă să reflecteze, să problematizeze asupra erorilor pe care le-a comis în relație.

5. Agapicul - este cel mai puțin posesiv și cel mai iertător dintre toate cele șase tipuri de parteneri. Extrem de răbdător, extrem de ușor de păstrat în relație, el acceptă, tolerează aproape orice fel de comportament din partea celuilalt. Deși nu se îndrăgostește, întotdeauna își oferă dragostea pe măsura dorințelor și preferințelor celuilalt. Unii cercetători consideră că acești tipi - în extremis - pot fi masochiști. Oricum, ei sunt totdeauna suportivi pentru parteneri, indiferent pentru ce. Când relația se sfârșește, agapicii sunt dispuși să permită partenerului să-i abandoneze.

6. Pragmaticul - este o persoană care procedează în dragoste așa cum și-ar căuta și „folosi" cea mai valoroasă mașină. El preia toate bunurile iubitului (ei), având grijă să se asigure și din punct de vedere juridic de controlul și posesia lor, încercând să încheie cel mai bun „târg" posibil. Nu prezintă niciodată atracție sau interes pentru o persoană care nu reprezintă și o valoare materială pentru dragostea lor. Atâta timp cât relația le va satisface interesul, ei vor continua să se „iubească". Dar dacă partenerul nu-i va satisface așteptările materiale, el se va simți îndreptățit să caute pe altcineva. Cu alte cuvinte, pragmaticul are ca dominantă nevoia de putere și prestigiu economic, iubirea fiind un „instrument" de obținere, dar și un efect al satisfacerii acestei nevoi.

Desigur, toate cele șase tipuri sunt „modele generalizate" de comportament erotic și foarte rar cineva aparține exclusiv unuia dintre aceste tipuri. Cele mai multe persoane se manifestă erotic prin modalități asociate. Mai mult, Hendrick și Hendrick (1983, pag. 119) consideră că „stilul preferat de a iubi al unei persoane se poate

schimba de-a lungul vieţii sau chiar în cursul unei relaţii date".

Comportamentul erotic este deosebit de complex, multiplu determinat, luând în particular înfăţişări extrem de variate, cu reacţii şi forme de manifestare uneori complet imprevizibile. De altfel, cercetătorii relaţiilor interpersonale erotice recunosc dificultăţile intenţiilor investigative asupra iubirii. Interogaţia lor de bază este: Dacă pot fi măsurate agresivitatea, altruismul etc., în ce măsură poate fi cunoscută şi măsurată dragostea? (Meyers, 1990).

Desigur, nu ducem lipsă de modele teoretice, explicative. Astfel, psihologul R. Sternberg (1988) concepe un triunghi al iubirii", ale cărui laturi pot fi de dimensiuni diferite de la o persoană la alta. Aceste laturi sunt: pasiunea, intimitatea, obligaţia. Din combinarea lor rezultă mai multe forme de combinare a iubirii:

- dragostea asociativă (în care domină intimitatea şi obligaţia);
- dragostea romantică (în care domină intimitatea şi pasiunea);
- dragostea naivă (în care domină pasiunea şi obligaţia);
- dragostea completă (în care există un echilibru între pasiune, intimitate şi obligaţie).

La rândul lor, J. Alan Lee (1988) şi Clyde şi Susan Hendrick (1986, 1988) identifică trei stiluri primare ale iubirii (eros - pasiune, ludus - joc, storge - prietenie), din a căror combinare rezultă stiluri secundare de manifestare a iubirii.

Există şi o scală de măsurare a dragostei (Love Scale), experimentată de Universitatea din Michigan, aparţinând lui Z. Rubin (1970, 1973), care identifică pe baza a trei factori reglatori ai comportamentului erotic - ataşamentul, susţinerea emoţională şi intimitatea - diverse moduri de implicare şi adaptare în cuplu a subiecţilor, în funcţie de forma de iubire manifestată. Dintre acestea, două sunt mai bine conturate: dragostea pasională şi dragostea prietenească.

1. Dragostea pasională este deosebit de intensă, acaparatoare, dominant emoţională şi se defineşte ca „starea unei dorinţe intense pentru uniunea cu altul" (Hartfield, 1988, apud. Meyers, 1990, pag. 434). Dacă ea se manifestă reciproc, partenerii se simt satisfăcuţi, mulţumiţi şi veseli, în caz contrar, ei sunt deznădăjduiţi şi chinuiţi. Deşi dragostea pasională funcţionează după principiul „focului de paie" (se aprinde brusc şi arde intens), ea se poate stinge uneori la fel de repede cum a apărut, sau după o perioadă mai lungă. După unii autori, ea durează de la câteva luni până la doi ani (Meyers, 1990). Însă nivelul de implicare, de trăire, de investire a partenerilor într-o relaţie de tip pasional este diferit, în funcţie de apartenenţa la un sex sau altul. Unele rezultate obţinute până în prezent relevă aspecte surprinzătoare;

- deşi, în general, se consideră că femeile se îndrăgostesc mult mai uşor decât bărbaţii, în realitate lucrurile se întâmplă exact invers (Dion şi Dion, 1985, Peplan şi Gordon, 1985).
- bărbaţii mult mai greu se „dezîndrăgostesc" şi există o mai mică probabilitate (în comparaţie cu femeile) ca ei să iniţieze o întrerupere a romantismului premarital.
- femeile îndrăgostite sunt, totuşi, la fel de adânc implicate emoţional, precum bărbaţii, uneori reuşind chiar să-i depăşească.
- femeile, în mai mare măsură decât bărbaţii, sunt concentrate asupra elementelor de intimitate ale relaţiei, în timp ce partenerii lor acordă mai multă atenţie elementelor ludice şi fizice ale relaţiei.

2. Dragostea prietenească este o forma de relaţie profundă, de durată, cu mare încărcătură emoţională, ce are tendinţa să menţină coeziunea cuplului mult timp.

O tipologie a iubirii emisă din perspectiva psihologiei

umaniste, de către A. Maslow (1968), identifică două forme de manifestare:

a. Iubirea „deficitară" (D-love) este o formă de relaţie în care o persoană încearcă să iubească doar în scopul satisfacerii propriilor nevoi. Ea este axată pe „a primi, a avea".

b. Iubirea „fiinţare" sau dăruitoare (B-love) este axată dominant pe „a dărui, a oferi, a fiinţa"). Este lipsită de posesivitate şi nu este condiţionată de ceea ce cealaltă persoană poate să dea, ori să facă.

3.4.4. Modelul cultural al iubirii - Prefaceri actuale. În special în societatea occidentală, se încurajează dragostea romantică, se valorizează castitatea şi se descurajează sexul premarital. În virtutea acestui model, mulţi consideră că actul sexual nu trebuie niciodată iniţiat şi practicat în absenţa iubirii. Dar reciproca nu întotdeauna e valabilă. Iubirea „platonică" încă este valorizată în unele medii şi exclude sexul, cel puţin până la căsătorie. Şi totuşi, acest „mit" de sorginte creştină este din ce în ce mai mult demitizat.

Tinerii, în special, tind să lanseze un model cultural al iubirii, mult mai realist: dragostea şi sexualitatea nu pot fi separate, mai devreme sau mai târziu ele intră în simbioză şi exprimă libertatea de opţiune a persoanei. Pe de altă parte, sexul pur fiziologic - din motive de necesitate exclusiv biologică - este descurajat, iar arta comunicării erotice, simultan trupească şi spirituală, devine un deziderat al unei generaţii mult mai pure, autentice şi morale decât a predecesorilor. Spontaneitatea ei este profund morală, în măsura în care este naturală şi pozitivă, în măsura în care are curajul să demistifice şabloane „culturale" încremenite în prejudecăţi şi ipocrizii, în măsura în care nu se simte culpabilă şi nici nu se jeneză că iubeşte complet, că descoperă şi experimentează iubirea ca o cale de elevare a fiinţei.

Asistăm, în contemporaneitate, la o tendinţă a tinerilor de căutare a sensului iubirii şi a calităţii transpersonale a iubirii, de valorizare a sexualităţii prin dimensiunea sa cognitivă şi spirituală, în ciuda inflaţiei de informaţie pornografică mediatizată, în ciuda confuziilor şi dezordinilor sexuale şi relaţionale simptomatice dintre bărbaţi şi femei.

Se prefigurează, poate, un efort spontan de re-sacralizare a iubirii, de regenerare psihologică a relaţiei îndelung deteriorate dintre bărbaţi şi femei. În acest sens, este ca niciodată mai actuală necesitatea de a accede la „arta şi ştiinţa de a iubi", ca o cale de maturizare şi dezvoltare a persoanei, de păstrare a sănătăţii şi echilibrului său psihorelaţional.

E. Fromm prefigura încă din 1956 cele cinci abilităţi ale artei de a iubi, considerând că „iubirea este o artă, un mod de a trăi în artă. Dacă dorim să învăţăm cum să iubim, trebuie să procedăm la fel cum am proceda dacă am dori să deprindem oricare altă artă : fie muzică, pictură, ţesut, arta medicinei ori ingineriei".

Dar toţi maeştrii artei iubirii evocă deprinderi specifice pentru a o practica şi recunosc unanim că, iubind, adesea se produc anumite schimbări, în mai multe direcţii, emoţionale şi voliţionale, în psihismul uman (Simmel, 1989). După Fromm - disciplina, concentrarea, răbdarea, sensibilitatea şi depăşirea narcisismului - sunt abilităţi-cheie ce trebuie practicate în scopul obţinerii stării de bunăstare prin dragoste.

Disciplina - A dobândi arta iubirii solicită disciplină, o angajare puternică a timpului personal şi a Eu-lui. Este uşor să devii autoindulgent şi leneş dar, după aceea, dragostea devine periferică în viaţa ta. A iubi necesită o disciplină, ce e drept, plăcută, nedureroasă, autoconsimţită, dar, totuşi, o autodisciplină.

Concentrarea - este condiţia pentru a putea înţelege deplin

persoana iubită, pentru a putea pătrunde în universul ei interior. Când vorbim cu cineva, atenţia noastră poate fi fluctuantă, divizată sau blocată, pentru că ne gândim la alte lucruri, pentru că ne preocupă evenimente trecute sau viitoare sau sarcini pe care avem nevoie să le îndeplinim. Practica păstrării atenţiei concentrate asupra partenerului, atunci când suntem împreună cu el, discutăm sau acţionăm împreună, este indispensabilă în „creşterea emoţională".

Răbdarea - Arta iubirii nu se deprinde repede, ci prin îndelung exerciţiu, prin tehnica paşilor mici. Deprinderile de contact erotic se dezvoltă treptat, prin descoperirea şi întărirea comportamentelor pozitive (adică listarea felurilor multiple de „bine"), evaluarea reală a efectelor şi, evident, răbdare cu sine, răbdare cu celălalt.

Sensibilitatea - Această calitate devine o deprindere erotică ce constă în conştientizarea la nivel înalt a trăirilor senzitive (din sfera corporalităţii), asociate cu emoţii şi sentimente. Ea devine posibilă prin plasarea psihologică dincolo de sensibilitatea tactilă, olfactivă, termică, vizuală, în planul fanteziilor, sentimentelor şi gândurilor, prin preluarea unui control subtil al planului perceptiv şi valorificarea lui la maximum.

A pune sensibilitatea în serviciul dragostei înseamnă să devii conştient când un gând este incorect, când concentrarea, disciplina şi răbdarea au adormit, când eşti tensionat şi nu te relaţionezi bine. Acest înalt grad de conştientizare, de trezire, de subtil autocontrol, îţi corectează „dormitările" şi îţi foloseşte deprinderile într-un mod constructiv.

Depăşirea narcisismului - Pentru foarte mulţi oameni important este ce experimentează ei şi ce îi bucură. Experimentele erotice cu celălalt sunt mijloace de a ne relaţiona cu plăcerea lui. Narcisismul este centrare pe propria plăcere, or, a iubi solicită

abilitatea de a nu fi egoist, de a fi rezonabil şi de a manifesta o anumită modestie interpersonală.

A cuceri sau a dobândi această „artă de a iubi" este un lucru dificil pentru fiecare, dar nu imposibil. Aceasta presupune modul în care ne disciplinăm timpul şi comportamentul erotic, gradul în care ne concentrăm asupra persoanei iubite şi cât de frecvent îi permitem atenţiei noastre să fie divizată. Trebuie să ne creştem gradul de răbdare în a deveni din ce în ce mai cunoscători în iubire, mai eficienţi. Suntem oare capabili să suportăm cu calm şi încredere disconfortul şi efortul specializării în acest nou comportament?! Dacă da, în final, putem lua în considerare experienţa altei persoane, devenind capabili să depăşim frecvent obişnuinţa de a ne satisface mai întâi pe noi înşine.

Inerţia modelului cultural tradiţional al iubirii este totuşi încă remarcabilă. Ea favorizează crearea unor confuzii între dragoste şi dorinţă sexuală, în special la adolescenţi. Să exemplificăm: societatea afirmă că sexul fără dragoste nu e admisibil, dar în acelaşi timp că sexul în afara căsătoriei este blamabil (v. conotaţia de „păcat"). De aceea, unii dintre cei care trăiesc puternic dorinţa sexuală se pot autoconvinge şi, totodată, automistifica, în sensul că ei - de fapt - iubesc. Un adolescent care se simte puternic atras sexual de prietena sa îi va mărturisi, probabil, că o iubeşte. Aceasta o liniştește şi o determină să fie mai receptivă. Acordul social este împlinit („nu mă poţi dori şi avea decât dacă mă iubeşti"). şi, totuşi, care este adevărul? În fond, el ar putea realmente să-i spună doar că o doreşte, nu că o iubeşte. Dar cu ce preţ?

Sinceritatea este descurajată prin prejudecată, iar confuzia dintre iubire şi nevoie sexuală este alimentată. Să nu ne mire atunci că la dihotomia sex-dragoste tinerii răspund prin dureroase culpabilităţi şi căutări confuze sau prin „noi formule" de relaţie

alternativă, care să le satisfacă naturala lor „înţelepciune" de a reunifica sexul cu iubirea.

Dacă oamenii ar învăţa să recunoască diferenţa dintre dragoste şi dorinţa sexuală, ipocrizia ar putea descreşte şi ei ar fi mai capabili să admită când simt nevoie sexuală şi când dragoste. Pe de altă parte, ei ar putea înţelege mai uşor că există şi dragoste fără bază de atracţie sexuală (exemplu: prietenia, care devine însă periculoasă, în cazul în care constituie singura motivaţie pentru căsătorie) şi dacă prietenia puternică dintre cei de acelaşi sex a fost, în general, descurajată sau privită cu suspiciune, fiind considerată mai mult o relaţie de tip homosexual (dacă nu în fapt, măcar fantasmatic), în schimb, prietenia dezerotizată (care să consfinţească aşa-zisul respect între partenerii heterosexuali) a fost pe deplin susţinută, ca o condiţie sau o garanţie pentru căsătorie. Cât adevăr şi câtă falsitate conţine această atitudine socială, ca reper cultural în relaţiile dintre sexe ?

Un lucru este sigur şi acesta este demonstrat de opţiunile tot mai clare ale tinerei generaţii: sexualitatea şi iubirea sunt inseparabile, atunci când un bărbat şi o femeie experimentează o „întâlnire fundamentală" pentru viaţa lor.

3.4.5. Diferenţele dintre femei şi bărbaţi în modul de a-şi manifesta iubirea. Diversele subgrupări şi subculturi din societate percep diferit iubirea şi modurile ei de exprimare. Apartenenţa la un sex sau altul accentuează, şi ea, diferenţele în acest sens.

În mod tradiţional, femeile au fost considerate ca fiind mai romantice decât bărbaţii. Cercetările din ultimele decenii par, însă, să indice contrariul. Studii recente demonstrează că femeile tind să fie mai pragmatice în dragoste decât bărbaţii. De ce această mutaţie? Femeile sunt socializate în dorinţa căsătoriei şi, totodată, sunt interesate de dragoste mai precoce decât bărbaţii. Pe de altă parte, aşa cum susţine Brehm (1985, pag.104), „căsătoria are un

efect mai puternic asupra vieţii femeii, decât asupra vieţii bărbatului şi, de aceea, ea determină un interes mai mare în orientarea comportamentului erotic premarital. Chiar şi astăzi, statutul social-economic al femeii continuă să fie influenţat în mare măsură de statutul bărbatului".

Bărbaţii zilelor noastre, pe lângă faptul că sunt mai romantici decât femeile, se îndrăgostesc şi se simt atraşi de femei mai frecvent şi mai rapid, în vreme ce femeile consumă mai mult timp pentru a se decide şi angaja într-un parteneriat erotic. Dar, odată decise, ele tind să se implice erotic mult mai intens chiar decât „suportă" uneori bărbaţii, care - în aceste condiţii - caută să se „elibereze" de greu cucerita „capcană". Să explice oare acest comportament şi frecventa mult mai mare a femeilor singure?

Hendrick şi Hendrick (1986) au realizat un studiu pe mai mult de 800 de studenţi, utilizând scala tipurilor de parteneri a lui Lee (1977). Ei au găsit că bărbaţii sunt semnificativ mai frecvent ludici în raport cu femeile, iar acestea sunt în mod semnificativ mai curând storgice, pragmatice şi „maniace", comparativ cu bărbaţii.

Ambele sexe sunt însă egal repartizate în privinţa comportamentelor de tip „eros" şi „agape". Femeile tind să lege sexul şi dragostea mult mai strâns decât bărbaţii şi, în general, vor avea relaţii sexuale numai când simt că sunt îndrăgostite.

Fengler (1974) găseşte că, pe măsură ce relaţia erotică progresează, romantismul creşte pentru bărbaţi şi descreşte pentru femei. Totodată, femeile sunt cele care pun capăt unei relaţii, cu mai mare probabilitate decât bărbaţii, în vreme ce ei resimt o mai mare supărare când relaţia sfârşeşte.

Romantismul în dragoste se pare că este influenţat şi de alte variabile, în afara sexului. Astfel, Kando (1978) concluzionează, pe baza unei cercetări, că studenţii din clasele bogate sunt mai puţin romantici decât cei din clasele sărace, iar Knox şi Sporakowski

(1968) au constatat că cei căsătoriţi sunt mai puţin romantici decât cei necăsătoriţi, la fel cei vârstnici faţă de cei tineri.

Comparând femeile cu bărbaţii din punctul de vedere al manifestărilor erotice, cercetătorii conchid că bărbaţii sunt mai romantici, se îndrăgostesc mai repede, dar mai puţin intens. Ei însă nu se ridică la nivelul de intensitate al atracţiei faţă de partener pe care îl manifestă femeile şi nu percep o relaţie atât de strânsă între sex şi dragoste, precum acestea din urmă.

În schimb femeile, tind să fie mai pragmatice în dragoste, deoarece ea devine mijloc pentru alegerea partenerului şi pentru căsătorie, care încă joacă un rol important în viaţa lor.

3.4.6. Dezvoltarea iubirii şi funcţiile ei

Dragostea se poate dezlănţui brusc („coup de foudre"), la prima vedere, sau se poate instala progresiv, lent, crescând şi înflorind ca o plantă, din ce în ce mai bogată, în universul nostru interior.

Unele persoane se îndrăgostesc repede, sub impulsul nevoii de a fi permanent îndrăgostiţi de cineva. Alţii, dimpotrivă, îşi doresc şi caută sistematic iubirea, deoarece a găsi pe cineva pentru care persoana lor contează, le reafirmă valoarea, într-o lume pe care o percep impersonală şi incertă.

Dezvoltarea relaţiei erotice stă sub semnul paradoxului. Pe de o parte, îndrăgostiţii sunt tentaţi să-şi declare sentimentele pentru a se bucura de recompensele intimităţii, pe de altă parte, ei nu doresc ca relaţia să se dezvolte mai repede decât îi pot face ei faţă. În acest stadiu se negociază relaţia şi se caută menţinerea unei balanţe delicate între aceste presiuni conflictuale, aşa încât nici unul dintre parteneri să nu se simtă exploatat.

Modul de a iubi se învaţă iniţial de la părinţi. Părinţii care au imagini de sine clare, puternice, care se iubesc între ei şi îşi iubesc şi copiii oferă excelente modele de rol pentru învăţarea dragostei.

Există însă şi modele „proaste", oferite de părinţii neiubitori, atât între ei, cât şi în raport cu copiii. Reci şi neimplicaţi, ei nu asigură un suport de dezvoltare a disponibilităţii de a iubi, pentru mai târziu.

Dar există şi o altă categorie de părinţi - cei care îşi copleşesc copiii cu dragostea lor, astfel încât aceştia nu mai au posibilitatea să-şi exploreze propria personalitate, să-şi dezvolte conceptia de sine, să trăiască şi să experimenteze respingerea ocazională, ori să înveţe cum să facă faţă uneori compromisului.

Dragostea este un proces, asemănător maturizării psihologice.

Cum începe iubirea? Mai întâi, două persoane se simt confortabil, plăcut, împreună, apoi evoluează către o interdependenţă. Ea începe prin autocunoaştere şi dezvoltă o bună imagine despre sine. Această autoinvestire nu este narcisică, ci îţi dezvoltă autoacceptarea. Pe baza ei înveţi să îi accepţi şi să îi apreciezi pe alţii.

Acordând atenţie mai întâi altora, devii tu însuţi mai atractiv, iar aceasta sporeşte autoîncrederea. Autoîncrederea te poate ajuta să-ţi scazi nevoia de a te automistifica în scopul obţinerii acceptării de către alţii. Cu alte cuvinte, autoîncrederea te ajută să te menţii autentic şi să te dezvolţi pe măsura potenţelor tale.

Pe măsură ce dragostea se dezvoltă, câmpul conştiinţei se extinde, experienţa de cunoaştere sexuală, afectivă şi spirituală se intensifică şi se aprofundează. Iubind, omul devine mai bogat mental, mai conştient de sine şi de altul.

Când partenerii interacţionează, primind şi oferind în mod egal ei pot deveni dependenţi unul de altul, păstrându-şi totuşi autonomia personală. Ei pot să respecte fiecare dorinţele celuilalt, stilul de viaţă şi obiectivele ca indivizi luaţi separat, dar rămân totuşi un cuplu cu legături şi scopuri comune.

Intimitatea reală în dragoste se dezvoltă când partenerii fac schimburi în mod liber, iubind cu un înalt grad de onestitate, ceea ce nu este posibil în alte tipuri de relaţii.

Iubirea deşi presupune interdependenţă, se întemeiază pe libertate şi dezvoltă libertatea individuală.

Funcţiile iubirii

Dragostea asigură trei funcţii importante:

a) serveşte interesele procreative ale societăţii;

b) satisface o serie de nevoi personale cu caracter general-uman cum ar fi: nevoia de intimitate, de apropiere, de gratificare sexuală şi de familie, precum şi nevoi particularizate de la o persoană la alta, cum ar fi: nevoia de statut, de recunoaştere socială şi de validare personală (După LYNCH şi BLINDER, 1983, p. 9)

c) asigură revitalizarea, echilibrul şi dezvoltarea personalităţii.

Atunci când cineva se interesează şi are grijă de el, individul se simte important. Dragostea îl ajută să-şi dezvolte o identitate autonomă. Ea îi poate creşte autoîncrederea şi sentimentul valorii personale, îl poate ajuta să evite singurătatea, pentru că îi oferă companie, securitate şi sentimentul aparteneţei la un parteneriat.

Din nefericire, mulţi indivizi se menţin într-un parteneriat erotic numai datorită fricii de singurătate.

Dragostea are însă şi o funcţie revitalizantă, deoarece iubind şi simţindu-te iubit ţi se revelează sensul bucuriei şi al stării de bine. Toate formele de manifestare a iubirii asigură resuscitarea energiilor, iniţiativelor şi comportamentelor pozitive. Un alt efect benefic este activarea creativităţii şi creşterea eficienţei personale.

Senzaţiile fizice erotice sunt energizante şi traduc la rândul lor modificările pozitive ce apar la nivelul mentalului şi stărilor emoţionale în experienţa profundă a comunicării şi interacţiunii sexelor.

Din acest punct de vedere, D. REID cunoscut specialist în medicina tradiţională chineză şi cunoscător serios al încă exoticei tradiţii taoiste pentru spiritul occidentalului (prea grăbit pentru a se apleca asupra adevărurilor subtile) consideră că a învăţa cum să-ţi utilizezi puterile mentale pentru a valorifica energia şi a-ţi regla funcţiile vitale pe calea iubirii este o şansă reală de împlinire a omului, mai mult, de prelungire a vieţii în condiţiile unui echilibru psihosomatic autocontrolat. În cartea „Tao al sănătăţii, sexului şi longevităţii" la care face referiri D. REID (1996) se precizează că „energia sexuală debordantă a fost în tradiţia taoistă ca un semn de sănătate şi vitalitate înfloritoare în tradiţia taoistă. Modul în care se exprimă practic această energie determină diferenţele dintre sănătate şi boală, regenerare şi degenerare, şi chiar dintre viaţă şi moarte" (p. 122). În domeniul sexual există căi corecte şi căi greşite de a satisface nevoile trupeşti, iar alegerea nu are nimic de a face cu moralitatea. La ambele sexe, epuizarea energetică sexuală (prin ejaculări repetate, excesive la bărbat) sau stagnarea energetică în cazul orgasmului insuficient sau incomplet la femei - au efecte psihice şi biologice păgubitoare. Stresul cronic inhibă satisfacţia sexuală a ambelor sexe, dar satisfacţia sexuală „este un bun antidot pentru starea de stres". De aceea, taoiştii au găsit că un anumit mod de activitate sexuală care să prevină epuizarea energetică a bărbatului şi să producă satisfacţie deplină femeii, poate fi benefic pentru sănătate. „Acest mod este TAO al lui YIN şi YANG, prin care yin este eliberat şi satisfăcut pe deplin în timpul orgasmului, în timp ce yang este atent controlat şi conservat prin reglarea ejaculării, astfel încât să prevîntâmpine extenuarea, indiferent de vârstă, stare de sănătate, anotimp şi alţi factori relevanţi. Taoiştii privesc activitatea sexuală ca fiind benefică pentru sănătate, dacă în urma ei vă simţiţi relaxaţi, reîmprospătaţi şi bine dispuşi, ca fiind în schimb considerată vătămătoare dacă produce

nu trec neobservate. Ele intră în rezonantă cu receptivitatea altora, trezind inexplicabile atracţii şi simpatii.

Cei ce iubesc trezesc prin contagiu psihologic energii şi stări pozitive şi în colectivitate. Aceasta poate sugera că întreaga imagine despre viaţă se poate pozitiva atunci când eşti îndrăgostit, iar dragostea deţine incontestabile puteri vindecătoare şi transformative.

Nici pe departe „magice" - capacităţile de revitalizare, echilibrare şi dezvoltare prin iubire sunt încă incomplet studiate şi „formulate" ştiinţific, ceea ce plasează, din păcate, cea mai importantă RESURSĂ a omului de azi şi dintotdeauna, încă în sfera inefabilului (fie el poetic, magic sau esoteric). Probabil că teoriile de vârf ale fizicii şi abordările neuro-psiho-cibernetice, ar putea susţine cel mai bine, experimental, aceste afirmaţii.

Atunci când experienţa iubirii este trăită incomplet sau inautentic, ea poate avea şi efecte dezechilibrante: o nedorită dependenţă faţă de partener, o lipsă de încredere în sine şi în parteneriat, sentimentul unei limitări ca individ sau pierderea unui timp preţios pentru propria persoană.

3.4.7. Paradoxuri, bariere şi blocaje în atracţia erotică. S-a constatat că semnalele care traduc trăirile erotice pot crea uneori, confuzii şi incertitudini în starea partenerului şi acestea conduc la efecte paradoxale. Aşa de pildă, unele modificări fiziologice ce însoţesc emoţiile pozitive în cazul îndrăgostiţilor (transpiraţia palmară, modificarea pulsului şi a presiunii sanguine, a ritmului respirator etc.) sunt similare celor care apar şi în cazul unor stări psihice negative (frică, ură, supărare).

Aceste modificări neurovegetative pot fi decodificate incorect, mai ales când gradul de dezvăluire reciprocă este redus.

Aşa încât dubitaţiile îndrăgostitului sunt datorate unei necunoaşteri a codului de „semne personale" ale partenerului său.

senzaţii de extenuare, slăbiciune şi frustrare. În ciuda atitudinii sale deschise şi raţionamentului ştiinţific, yoga sexuală taoistă a fost deseori acuzată de-a lungul timpului că ar fi doar o scuză pentru desfrânare. De fapt, au existat întotdeauna şi încă vor mai exista şarlatani care invocă Tao ca pe o perdea de fum pentru desfrâu. Nu trebuie să ne lăsăm prostiţi de miturile populare despre sex, precizează D. REID - şi nici să ne inhibăm comportamentul natural din cauza unor experienţe neplăcute sau a falsei pudori. În schimb, trebuie să ne familiarizăm noi înşine cu aspectele reale ale sexului, să ignorăm toate absurdităţile şi să găsim apoi un partener iubitor şi înţelegător. Practicat corect, sexul poate fi unul din cele mai rapide, mai plăcute şi mai eficace moduri de a spori şi fortifica esenţa hormonală, de a ridica nivelul energetic, de a întări imunitatea şi de a prelungi astfel viaţa. Departe de a intra în conflict cu valorile spirituale, sexul poate conferi o bază puternică esenţei generând rezervele energetice necesare pentru progresul pe calea cultivării spirituale." (op. cit. 1996, p. 123)

Perfect adevărat, dar din păcate, nu la fel de uşor de înţeles şi acceptat de psihologia anchilozată în obişnuinţe, prejudecăţi şi prescripţii culturale inoculate prin educaţia sau lipsa de educaţie a occidentului deprins cu dihotomia sex-iubire şi cu tot cortegiul ei de culpabilităţi, frustraţii şi egoisme „împărtăşite"...

Şi în lipsa unei unificări reale la nivel inconştient, între sexualitate şi iubire, omul zilelor noastre se hrăneşte compensator din „dragoste romantică", însoţită de idealizarea partenerului, singura care te poate face să te simţi admirat şi să admiri. Căci pe ce altceva se poate dezvolta iubirea decât pe succesiunea unui infinit şir de exerciţii de admiraţie reciprocă?!

Se pare că cei care trăiesc experienţa îndrăgostirii sunt mult mai atrăgători decât ceilalţi. O persoană îndrăgostită sau care trăieşte în şi prin iubire - emite semnale senzitive inconştiente care

Aceasta antrenează suspiciuni nefondate şi supărări sâcâitoare („necazuri din dragoste"„)

RISCUL şi FRICA pot stimula în schimb, nu mai puţin paradoxal - atracţia erotică. DUTTON şi ARON (1974) au demonstrat într-un experiment clasic efectele fricii generate de situaţiile riscante asupra atracţiei pasionale. Astfel, ei solicită două grupuri de bărbaţi să traverseze două poduri cu grad diferi de periculozitate, urmând ca la sfârşitul „încercării curajului" să fie întâmpinaţi la capătul podului, fiecare de câte o femeie seducătoare, extrem de atrăgătoare.

primul grup a traversat un pod înalt, mişcător, suspendat deasupra unei prăpăstii;

al doilea grup a parcurs un pod stabil, solid, aşezat la o mică distanţă de sol.

Cei care au traversat podul periculos au manifestat un interes romantic şi sexual mult mai mare decât ceilalţi. (apud. O. POCS, 1984)

O relaţie de iubire poate fi însă blocată sau compromisă de o serie de „bariere" psihologice - rezultate din experienţe de relaţie traumatizante, cum ar fi:

- Anticiparea respingerii. Experienţa de a fi fost rejectat grevează autoîncrederea şi inhibă atracţia erotică. În acest caz, persoana evită în mod preventiv sau defensiv repetarea respingerii de către partener sau chiar de către un alt partener posibil (mecanism de generalizare şi transfer a potenţialului traumatogen).

- Teama de a se pierde ca individ, într-o relaţie de tip fuzional - ca cea de iubire. În acest caz, persoana asimilează inconştient experienţa unificării unei experienţe de tip regresiv-infantil, care se opune procesului normal de individuaţie.

- Teama de pierdere, comută sensul relaţiei cu preţul scăderii atracţiei. Unii oameni pot simţi că au investit prea mult emoţional

pentru a fi capabili să rupă o relaţie nefericită, dar aceasta le agravează blocajul atracţiei şi dorinţei sexuale şi întreţine recurent - nefericirea.

Deblocarea nu poate fi produsă decât prin tatonarea, găsirea şi dezvoltarea unui nivel optim de intimitate.

Un alt paradox al relaţiei erotice constă în faptul că frica de respingere poate acţiona totuşi şi ca un stimul pentru creşterea disproporţionată a atracţiei erotice, întreţinând atitudini şi comportamente, uneori chinuitoare pentru ambii.

Marii geloşi sunt, în fond, bântuiţi de o irepresibilă frică de respingere şi abandon, iar perseverenţa lor în a se asigura prin toate mijloacele de bunele sentimente şi de exclusivitatea partenerului, nu sunt altceva decât reacţii de autoapărare manifestate sub forma presiunilor psihologice de tot felul.

Metafora „fructului oprit" este un alt tip de comportament paradoxal în dragoste. WALSTER nota: „Socrate, Ovidiu, Kamasutra şi alte texte, sunt deplin de acord asupra unui lucru: persoana a cărei afecţiune este uşor de câştigat va inspira mai puţină atracţie pasională decât persoana a cărei afecţiune este greu de cucerit" (1980, p. 30).

În aceeaşi ordine de idei, FRUSTRAŢIA sexuală, ANXIETATEA şi INTERDICŢIA care însoţesc adesea dragostea pot hrăni, de asemenea emoţiile şi atracţia, angajând comportamente în consecinţă. Nu numai „întărirea pozitivă", încurajarea etc., pot ajuta dragostea să se dezvolte, dar uneori, şi întărirea negativă" - descurajarea, opoziţia, dacă sunt ocazionale, o pot stimula.

Tot astfel, părinţii care se opun făţiş alegerii făcute de fiul sau fiica lor, le pot doar alimenta sentimentele romantice şi dorinţa, întrucât opoziţia creşte frustraţia. Această reacţie a fost denumită „efectul Romeo şi Julieta". Să nu ne mire în acest caz, că multe

căsătorii intempestive şi nereuşite sunt şi efectul reacţiei de opoziţie a părinţilor, chiar dacă ei ulterior vor relua tema cu amărăciune în lamento-ul „şi doar ţi-am spus noi că aşa va fi. N-ai vrut să ne asculţi"...

Efectele psihologice? Erorile se repetă, iar alternativa singurătăţii e mai sigură".

3.4.8. De ce şi cum se încheie un parteneriat erotic? Dragostea este un proces dinamic, şi aceasta presupune transformări în psihologia persoanelor şi în relaţia lor de parteneriat.

Motivele pentru care sfârşeşte o iubire sunt diverse, complexe şi adesea, imprevizibile. Iată câteva motive posibile:

- partenerii au imagini şi aşteptări diferite în raport cu relaţia lor - unul dintre ei preferă o relaţie mult mai deschisă decât ar avea nevoie celălalt;
- unul dintre ei poate gândi că dragostea înseamnă o foarte strânsă apropiere şi o mai mare deschidere, în timp ce celălalt preferă mai multă autonomie personală şi discreţie;
- incapacitatea unui partener de dăruire şi susţinere în relaţia de dragoste, ca urmare a carenţelor sale emoţionale din copilărie. Cei care nu au învăţat dragostea prin intermediul experienţei personale sunt mai expuşi la dificultăţi de comunicare şi dăruire erotică;
- atitudinile posesive sau inadecvate („a trata partenerul ca pe un obiect") grăbesc sfârşitul unei iubiri;
- rolurile sexuale prescrise (modele culturale de sex-rol) pot „forţa" indivizii mai mult să „joace", să simuleze comportamente erotice, decât să fie ei-înşişi. Spontaneitatea şi autenticitatea sunt astfel subminate. De exemplu, dacă un bărbat este mai mult preocupat să se dovedească „mascu-

lin", el îşi poate restrânge libertatea de expresie în aceste sens sau poate deveni „caricatural" în „bărbăţia" sa.

Orice iubire eşuată se poate sfârşi brusc cu un efect eliberator sau se poate stinge treptat, menţinându-se adesea într-o formă falsă sau sărăcită, multă vreme.

Cât şi cum îşi mărturisesc partenerii motivele separării sau pierderii iubirii - este o altă problemă.

Există o tendinţă la mărturisire incompletă, deformată sau însoţită de repros şi reducere a propriei culpabilităţi. Resentimentele apar, de cel mai multe ori, deşi pentru unii sfârşitul unei iubiri este aproape natural şi fără consecinţe prea mari. Aceasta se întâmplă mai mult la tineri. Înaintarea în vârstă îi face pe oameni oarecum mai detaşaţi în iubire, dar şi mai vulnerabili în faţa alternativei pierderii ei.

Un studiu pe 400 de tineri, efectuat de O. POCS constată că 90% au recunoscut că i-au mărturisit partenerului motivele încetării relaţiei lor erotice, iar ceilalţi 10% au ascuns motivele deciziei pentru a nu-şi „răni" partenerii.

Motivele „mărturisite" se referă la neportivirea opţiunilor şi percepţiilor privind valorile şi scopurile.

Motivele nemărturisite ţin de incompatibilităţi sau insatisfacţii fizice, senzitive sau chiar comportamentale.

Probabil că dragostea este ea însăşi un PARADOX RELAŢIONAL al sexelor. Oamenii iubesc fiecare în felul său, pentru o varietate de motive, sunt fericiţi sau suferă, doresc sau se tem, se angajează şi se retrag, construiesc în egală măsură realităţi şi himere, sacralizează şi degradează, dar puţini dintre ei renunţă să îşi mai caute „jumătatea", pentru că mărturisit sau nemărturisit, ea este un SENS fundamental al devenirii şi regăsirii de SINE.

Altfel spus, „sistemul marital întemeiat dominant pe nevoi expresive şi mai puţin pe nevoi instrumentale (creşterea copiilor, presiunile familiei extinse etc.) conduce la o mai mare libertate de dizolvare oficială a cuplurilor carenţate" (Iluţ, 1995, pag. 140).

Un alt posibil răspuns ni-l oferă Petru Iluţ (1995) care consideră că democratizarea şi liberalizarea vieţii sociale de ansamblu a determinat o mai mare permisivitate şi în ce priveşte divorţul. Scăderea influenţei bisericii şi a religiei, „îndulcirea" legislaţiei, micşorarea continuă a presiunilor normelor şi obiceiurilor tradiţionale, facilitează ruperea oficială a legăturilor conjugale. Între creşterea ratei divorţialităţii şi factorii mai sus menţionaţi există chiar o circularitate cauzală, în sensul că liberalizarea religioasă, juridică şi socială nu numai că au contribuit la respectiva creştere, ci a şi reflectat-o. Adică, s-au adaptat la situaţia existentă (numărul mare de divorţuri), astfel riscând să devină anacronice şi fără credibilitate.

Desigur, căsătoria modernă implică o complexitate de aspecte ce merită a fi luate în seamă. Fără pretenţia de a fi exhaustivi, ne putem - totuşi - întreba: Ignorând criteriile opţiunii maritale, chiar şi teoriile ce încearcă să explice formarea şi menţinerea cuplului conjugal, din perspectiva nefuncţionalităţii cuplului ca atare, şi prin neputinţa de a găsi soluţii pentru ieşirea din criză, mai putem spera în existenţa unei familii viabile, în care partenerii să se afirme ca personalităţi distincte?

CAPITOLUL IV

METAMORFOZELE STRUCTURII DE ROL-SEX ÎN CUPLUL MODERN

4.1. Precizări conceptuale

În toate culturile, inclusiv în a noastră, a fi bărbat sau a fi femeie nu se limitează doar la sexul biologic al cuiva. Dincolo de sex, care este determinat biologic, orice individ are şi un gen, care este definit social. Distincţia dintre sex şi gen este fundamentală, întrucât multe diferenţe între bărbaţi şi femei nu au origine biologică.

Aproape fiecare dintre noi este preocupat să se potrivească unui model de masculinitate sau de feminitate pe care îl acreditează cultura. Înainte de a examina cum devin oamenii masculini sau feminini, sunt necesare câteva precizări conceptuale.

Astfel, înţelegem prin rol, ansamblul de conduite aşteptate de la o persoană căreia îi cunoaştem poziţia sau funcţia într-un sistem. Primul care a prezentat sistematic noţiunea de „rol" a fost G.H. Mead (1934), care considera că rolurile sociale se învaţă iar învăţarea acestora asigură funcţionarea colectivităţilor umane. Accepţiunea sociologică modernă a termenului apare la R. Linton (1936) şi, ulterior, la T. Parsons (1951), R. Merton (1957), A. Rocheblave-Spenlé (1969) etc.

În psihosociologie, noţiunea de rol social este, adesea, pusă în legătură cu conceptul de status social, acesta din urmă reprezentând poziţia ocupată de o persoană în societate, precum şi

drepturile şi obligaţiile ce derivă din aceea poziţie. Reprezentarea grafică a relaţiei dintre statusul şi rolul unei persoane este prezentată în figura 2:

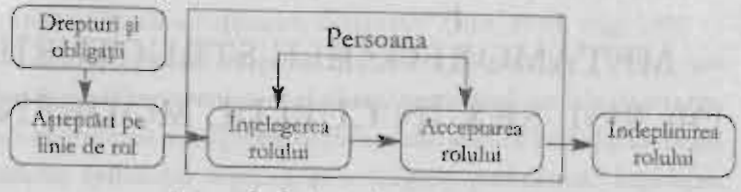

Figura 2. Relaţia dintre status şi rol
(Sursa : G. Allport, 1961)

Rolul conjugal reprezintă o formaţiune complexă de atitudini şi comportamente, comunicări verbale şi expresive aşteptate de fiecare dintre cei doi parteneri ai celulei familiale. El se preia, iniţial, prin imitaţia modelelor de rol familial cunoscute în familia de apartenenţă şi se perfectează prin exersarea în propriul nucleu conjugal. De obicei, soţia preia şi imită, mai mult sau mai puţin conştient, conduite de rol proprii mamei sale, pe care le interiorizează şi filtrează prin intermediul propriei sale personalităţi. În mod similar, soţul reproduce - în comportamentul său de rol - maniere relaţionale, atitudini şi expresii de comunicare preluate din modelul de rol conjugal oferit de tatăl său (Mitrofan, 1989, 85-86). Aşadar, cel puţin în primii ani de căsătorie, se confruntă, nu atât personalităţile celor doi parteneri, cât aderenţele lor la vechile modele, investite cu valoare de criteriu de referinţă pentru propriul rol conjugal. Practic, intrarea în rolul conjugal nu este deloc simplă şi lipsită de tensiuni, mai ales în societatea contemporană, marcată de o bulversare a rolurilor, o percepţie ambiguă a acestora şi o negociere continuă a drepturilor şi obligaţiilor masculine şi feminine.

Deşi termenii de sex-rol şi gen-rol sunt adesea folosiţi ca echivalenţi, există o diferenţă importantă între ei. Primul are în

vedere comportamentele determinate de sexul biologic (menstruaţia, erecţia, ejacularea etc.), al doilea semnifică expectaţiile societăţii privind comportamentele masculine sau feminine. De exemplu, a fi însărcinată este un sex-rol feminin, dar a creşte copii este un gen-rol (Richmond-Abbott, 1992).

Gen-rolurile conţin anumite caracteristici generale chiar dacă, în fiecare cultură, conţinutul specific al acestora este definit diferit. Caracteristicile generale includ aşteptarea unor anumite trăsături de personalitate (de exemplu, femeile sunt sensibile, bărbaţii sunt agresivi), a unor anumite roluri sociale (bărbaţii sunt taţi, femeile sunt mame), precum şi a unor poziţii sociale specifice.

Expectaţiile culturale asociate cu genul sunt exprimate deseori sub forma stereotipurilor de gen-rol. Stereotipurile sunt foarte importante pentru că majoritatea oamenilor cred în ele şi îşi bazează comportamentul pe acestea. Studii efectuate în 1968 (Broverman et al.) pe 1000 de bărbaţi şi femei evidenţiază un acord surprinzător al subiecţilor asupra caracteristicilor diferite ale celor două sexe.

Aceste studii au confirmat că gen-rolurile masculine şi cele feminine sunt adesea percepute în termeni de opoziţie (Deaux şi Lewis, 1984). Cele două sexe au fost descrise în moduri diferite şi opuse, indiferent dacă cei chestionaţi şi-au scris propriile păreri despre trăsăturile masculine şi feminine sau le-au ales dintr-o listă cu mai multe răspunsuri posibile.

De asemenea, trăsăturile atribuite bărbaţilor sunt, de obicei, mai bine văzute decât cele atribuite femeilor (Foushee, Helmreich şi Spence, 1979). De altfel, în aproape fiecare cultură despre care avem informaţii, rolurile şi poziţiile sociale deţinute de bărbaţi sunt considerate mai valoroase decât cele deţinute de femei (Inoff et al., 1983).

Concluzia cercetătorilor este că puțini indivizi pot corespunde integral stereotipului de masculinitate sau feminitate, deoarece înclinațiile și caracteristicile cerute de modelul cultural sunt diferite de cele reale, aparținând fiecăruia în parte. Mai mult, oamenii au început să fie derutați de inconsistența și continua schimbare a stereotipurilor (Richmond-Abbott,1992, 8). Ele variază, nu doar între clase, rase sau grupuri etnice, ci și în interiorul aceleiași categorii sociale, pe perioade diferite de timp (Franklin, 1984).

Multă vreme, s-a considerat că rolul esențial al bărbatului îl reprezintă participarea la viața societății, femeia rămânând centrată pe casă și familie. Astfel, concluzia la care s-a ajuns a fost aceea că soțul joacă rolul liderului instrumental, în timp ce soția joacă rolul liderului expresiv (Parsons și Bales, 1955). Mai important decât atât este faptul că specialiștii au considerat că această distincție a rolurilor de sex este bună pentru stabilitatea familiei.

De exemplu, E. Durkheim (1893, 19) pleacă de la premisa că sursa solidarității conjugale stă în diviziunea muncii sexuale. Cu alte cuvinte, trebuie să existe o delimitare clară între activitățile bărbatului și cele ale femeii, această delimitare neavând doar o funcție economică, ci și una coezivă. Numai că sociologul francez consideră că această diviziune sexuală a muncii se va accentua în timp. „Limitată, la început doar la funcțiile sexuale, ea se va extinde treptat și la altele" (Durkheim, 1893, 23). Vedem, însă, că lucrurile au căpătat o altă întorsătură iar ipoteza durkheim-iană trebuie privită cu relativitate. Și aceasta pentru că, în ziua de azi, femeile încearcă să depășească bărbații, preferând din ce în ce mai mult ocupațiile rezervate lor. Manifestă opoziție față de căsătorie iar când o acceptă se străduie să-și impună dominația, să fie superioare partenerului. „Față de orice îndeletnicire gospodărească își manifestă totala aversiune, fie că o declară fățiș, fie contestându-și orice talent în materie și încercând uneori să aducă și dovezi privind incapacitatea lor într-ale mariajului" (Adler, 1927, 147).

Să adâncim puțin paradigma durkheim-iană, tot din perspectiva relațiilor familiale. Sociologul francez consideră ca diferențele (diviziunea muncii) generează solidaritate, „or aceasta-i tot una cu a spune că ceea ce-i separă pe oameni îi unește" (Bădescu, 1994, 203). Altfel spus, diferențele de rol dintr-o familie unifică indivizii din aceea familie. Numai că aici intervine o problemă delicată, sesizată și de E. Durkheim cu o remarcabilă profunzime. Solidaritatea socială, în cazul nostru familială, este un fenomen moral, care nu se pretează la observație exactă sau la măsurare. Deci, cum putem ști dacă într-adevăr diviziunea muncii are rolul de a solidariza indivizii?

Durkheim apreciază că „toate variațiile esențiale ale solidarității sociale" le găsim în drept sau în cutume, căci „moravurile nu se opun dreptului, ci dimpotrivă, reprezintă baza acestuia" (Durkheim, 1893, 30). Or, și aici este de discutat. Pentru că, în domeniul supus discuției, indivizii iau ca punct de plecare mai mult tradiția și mai puțin dreptul. Însă, proliferarea alternativelor la căsătorie, scăderea nupțialității, creșterea divorțialității și o serie de alte fenomene arată că și tradiția devine inoperantă, din moment ce stigmatul social se reduce continuu iar etichetarea și marginalizarea nu mai funcționează.

De partea cealaltă, dreptul este puțin restrictiv, nu descurajează alternativele la căsătorie, nici chiar obținerea divorțului, ceea ce ne face să credem că (și) societatea este vinovată de haosul în care se află familia contemporană. De altfel, majoritatea sociologilor în probleme de familie consideră că slăbirea constrângerilor de ordin moral și revizuirile cadrului legislativ au alterat marile echilibre familiale (Michel, 1972). Acest lucru a fost accentuat de faptul că femeia și-a părăsit sau și-a minimalizat rolul său, pentru a-l asimila pe acela al bărbatului, poate nu din dorința de a-l depăși, ci mai mult în speranța că-și va dovedi sieși că poate

îndeplini şi rolul partenerului său. Efectele perverse derivate de aici au fost ruperea solidarităţii, scăderea coeziunii, creşterea disensiunilor şi disfuncţionalităţilor conjugale.

Cercetătorii au stabilit că divizarea rolurilor conjugale este de natură culturală şi, doar într-o mică măsură, ea are rădăcini biologice. Antropologii sociali (Malinowski, 1927; Boas, 1928; Mead, 1930, 1935) au arătat că există diferenţe de la o societate la alta în ceea ce priveşte sarcinile masculine şi cele feminine. Concluzia lor a fost aceea că un număr limitat de sarcini este atribuit cu consecvenţă mai degrabă unui sex decât celuilalt. Însă, dincolo de acest număr limitat de sarcini, există o variaţie considerabilă în rolurile genului. Cu alte cuvinte, ceea ce este considerat comportament feminin într-o societate, este apreciat ca fiind comportament masculin în alta. De exemplu, G. Murdock (1937) a constatat că, în 54 de societăţi sarcina de „a semăna solul" era îndeplinită de bărbaţi, iar în 57 de femei.

Studii recente (Scher, 1984) arată că femeile încorporează cu mai mare uşurinţă comportamente masculine în repertoriul propriu, decât reuşesc să adopte bărbaţii comportamente feminine.

Structura de rol familial poate fi definită drept potenţialul de disponibilitate al structurii psihologice individuale, determinat funcţional prin exersare, permiţând asimilarea unui rol familial, la un moment dat (Mircea, 1994, 23). Cu alte cuvinte, persoanele se orientează spre rolurile care se potrivesc cel mai bine modului de structurare al psihismului lor şi la care efortul de asimilare implică cea mai scăzută investiţie. În concepţia autorului citat (1994, 26-37), în funcţie de asimilarea rolurilor conjugal-parentale, există opt tipuri de indivizi :

1) Disforicul, care posedă un set restrâns de roluri, dar cele pe care şi le asumă sunt jucate cu seriozitate, până la declinul depresiv, când funcţionalitatea sa se subţiază progresiv, dispărând în cele

din urmă. Rolurile conjugal-parentale sunt marcate de această inconstanţă, nemotivată de fapte exterioare, creând în cadrul familiei un grad de incertitudine şi de inconsistenţă, de sincopă existenţială, cu dispariţii periodice din viaţa activă a familiei.

2) Anxiosul, care îşi asumă un rol exagerat de rigid, cu teama continuă de a nu greşi, greşind tocmai atunci când este mai sigur că nu o face. Structura de rol conjugal se încheagă greoi, prin sufocarea partenerului, îngrădind liberul schimb, transferându-şi fricile patologice care-i măresc inconsistenţa.

3) Anancastul, este o personalitate hiperexactă, un cumulard ce adună conflicte şi trăiri psihice fără a se descărca. Întreaga sa dimensiune se desfăşoară în conformitate cu regulile rigide ale rolului asumat până la identificare. S-ar putea spune că persoana se realizează prin intermediul rolului: întreaga sa existenţă este temeinic ordonată, obţinută prin acte ritualice, lipsită de suportul afectivităţii.

4) Psihastenul, care nu îşi poate definitiva opţiunile privind asimilarea unui rol. Chinuit de nesiguranţă, el poate accepta mai multe roluri, dar niciodată nu va fi sigur că unul dintre acestea i se potriveşte, abandonându-le unul după celălalt. Neîncrederea în propriile capacităţi conferă rolului caracterul duplicitar, inautentic, lipsit de coeziune. Investiţia sa în rol nu va fi niciodată completă, datorită carenţelor personalităţii.

5) Apaticul, ce îşi construieşte propria sa realitate, pe potriva tiparelor sale. Rolurile conjugale nu se acordă partenerilor, ci unor imagini pe care el însuşi le-a construit despre aceştia. Nu are suficientă energie de a face faţă propriului rol, rol ce rămâne ca o „fată morgana", de care ar dori să se apropie, fără a putea însă.

6) Exploziv, care încarcă rolul conjugal-parental de imprevizibilul atitudinii, generator de neliniste şi frică, datorită impunerii agresive în faţa celorlalţi. El va fi evitat de familie, care-l va izola, motiv pentru care agresivitatea sa va creşte, încercând să-şi păstreze poziţia prin forţă.

7) Histrionicul, persoană centrată pe sine, incapabilă de deschidere spre un altul, care îşi atribuie un rol exagerat pentru a părea mai mult decât este. El îşi alege rolul, dar nu şi-l asumă, creându-l după considerente pe care le consideră valabile în ochii celorlalţi, cu o strategie transgresată de dorinţa evidenţierii.

8) Paranoicul, care caută să impună rolul celorlalţi, dincolo de acceptarea deschisă a dialogului, opac la orice sugestie exterioară. Convingerea sa patologică este că are întotdeauna dreptate, iar în ceea ce întreprinde este întotdeauna perfect. Asimilarea rolului se face doar în liniile sale directoare, care convin structurii sale rigide, egoiste.

Concluzionând, din perspectiva îndeplinirii rolurilor conjugale, se disting două tipuri de familii (Voinea, 1993, 40) :

1) Familii în care rolurile conjugale sunt asumate corespunzător cerinţelor şi exigenţelor normalităţii funcţionale a cuplului.

2) Familii în care rolurile conjugale sunt realizate parţial şi nesatisfăcător, pe fondul unor stări de tensiune sau indiferenţă. În aceste familii, relaţionarea interpersonală este deficitară şi disfuncţională, antrenând conflicte şi/sau manifestări violente ale căror efecte se resimt în viaţa socială şi profesională a partenerilor.

4.2. Evoluţia structurii de gen-rol

Viaţa ne-a demonstrat, în nenumărate rânduri, că oamenii sunt ceea ce o anume epocă îi îndeamnă să fie. Atitudinile şi comportamentele lor poartă amprenta realităţii sociale în care trăiesc, realitate modelată şi influenţată de valorile, mentalităţile şi percepţiile fiecăruia. Relaţiile interpersonale, fie ele intime sau nu, au la bază aşteptări, dorinţe şi nevoi, aflate într-un permanent proces de

schimbare. Din această perspectivă, istoria evoluţiei familiei nu este altceva decât istoria dezvoltării şi modificării rolurilor conjugale.

De la primele forme de familie şi până în prezent, atât bărbatul, cât şi femeia au asimilat şi interpretat roluri acceptate de comunităţile în care au trăit, modificarea acestora făcându-se o dată cu şi sub influenţa evoluţiei societăţii. Conţinutul structurii de rol-sex şi formele ei de manifestare au avut diferite intensităţi, în funcţie de personalitatea individului, gradul de (in)toleranţă al partenerului de viaţă, puterea normei şi controlul exercitat de lumea de lângă noi, precum şi de o serie de alţi factori, neamintiţi aici.

Complexitatea crescândă a vieţii sociale a determinat o diversificare accentuată a activităţilor efectuate de către cele două sexe, fapt care a implicat un consum mai mare de energie din partea acestora şi o tendinţă de instalare a unei vizibile oboseli psihice şi fizice. Multiplicarea activităţilor presupuse de realitatea socială a secolului abia încheiat a reprezentat punctul de plecare al nevoii de negociere continuă a rolurilor conjugale, de modelare şi remodelare a lor în funcţie de factori care altădată erau, fie inexistenţi (cariera profesională a femeii), fie nesemnificativi (apariţia unui copil, decesul unui părinte etc.) pentru a determina schimbări în structura de rol-sex.

Cum s-au manifestat, însă, rolurile până în secolul XX ? Din perspectivă socio-istorică, în primele forme de convieţuire (clanul nediferenţiat, clanul diferenţiat), ce coincid cu existenţa contestată a matriarhatului, femeia era centrul grupării social familiale. O serie de autori (Darwin, 1871; Westermarck, 1891; Starcke, 1891) consideră că femeia avea poziţia dominantă deoarece se ocupa cu agricultura iar de noţiunea de agricultură se leagă imediat ideea de proprietate. Totuşi, au apărut puncte de vedere potrivit cărora, doar acolo unde culesul constituia (comparativ cu vânătoarea sau pescuitul) sursa principală de hrană, femeia avea o situaţie mai bu-

nă, pentru că însemnătatea socială şi poziţia pe care o deţinea în cadrul clanului era mult mai importantă decât a bărbatului. În schimb, acolo unde era preponderentă vânătoarea, poziţia socială a femeii era nesemnificativă (Herseni, 1982). Lucrări clasice (Morgan, 1870; Bachofen, 1948) încearcă să demonstreze că existenţa matriarhatului nu a presupus o putere şi o autoritate semnificativă a femeii în faţa bărbatului sau în societate (deşi, au existat şi triburi unde femeile au avut un important rol politic), ci doar o recunoaştere a descendenţei uterine, generată de incertitudinea paternităţii.

Dominaţia bărbatului asupra femeii se afirmă pentru prima dată în cadrul familiei sindiasmice (pereche), formă de convieţuire în care este recunoscut cu certitudine tatăl adevărat, ceea ce în formele anterioare de familie era mai greu de realizat. Trecerea la patriarhat se realizează datorită diminuării poziţiei dominante a femeii în agricultură, cucerirea solului de către bărbat făcând posibilă ieşirea de sub stăpânirea femeii. Practic, dacă munca productivă ar fi rămas pe măsura forţelor ei, femeia nu ar fi cedat poziţia avută. Însă, munca sclavilor fiind cu mult mai eficace decât a ei, femeia şi-a pierdut rolul economic jucat până atunci (de Beauvoir, 1949).

Începând cu familia patriarhală, ne sunt oferite descrieri din ce în ce mai complete despre rolurile îndeplinite de cele două sexe, despre obligaţiile şi îndatoririle acestora. De acum înainte, secole întregi, modificările de esenţă în ceea ce priveşte structura de rol-sex au fost foarte puţine, ele vizând accentuarea diferenţelor dintre bărbat şi femeie şi ierarhizarea lor în folosul bărbatului. Dominaţia masculină a fost atât de întinsă în timp şi spaţiu, încât au apărut puncte de vedere conform cărora am trăit într-un veşnic patriarhat (Daly, 1991), pierdut în istorie, perpetuat prin stereotipie şi prejudecată.

Familia patriarhală funcţiona sub autoritatea celui mai în vârstă adult de sex masculin („pater familias") şi cuprindea, pe lângă soţ şi soţie, descendenţii necăsătoriţi indiferent de sex şi descendenţii căsătoriţi de sex masculin, soţiile şi copiii acestora din urmă. Ca soţie, femeia avea doar datorii şi obligaţii, printre puţinele drepturi ale ei numărându-se posibilitatea de a divorţa, lăsând însă copiii cu tatăl lor. În general, femeile erau privite ca nişte fiinţe marginale, care nu contribuiau cu nimic sau cu foarte puţin la rolul public jucat de soţii lor. Rolul lor era acela de a creşte copii şi de a asigura menajul şi confortul partenerilor de viaţă. Aşa se explică de ce, la 14 ani, fetele erau considerate adulte, date în căsătorie şi învăţate să dobândească o „cultură de agrement" (să danseze, să cânte la un instrument etc.).

F. LePlay (1855) consideră că familia patriarhală era caracteristică popoarelor de culegători şi păstori, în timp ce pentru populaţiile care aveau drept ocupaţii principale pescuitul sau păduritul, forma de organizare familială era familia tulpină („souche"). Familia tulpină este o formă derivată a familiei patriarhale, care se deosebeşte prin faptul că tatăl este mai degrabă un administrator al proprietăţii comune (care organizează munca echipei familiale), decât un „pater familias" cu autoritate absolută iar în grupul familial, alături de descendenţii necăsătoriţi, rămâne doar unul dintre descendenţii căsătoriţi, soţia şi copiii acestuia. Familia tulpină îngăduie, aşadar, roirea familiilor tinere, păstrând o relativă interdependenţă între ele, graţie provenienţei din acelaşi matcă familială.

Disocierea progresivă a marilor familii şi accentuarea individualizării lor s-au amplificat şi au fost generate de sporirea numărului de membri peste capacitatea de hrană a proprietăţii şi disensiunile interioare, cauzate de autoritatea din ce în ce mai slăbită a patriarhului. Aşa a apărut, o dată cu Evul Mediu, familia tradiţională restrânsă, de regulă, la trei generaţii reunite în acelaşi

cămin. În cadrul acestei familii, schimbările pe linie de rol sunt nesemnificative. Astfel, bărbatul rămâne singurul care decide asupra viitorului copiilor lui. El preia, de multe ori, şi funcţia de socializare, începând educaţia cu propria soţie care (căsătorită de tânără) are nevoie de experienţa şi de cunoştinţele lui. Îndatoririle fundamentale ale soţiei sunt maternitatea şi conducerea gospodăriei iar faţă de soţ, răbdarea şi obedienţa. Femeia continuă să rămână sub tutela soţului, după cum înainte de căsătorie fusese supusă tutelei tatălui. Aria ei de manifestare se reduce la spaţiul privat, în timp ce bărbatul domină spaţiul public cu aceeaşi solitudine şi aroganţă.

Începând cu secolul al XVIII-lea, structura familiei a început să se modifice, în sensul diminuării numărului de membrii, până la a cuprinde numai două generaţii: părinţii şi copiii lor. În drumul spre modernitate, familia s-a separat de comunitatea care o înconjura, a abandonat treptat relaţiile cu rudele îndepărtate şi le-a bulversat pe cele cu rudele apropiate. Familia nucleară începea, deci, să domine (ca frecvenţă şi importanţă) vechiul tip de familie deoarece devenise funcţională pentru societatea industrială care prolifera, atât în timp, cât şi în spaţiu. Divizarea familiei extinse a dus la scăderea autorităţii celui mai vârstnic, fapt care a generat mai multă independenţă, mai multă autonomie, mai multă libertate. Fiecare putea să-şi construiască viaţa (aproape) după bunul plac, crescând capacitatea decizională, până atunci redusă de autoritatea celui mai în vârstă. Fiecare putea să intre în relaţii interpersonale şi interfamiliale cu mai mare uşurinţă, sistemul familial deschizându-se către exterior.

În acelaşi timp, realitatea imediată în care prolifera familia nucleară a creat premisele conştientizării unei acute nevoi de schimbare a modelelor de rol perpetuate până atunci. Astfel, perioada imediată terminării celui de-al doilea război mondial s-a caracterizat printr-o mare nevoie de locuri de muncă, ca urmare a numărului mare de bărbaţi ucişi pe front sau ocupaţi cu probleme

de armată, precum şi a volumului mare de muncă pentru reconstrucţia ţărilor distruse de război. Acest lucru a dus la o angajare masivă a femeilor în cele mai diverse domenii de activitate, creându-se oportunităţi nebănuite pentru ele şi permiţându-se conştientizarea faptului că pot fi, nu numai mame, soţii şi gospodine, dar pot realiza multe din lucrurile pe care, până atunci, le făceau numai bărbaţii.

Pe de altă parte, sfârşitul secolului al XIX-lea a reprezentat începutul activităţilor organizate de mişcarea feministă, centrate pe obţinerea dreptului la vot, controlul fertilităţii şi combaterea limitării oportunităţilor de independenţă economică. O importanţă deosebită au avut cererile formulate la Oxford, în 1970, de reprezentantele mişcării feministe britanice: egalitate în carieră, egalitate în educaţie şi oportunităţi de dezvoltare personală, libertatea avortului şi a contracepţiei. Doi ani mai târziu, la Edinburgh, au mai fost adăugate încă două cereri: independenţa financiară şi încetarea discriminării împotriva lesbianismului, urmate (într-un viitor nu prea îndepărtat) de încă una: eliberarea de violenţa masculină. Ideile promovate de aceste mişcări au avut un impact deosebit asupra femeilor din ţările dezvoltate, care participaseră la aceste manifestări, determinându-le să-şi dorească noi libertăţi pentru a atinge ţelul suprem: egalitatea faţă de bărbaţi. Astfel, ele au continuat să revendice superioritatea sexului liber faţă de căsătorie, pe care o considerau „o instituţie burgheză care reduce oamenii la posesie şi le transformă pe femei în obiecte pasive ale dorinţelor bărbaţilor" (Jackson şi Scott, 1996, 6), cerând – totodată – despărţirea actului sexual (al cărui scop este plăcerea) de reproducere. Practic, prin aceste revendicări şi critici, feministele puneau un semn de întrebare chiar asupra instituţiei familiei.

Ambiţia femeii de a-şi dovedi sieşi, dar şi celor din jur, că îşi poate decide singură viaţa, aşa cum doreşte, a reprezentat una din cauzele declinului acestui tip de familie. Independenţa economică a femeii a fost cel mai important pas în realizarea procesului de deva-

lorizare a nuclearității, ea generând creșterea încrederii și redefinirea imaginii de sine a reprezentantelor sexului feminin. Femeile și-au dorit schimbarea modelelor culturale perpetuate de-a lungul timpului, reconsiderarea statutului lor în societate și familie.

În consecință, au apărut o serie de configurații familiale care încearcă să răspundă stării de anomie a rolurilor masculine și feminine traversate de cuplul contemporan. Practic, redefinirea rolurilor și înțelegerea ei întreține dizarmonia și disensiunea, atâta timp cât nu există o convergență a schimbării. Reconversia rolurilor se realizează foarte greu deoarece majoritatea femeilor vor să aducă modificări structurii de rol conjugal, însă fiecare vrea să modifice altceva. Nu există o ierarhie, ca a lui A. Maslow (1954), în care, o dată depășit un nivel, să se treacă la următoarele.

Noile așteptări ale femeii, atât de la bărbatul de lângă ea, cât și de la ceea ce poate să-i ofere cariera sau viața, au impus - către sfârșitul secolului al XX-lea, familia restructurată. Acest concept cuprinde o pluralitate de configurații familiale (cupluri fără descendenți, concubinaje, căsătorii deschise, familii reconstituite etc.) adaptare realității sociale contemporane. La baza lor stau opțiunea individuală și permanenta modelare a rolurilor în funcție de context, structură de personalitate a individului, pregătire profesională etc. (Mitrofan și Ciupercă, 1998).

Familia restructurată a permis modificarea, în anumite limite, cvadruplei opoziții (pasiv/activ, public/privat, sedentarism /mobilitate, dependență/autonomie) pe care s-a sprijinit, multă vreme, diviziunea sexuală a rolurilor. Această modificare a indus două tipuri de efecte :

1) Realizarea unui compromis între tendința femeii de a deveni o ființă mobilă-activă-autonomă și acceptarea de către bărbat a unei forme atenuate de sedentarism-pasivitate-dependență. Cu alte cuvinte, o întâlnire a celor două sexe într-un punct de echilibru, o simbioză între viața publică si cea privată, valorizate, atât de către bărbat, cât și de către femeie. Acest model de relaționare

între cele două sexe reprezintă forma cea mai viabilă și funcțională de uniune și, poate, unica soluție de a salva familia, ca instituție socială, în perspectiva anilor ce vor urma.

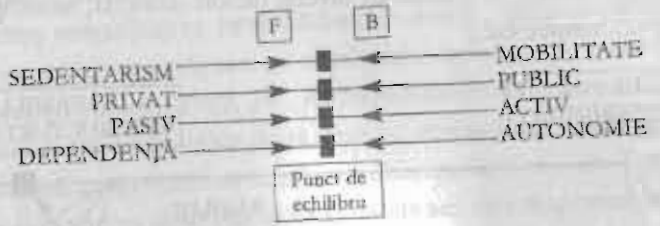

Figura 2. Model de relaționare între sexe (I)

2) Nerealizarea compromisului între tendința femeii de a deveni o ființă mobilă-activă-autonomă și acceptarea de către bărbat a unei forme atenuate de sedentarism-pasivitate-dependență. În acest caz, nu există, practic, un punct de echilibru, ci o permanentă întrecere între femeie și bărbat (în a-și dovedi lor înșiși, dar și celuilalt că sunt mai bni), o competiție a sexelor în care cuplul nu are prea mult de câștigat. Din perspectiva proliferării acestui model, este foarte posibil ca familia să fie din ce în ce mai mult ignorată iar alternativele la căsătorie să capete o asemenea amploare, încât să devină o problemă socială.

Figura 3. Model de relaționare între sexe (II)

Așa ar arăta, istoric vorbind, evoluția structurii de rol-sex. Se observă cum, cu excepția primelor și ultimelor forme de familie, bărbatul a dominat femeia perioade foarte îndelungate de timp. Importanța rolului deținut de femeie a ieșit în evidență în configu-

raţiile premergătoare familiei pereche şi în cele ulterioare familiei nucleare, configuraţii în care bărbatul a avut comportamente şi atitudini variabile, în funcţie de diverşi factori (context, modificări socio-economice etc.).

Figura 4. Importanţa rolului deţinut de cele două sexe, din perspectivă socio-istorică

Societatea contemporană accentuează şi favorizează creşterea rolului femeii în familie şi societate, mişcarea feministă militând continuu pentru reevaluarea raporturilor dintre sexe. Având în vedere drepturile obţinute, se consideră deja că secolul XX va fi etichetat drept secolul drepturilor femeilor şi că mileniul al treilea va fi feminin sau nu va fi deloc (Seguela, 1998). Rămâne să vedem care vor fi consecinţele, în special negative, care vor decurge de aici".

4.3. Inegalitatea dintre sexe – teorii explicative

Majoritatea cercetărilor întreprinse atestă existenţa unor diferenţe (cognitive, comportamentale, psihologice etc.) între cele două sexe, însă nu există o unanimitate a opiniilor în ceea ce priveşte tipul diferenţelor, gradul de diferenţiere şi contextul în care acestea apar.

Pe de altă parte, există păreri conform cărora studiile efectuate s-au concentrat mai mult pe identificarea diferenţelor, indiferent care ar fi acestea. În condiţiile în care nu s-au înregistrat diferenţe semnificative între bărbaţi şi femei, experimentele au fost considerate irelevante, rezultatele nemaifiind publicate (Richmond-Abbott, 1992, 34). Astfel, concordanţele dintre trăsăturile şi aptitudinile celor două sexe au rămas într-o indiferenţă accentuată, exagerându-se în schimb diferenţele dintre ele. Totuşi, unele cercetări au demonstrat că variabila sex este responsabilă de aceste diferenţe pentru cel mult cinci până la zece procente (Fausto-Sterling, 1985).

Abia în ultima vreme s-a ajuns la concluzia că există mult mai multe asemănări decât diferenţe între cele două sexe iar variaţiile care apar sunt mult mai mari în cadrul aceluiaşi sex decât între bărbaţi şi femei (Richmond-Abbott, 1992, 35).

În general, se apelează la două tipuri de dovezi pentru a se justifica diferenţele dintre sexe:

Dovezi biologice

Există o serie de diferenţe anatomice, genetice şi hormonale între bărbat şi femeie, care îşi pun amprenta asupra activităţilor şi comportamentelor sociale desfăşurate de aceştia.

Cele două sexe diferă, în primul rând, prin structura lor genetică: femeile au doi cromozomi X iar bărbaţii unul X şi unul Y. Aceste structuri diferite determină decalaje anatomice de înălţime, greutate şi masă musculară între bărbat şi femeie. Nu în ultimul rând, ambele sexe produc, atât hormonul bărbătesc (androgenul), cât şi hormonul feminin (estrogenul), dar în cantităţi diferite.

Plecând de la aceste diferenţe, s-a încercat, experimental sau nu, să se motiveze decalajele dintre aptitudinile celor două sexe. Astfel, în 1974, D. Broverman şi colegii săi au afirmat că hormonii afectează activitatea cognitivă: femeile, datorită estrogenului, por

rezolva cu uşurinţă sarcinile simple, repetitive, dar au dificultăţi în rezolvarea acelora mai complexe şi mai creative.

Numeroase explicaţii privind diferenţele dintre sexe pleacă de la ipoteza conform căreia creierul masculin este mai bine lateralizat decât cel feminin, ceea ce face ca localizarea funcţiei cognitive pe cele două emisfere cerebrale să fie mai importantă la bărbaţi decât la femei (Levy, 1976). Emisfera dreaptă (dominantă la bărbaţi), ca centru al logicii simbolice, percepţiei spaţiale, imaginaţiei, ar explica dezvoltarea acestor funcţii mai degrabă la sexul masculin, în vreme ce emisfera stângă (dominantă la femei), ca centru al limbajului şi memoriei, ar justifica disponibilităţile lor mai bune în acest sens.

Multe teorii se pun de acord asupra faptului că bărbaţii şi femeile procesează informaţiile în mod diferit, în funcţie de abilitatea creierului de a transfera informaţiile de la o emisferă la alta. În mod normal, oamenii au două emisfere care sunt unite de o structură numită corp calos. Mesajele recepţionate într-o emisferă pot fi transfetate la cealalră emisferă pentru a ajuta la procesarea informaţiei. Aproape toate cercetările au arătat că femeile transferă mai multe informaţii de la o emisferă a creierului la alta, decât o fac bărbaţii (Peterson şi Wittig, 1979). Mărimea corpului calos explică diferenţele dintre sexe, deoarece acesta este de două ori mai mare la femei decât la bărbaţi. Concluzia autorilor citaţi este susţinută şi de constatările asupra victimelor unor accidente: pacienţii cu leziuni cerebrale au un deficit verbal mai pronunţat, dacă sunt bărbaţi, şi mai scăzut, dacă sunt femei (Sherman, 1978).

Alte studii evidenţiază faptul că bărbaţii au aptitudini vizual-spaţiale superioare femeilor (Voyer et al., 1995), în timp ce acestea excelează în privinţa aptitudinilor verbale (Durden-Smith apud McCubbin şi Dahl, 1980; Halpern, 1997).

Totuşi, certitudinile în ceea ce priveşte diferenţele dintre bărbaţi şi femei nu sunt atât de multe pe cât încearcă unii cercetă-

tori să dovedească. Un exemplu semnificativ este acela prezentat de E. Maccoby şi C. Jacklin (1974) care arată că, încă de la naştere, băieţii şi fetele sunt mult mai asemănători decât s-a crezut, cel puţin în patru dintre simţuri :

Auzul

Iniţial s-a crezut că nou-născutele răspund la stimulări auditive mai intens decât băieţii nou-născuţi. Această falsă credinţă s-a dezvoltat deoarece fetele folosesc muşchii mici din jurul gurii mai des decât băieţii având, astfel, mai dezvoltat reflexul zâmbetului, ceea ce îi face pe părinţi să creadă că fiicele lor răspund mai prompt diverselor stimulări auditive.

În timp ce la bebeluşi nu pot fi stabilite diferenţe auditive semnificative, acestea apar la vârste mai mari. Astfel, femeile mature au o mai mare sensibilitate la sunete decât bărbaţii. Se pare că ele aud mai bine la frecvenţe înalte, dar au o toleranţă mai mică la intensităţi mari. De exemplu, începând cu 85 de decibeli, orice sunet este de două ori mai intens pentru o femeie decât pentru un bărbat (McGuiness şi Pribram, 1979).

Vederea

Nici în ceea ce priveşte vederea, nu a fost găsită vreo diferenţă importantă în ceea ce priveşte copiii mici. Există mici diferenţe între sexe, dar la maturi. De exemplu, în medie, bărbaţii adulţi au o mai bună acuitate vizuală între 18-70 de ani, dar se presupune că femeile au o mai bună vedere nocturnă (McGuiness şi Pribram, 1979).

Pipăitul

Nou-născuţii, băieţi şi fete, par să fie asemănători şi în ceea ce priveşte sensibilitatea tactilă. Nici la adulţi nu apar diferenţe statistic semnificative. Experimental s-a dovedit că femeile au o mai mare sensibilitate la presiune decât băieţii, însă diferenţele sunt variabile în funcţie de partea corpului care este testată (Hoyenga şi Hoyenga, 1979).

Mirosul

Majoritatea studiilor au găsit diferenţe mici referitoare la olfacţia nou născuţilor. Câteva cercetări pe adulţi atestă existenţa diferenţelor, sensibilitatea mirosurilor fiind mai mare la femei decât la bărbaţi. S-a constatat însă că această diferenţă apare numai după pubertate şi poate regresa după menopauză (Hoyenga şi Hoyenga, 1979, 324).

Aşadar, asemănările la naştere sunt mult mai mari decât deosebirile. Cercetările n-au reuşit încă să demonstreze cum apar la adulţi diferenţele senzoriale: au, totuşi, baze biologice, sunt învăţate social sau reprezintă o combinaţie între cele două alternative?

Dovezi psihologice

Diferenţele dintre sexe se pot manifesta şi în situaţii de interacţiune socială. Din această perspectivă, există opinii conform cărora unica trăsătură de personalitate care pune în evidenţă o diferenţă persistentă este agresivitatea (Lloyd, 1998, 231).

Analizându-se peste 100 de studii ce aveau ca subiect agresivitatea la cele două sexe, a reieşit că există o cvasi-unanimitate a acestora în constatarea agresivităţii mai mari la bărbaţi (Iluţ, 1994, 251). S-a constatat în acelaşi timp că:

Diferenţele sunt mai pronunţate în cazul agresivităţii fizice decât a celei verbale (Hyde, 1986).

Diferenţa dintre sexe este mai amplă la copii decât la adulţi (Hyde, 1984).

Femeile se tem mai mult de răzbunarea celui agresat şi, prin urmare, impulsurile lor agresive sunt mai inhibate (Eagly şi Steffen, 1986).

Cercetările au mai semnalat o serie de alte diferenţe între bărbaţi şi femei ce apar la nivelul personalităţii şi comportamentului, dar ele sunt nesemnificative şi puternic marcate situaţional. Unele studii au arătat că femeile sunt mai empatice decât bărbaţii şi au o capacitate mai fină de captare a informaţiei nonverbale, vehiculată prin expresia facială, ritmul şi tonul vocii, mişcările corpului etc. (Hall, 1978; Hoffman, 1987). Altele au evidenţiat faptul că femeile sunt mult mai predispuse către anxietate şi teamă, iar bărbaţii mult mai exploratori în situaţii de risc şi incertitudine (Brody, 1984).

Bărbaţii sunt consideraţi mai stăpâni pe sine şi mai reci, mai competitivi şi mai ambiţioşi, în vreme ce femeile sunt văzute ca fiind mai emoţionale şi mai sensibile, mai înclinate spre artă şi literatură (Iluţ, 1994, 247). De altfel, statisticile lui H. Ellis (1904) asupra geniului britanic şi J. Cattell (1933) asupra a 1000 de genii din întreaga lume, demonstrează că celebritatea celor mai multe femei e datorată unor succese literare.

E. Maccoby şi C. Jacklin (1974), analizând un număr de 1400 de studii, arată că femeile sunt mai sociabile, mai influenţabile şi au un respect de sine mai puţin accentuat. Totuşi, rezultatele investigaţiilor privind persuasiunea sunt contradictorii, A. Eagly (1987) apreciind că doar în 16% din cazuri femeile apar ca fiind mai uşor influenţabile.

Aceeaşi situaţie o întâlnim şi în privinţa comportamentului prosocial. Deşi majoritatea studiilor arată o înclinaţie mai pronunţată a bărbaţilor de a sări în ajutor (Eagly şi Crowley, 1986), ele au în vedere doar situaţia în care cel care pretinde ajutorul este un necunoscut. În schimb, dacă victima este o persoană cunoscută, studiile au demonstrat că femeile procură un mai mare suport social semenilor (Shumaker şi Hill, 1991; Unger şi Crawford, 1992).

Diferenţe între cele două sexe s-au constatat şi în ceea ce priveşte locul controlului, în sensul că femeile – comparativ cu bărbaţii - plasează în exterior reuşitele ori insuccesele profesionale (Maccoby şi Jacklin, 1974). Bărbaţii care au succes, pun la baza

acestuia propriile capacităţi, pe când femeile realizate atribuie norocului, şansei sau destinului performanţele obţinute. P. Clina (1985) apreciază că femeile tind să devină victime ale sindromului impostorului, atât timp cât ele consideră – în ciuda succeselor notabile pe care le obţin – că nu au capacităţi deosebite care să le justifice realizările.

Dovezile psihologice, spre deosebire de cele biologice, nu sunt atât de certe în ceea ce priveşte diferenţele dintre sexe. Imposibilitatea plasării unei bariere între diferenţele reale şi cele influenţate de stereotipiile de sex determină adoptarea unei atitudini circumspecte faţă de rezultatele studiilor din domeniu.

Într-un conglomerat de incertitudini, avem însă o certitudine: există inegalitate între sexe. Dincolo de dovezile biologice sau psihologice, la care se apelează deseori pentru a se justifica tratarea diferenţiată a sexelor, o serie de teorii încearcă să argumenteze şi ele de ce femeia nu este egală cu bărbatul. Cele mai importante sunt următoarele :

Teoria psihanalitică

Cea mai importantă teorie psihanalitică ce încearcă să explice dezvoltarea identităţii genului şi consecinţele acesteia asupra inegalităţilor dintre sexe aparţine lui S. Freud (1915).

Conform autorului citat, vaginul este opusul penisului, un semn anatomic al faptului că femeii îi lipseşte ceva ce bărbatul are. După S. Freud (1923), în jurul vârstei de 3-5 ani, băiatul presupune că fetele au avut şi ele cândva penis dar au fost castrate, aşa cum s-a întâmplat şi cu mama sa şi cu celelalte femei, mai demult. Trecându-i prin minte această posibilitate, el se identifică cu tatăl său şi luptă mai departe pentru obţinerea afecţiunii mamei sale. Nu numai că, astfel, consideră că se diminuează agresivitatea tatălui (acesta nu va castra pe cineva ca el), dar se asigură şi de afecţiunea mamei („ea mă va iubi, pentru că îl iubeşte pe tata, iar eu sunt ca tata").

De cealaltă parte, S. Freud consideră că fetiţa se consolează cu gândul că penisul este ascuns în trupul ei şi că, într-o bună zi, va ieşi la iveală, până atunci nerămânându-i altceva de făcut decât să îşi proiecteze insatisfacţia asupra organului masculin, acesta fiind considerat simbolul prestigiului şi explicaţia faptului că un băiat este mult mai iubit şi mult mai apreciat decât o fată (Deutsch apud de Beauvoir, 1949). În afara dorinţei de posesie, „pizmuirea penisului" mai prezintă şi alte forme, de la dorinţa femeii de a se bucura de penis în actul sexual, până la dorinţa de a avea un copil (Freud, 1917).

Prin urmare, într-o epocă obsedată de nevoia de a justifica şi distinge rolurile sociale ale femeilor şi bărbaţilor, Freud pare să fi găsit în diferenţa radicală dintre penis şi vagin, nu numai un semn al diferenţei sexuale, ci chiar fundamentul ei. Această invidie de penis ar reprezenta simbolul lipsei de putere a femeii, pentru că ea întruchipează efortul fetei de a respinge poziţia inferioară impusă de societate. Astfel, concepţia lui S. Freud a fost interpretată şi ca o legitimare a subordonării sociale a femeilor (Hayes şi Orrell, 1993; Elliott, 1998).

Criticile aduse lui S. Freud au fost foarte puternice. Lui i s-a imputat faptul că pleacă de la premisa superiorităţii penisului asupra vaginului şi neglijează importanţa primei copilării în formarea identităţii genului (Mitchell, 1973; Coward, 1984). Mai mult, S. de Beauvoir (1949) consideră că Freud eşuează în explicarea suveranităţii tatălui deoarece nu găseşte o justificare credibilă pentru a arăta de ce sexul masculin este mai important decât cel feminin.

Teoria învăţării sociale

Reprezentanţii acestei teorii afirmă că identitatea rolului de gen este învăţată, cu ajutorul proceselor de întărire şi modelare. Copiii adoptă roluri diferenţiate pentru că ei sunt recompensaţi pentru conduitele adecvate sexului lor şi pedepsiţi pentru cele inadecvate (Fagot, 1978 apud Birch, 1988). De exemplu, băieţii

vor primi aprobare pentru comportamentul agresiv, în timp ce fetele vor fi penalizate pentru același comportament. Diverse studii arată că băieții sunt supuși unei presiuni mai mari, comparativ cu fetele, în direcția adoptării unui comportament adecvat genului (Birch, 1988).

Teoria dezvoltării cognitive

Teoria învățării sociale subliniază influența presiunilor externe asupra dezvoltării identității de gen a copiilor, neglijând factorii interni. Din această perspectivă, numeroși cercetători consideră că cel mai important factor este nivelul de dezvoltare cognitivă a copilului. Cu alte cuvinte, informația despre atributele adecvate genului sunt mai degrabă căutate în mod activ decât dobândite în mod pasiv (Kohlberg, 1969). Atât băieții, cât și fetele par să-și dezvolte propriile cogniții ale rolului de gen, în aceiași ordine și aproape în același timp (Birch, 1988).

Teoria schemei de gender reprezintă o altă formă a dezvoltării cognitive, care pleacă de la premisa că identificarea de către copil a propriului gen se declanșează mai degrabă când își descoperă sexul, decât atunci când dobândește constanța genului, așa cum sugera Kohlberg. Conform acestei teorii, copiii extrag din mediul înconjurător definiții stereotipe ale masculinității și feminității, le încorporează în categorii cognitive de masculin/feminin (scheme de gender) și, în funcție de acestea, își direcționează propriile comportamente.

Teoria dezvoltării cognitive, ca și cea a învățării sociale, nu poate explica singură inegalitățile dintre sexe. Luate împreună, ele sugerează că diferențele biologice sunt amplificate de prezența în familie, școală și mass-media a unor modele diferite de gen, preluate prin întărire și imitație, chiar și în condițiile în care copilul conștientizează și înțelege atitudinile ce ar trebui adoptate de fiecare sex. Astfel, el duce mai departe modelul cultural al inegalităților dintre bărbați și femei, adăugându-i noi justificări sau motivații.

Teoria conflictualistă

Această teorie pleacă de la premisa că inegalitatea genurilor este o consecință a inegalității contribuției lor la bunăstarea familiei și, implicit, a societății. Însă, comparativ cu societatea tradițională (unde contribuția economică a bărbaților le conferea acestora mai multă putere și prestigiu), societatea contemporană (în care aportul celor două sexe la funcționarea celulei familiale este relativ egal) reduce inegalitatea dintre genuri (Blood și Wolfe, 1960).

Teoria funcționalistă

Conform funcționaliștilor, o societate este mai eficientă dacă sarcinile și responsabilitățile sunt alocate anumitor persoane. Această diviziune a muncii nu necesită neapărat o împărțire a activităților în funcție de sex, dar diferențele sexuale reprezintă o convenință în acest sens.

De exemplu, în societățile patriarhale era convenabil ca mama să stea acasă și să aibă grijă de copil și de gospodărie. În mod similar, era convenabil ca bărbatului să-i revină roluri cum ar fi agonisirea hranei sau protecția familiei. Aceste modele s-au transmis de la o generație la alta, transformându-se în stereotipuri. Astfel, originile sociale ale diferențelor de gen-rol s-au pierdut în vechimea umanității, considerându-se naturală structura diferită a rolurilor masculine și feminine.

Multă vreme chiar s-a considerat că diviziunea tradițională a muncii (cu femeia – lider expresiv și bărbatul – lider instrumental) este cea mai eficientă pentru funcționarea celulei familiale. În condițiile societății de azi, criticii funcționalismului o consideră demodată, deoarece schimbările din viața economică și socială presupun o flexibilitate a rolurilor familiale, și nicidecum o rigiditate a lor.

Teoria materialismului istoric

Această teorie pune la baza inegalităților dintre sexe, modificarea continuă a tehnologiei. F. Engels (1884) apreciază că doar în epoca de piatră a existat egalitate între bărbat și femeie, adică atât timp cât femeia a jucat un rol important în viața economică. După descoperirea cositorului, bronzului, fierului, după apariția plugului, rolul femeii își pierde din importanță. Se consideră că, dacă munca productivă ar fi rămas pe măsura forțelor ei, femeia ar fi realizat împreună cu bărbatul cucerirea naturii.

Și alți autori (Mill, 1970) consideră că progresul civilizației explică inegalitatea dintre sexe. Tot ei afirmă, însă, că această teorie pare să-și fi pierdut aplicabilitatea deoarece progresul tehnologic contemporan a făcut ca munca fizică să nu mai aibă un rol arât de important.

Acestea sunt principalele teorii care încearcă să justifice inegalitatea dintre sexe. Multe din argumentele lor și-au pierdut relevanța, în contextul evoluției societății. Cele care au rămas, continuă să fie contestate, în special de orientările feministe.

4.4. Socializarea diferențiată – modalități și consecințe

Anii copilăriei sunt esențiali pentru dezvoltarea personalității și comportamentului. Acești ani sunt, de asemenea, cruciali pentru fundamentarea concepțiilor despre comportamentul masculin sau feminin adecvat.

Practic, un copil nu posedă nici un fel de cunoaștere despre cum să evalueze ceea ce aude și vede. Tendința este deci, de a accepta valorile ce îi sunt insuflate. Părinții, de cele mai multe ori inconștient, îi determină să adopte valori diferite, în funcție de sexul fiecăruia. Această atitudine diferențiată se poate observa

încă de la nașterea copiilor, moment în care părinții își creează anumite așteptări, strâns legate de stereotipurile existente.

Într-un studiu realizat într-un spital, 30 de perechi de părinți (15 având băieți și 15 având fete) au fost rugați să descrie caracteristicile copiilor lor. S-a observat că tații, dar și mamele, și-au caracterizat copiii corespunzător stereotipurilor culturale: băieții au fost descriși ca fiind mai mari, mai puternici, mai activi, iar fetele mai mici, mai delicate, mai pasive (Rubin et al., 1974). Se pare însă, că există anumite deosebiri între stereotipurile tații lor și cele ale mamelor. Studiile arată că tații au mai multe concepții tipice decât mamele, cele mai numeroase avându-le tații de băieți (Levy, 1989).

Într-un alt experiment, unor copii de grădiniță le-a fost prezentat un băiețel de patru ani. Altor copii, același băiețel le-a fost prezentat ca fiind fetiță. După ce s-au jucat cu el cinci minute, copiii au fost rugați să-l descrie în funcție de anumite caracteristici: mic/mare, tăcut/vorbăreț, jucăuș/nejucăuș. Cei mai mulți l-au descris ca fiind vorbăreț și jucăuș. Ca băiat, copilul a fost apreciat ca fiind „mare", iar ca fată a fost descris ca fiind „mic"(Smith și Lloyd, 1978; Stern și Karraker, 1989). Așadar, chiar și copiii de cinci ani au idei bine conturate despre cum trebuie să fie băieții și fetele. Aceste idei au fost inoculate de părinți, prin atitudinile și comportamentul avut față de aceștia.

Alte studii evidențiază faptul că, în comportamentul de joc al copiilor, conștientizarea sexului este remarcabil de evidentă și de precoce (Brown, 1995, 123). De exemplu, S. Thompson (1975) a descoperit că peste 75% dintre copiii de doi ani pe care i-a studiat au putut clasifica corect o serie de fotografii înfățișând bărbați și femei, procent ce a crescut la 90% la vârsta de trei ani. Descoperiri similare au fost obținute și de alți cercetători, care au arătat că, începând cu vârsta de doi ani, etichetele de sex pot fi repede și corect folosite (Duveen și Lloyd, 1986; Yee și Brown, 1994). Chiar

şi în condiţiile în care a fost introdusă o nouă variabilă (etnia), şi copiilor li s-a cerut „să potrivească" două perechi de fotografii pentru a se juca împreună, ei au folosit sexul mai degrabă decât etnia, ca şi categorie predominantă: copiii au fost mult mai înclinaţi să potrivească două perechi de fete sau de băieţi, decât să pună împreună persoane din acelaşi grup etnic (Davey, 1983).

Există unele dovezi ce sugerează că până şi copiii de câteva luni sunt capabili de distincţii categoriale. J. Fagan şi L. Singer (1979) au folosit o paradigmă a obişnuinţei cu bebeluşi de 5-6 luni. Conform acesteia, un stimul este arătat copilului în mod repetat, în ideea de a-l obişnui cu stimulul respectiv. Apoi, acel stimul este prezentat împreună cu stimulul test, măsurându-se timpul în care copilul priveşte fiecare stimul. Dacă el fixează stimulul test mai mult timp decât originalul, se presupune că vede ceva neobişnuit şi, prin urmare, realizează o diferenţiere între cei doi. Autorii citaţi au potrivit cu grijă fotografii cu bărbaţi şi femei, aşa încât aceştia erau cât se poate de similari în ceea ce priveşte un număr de trăsături faciale (lungimea părului, grosimea buzelor etc.). Au potrivit, de asemenea, fotografii cu persoane de acelaşi sex şi vârstă ce erau efectiv mai puţin similare unele cu altele decât perechile bărbat-femeie. Bebeluşii au avut nevoie de mai mult timp uitându-se la fotografia test, atunci când persoana imortalizată era de sex sau vârstă diferită faţă de aceea din fotografia de control.

Studiile prezentate au evidenţiat capacitatea copiilor de a conştientiza, de la vârste extrem de fragede, diferitele categorii sociale. Totuşi, conştientizarea nu implică neapărat o identificare cu sau o preferinţă pentru o categorie în detrimentul alteia. Cercetătorii au arătat că, cel puţin de la trei ani, copiii se identifică cu aceste categorii şi exprimă preferinţe clare pentru una dintre ele. De exemplu, S. Thompson (1975) a descoperit că, în timp ce copiii de doi ani erau încă nesiguri de identitatea lor sexuală (doar jumătate au răspuns corect că sunt băieţi sau fetiţe), după doi ani

şi jumătate identitatea sexuală a fost mult mai ferm stabilită (peste 80% au răspuns corect).

Deşi recunoaşterea sexului la această vârstă nu implică o înţelegere deplină a conceptului de sex, R. Slaby şi K. Frey (1975) au arătat că simpla identificare a propriei identităţi dublează cunoştinţele copilului în celelalte domenii. Ei i-au întrebat pe copiii care îşi cunoşteau propriul sex, despre o serie de probleme ce ţin de faptul de a fi băiat sau fată. De exemplu, copiii au fost întrebaţi ce s-ar întâmpla dacă ar purta haine folosite de obicei de sexul opus, sau dacă s-ar juca cu jucăriile preferate de celălalt sex. Autorii citaţi au descoperit că există un clar progres, o dată cu vârsta, în formarea a ceea ce ai au denumit constanţa sexului. Studii recente au arătat că, după vârsta de cinci ani, procente semnificative de copii demonstrează o completă constanţă (Yee şi Brown, 1994).

Studiile au concluzionat în unanimitate că orice copil, indiferent de sex, este supus la început unei puternice influenţe materne. Însă, el învaţă să devină matur prin identificarea cu părintele de acelaşi sex şi, mai târziu, prin identificarea cu persoanele reprezentative ale aceluiaţi sex din jurul său.

Astfel, băiatul este obligat să se detaşeze de mama lui, să se apropie de tatăl lui şi să facă să funcţioneze un mecanism de identificare în legătură cu acesta din urmă. Mediul rural permite o identificare mai uşoară pentru că băiatul vede cum tatăl său îşi exercită meseria de bărbat. Mediul urban nu favorizează această identificare iar adolescentul trebuie să se descopere pe sine şi să devină un adult „împotriva" tatălui său (urmează altă meserie, adoptă alte valori etc.). În acest caz, apare mai viabilă teza potrivit căreia băiatul sesizează superioritatea paternă printr-un sentiment de rivalitate.

Chiar dacă se manifestă sau nu acest sentiment, toate cercetările psihologice subliniază că, pentru dezvoltarea identităţii

masculine, despărțirea de mamă este esențială. Să-ți descoperi propria identitate sexuală – spune E. Leonelli (1994) – înseamnă să imiți modelele sau modurile de a proceda, de a gândi și de a simți ale unei alte persoane de același sex. De aceea, un băiat care nu are alături de el un bărbat adult, are dificultăți în a se identifica în sexul lui. Prin urmare, băieții fără tată vor avea o identitate de sex confuză și capacități mai reduse de expresie.

Această concluzie a avut un impact considerabil, dacă ne gândim că au apărut puncte de vedere potrivit cărora opțiunea homosexuală între băieți ar deriva, mai mult dintr-o atașare împiedicată față de tată, decât din dominația maternă, cum se teoretizase anterior (Leonelli, 1994).

De cealaltă parte, fata poate face să funcționeze un mecanism de identificare fără să se detașeze de mama ei. Poate acesta este și unul din motivele pentru care fetele se maturizează mai devreme decât băieții (Mendras, 1987). Aceeași idee o regăsim și la E. Stănciulescu (1998), care consideră că sentimentul copilăriei masculine are o durată mai mare decât acela al copilăriei feminine: băieții sunt mai vulnerabili și mai greoi în înțelegerea/asimilarea ordinii sociale adulte.

Greutățile pe care le întâmpină fata în procesul de identificare se leagă de rolul pe care nu mai îl acceptă și pe care îl vede la mama sa (gospodină, imobilă, pasivă etc.). Există, deci, și ideea potrivit căreia, cu cât fata crește, identificarea cu mama ei nu mai apare ca o soluție satisfăcătoare. Acest lucru se întâmplă în special în familiile unde tatăl este perceput ca având autoritate iar, pentru a domina, fata trebuie să se identifice cu el. Dacă nu va reuși, ea va suporta superioritatea paternă cu o admirație neputincioasă (de Beauvoir, 1949).

Un rol important îl are și reacția tatălui față de propria sa fiică. De exemplu, dacă fata seamănă din punct de vedere fizic cu

mama sa (care este foarte feminină), atunci tatăl va avea tendința să o trateze ca pe o femeie. Dacă tatăl nu are un fiu iar fata sa are o constituție viguroasă și robustă, el va fi tentat să o trateze ca pe un băiat. Observăm, așadar, că numărul și sexul copiilor ușurează sau îngreunează semnificativ procesul de identificare al fetei sau băiatului cu părintele de sex opus.

Există și opinii potrivit cărora, indiferent de sex, pentru obținerea unei identități autentice, copilul trebuie să treacă prin următoarele etape: prima este atașarea față de mamă, etapă căreia trebuie neapărat să-i urmeze îndepărtarea de mamă. Etapa ulterioară prevede atașarea față de tată, și apoi îndepărtarea de el, care îl ajută pe om să-și descopere esența proprie (Bly, 1992).

Așadar, rolul părinților în identificarea sexuală a copilului este imens. La fel de mare este și contribuția acestora în ceea ce privește perpetuarea stereotipurilor de gen. De exemplu, numeroase experimente au pus în evidență tratamentul diferențiat al nou-născuților, în funcție de sexul lor. Într-unul din acestea, un lot de femei a fost rugat să se joace cu un copilaș de șase luni. Două fetițe și doi băieței au fost îmbrăcați, fie corespunzător propriului sex, fie corespunzător celuilalt. S-a observat că jucăriile alese de „mame" au variat în funcție de sexul pe care acestea considerau că îl au respectivii copii. De exemplu, băieții au fost încurajați mai mult decât fetele să participe la activități care implică folosirea mușchilor (Smith și Lloyd, 1978).

Pe măsură ce copiii cresc, comportamentul părinților față de ei continuă să fie diferențiat. Studii diverse au arătat că tații sunt mai duri cu băieții și mai blânzi cu fetele (McDonald și Parke, 1986). De altfel, părinții consideră că fetele sunt mai sincere și, de aceea, arată mai multă reținere în a le pedepsi. Ei îi învață pe băieți să-și controleze emoțiile, le acordă mai multă independență și descurajează jocurile agresive pentru fete (Ross și Taylor, 1989).

Fetele sunt mai atent ascultate atunci când au nevoie de ajutor, iar băieţii sunt mai des încurajaţi în încercările lor de afirmare (Fagot et al., 1985).

Un experiment interesant a fost realizat de S. Goldberg şi M. Lewis (1969). O mamă şi copilul ei au fost lăsaţi singuri într-o cameră, cercetătorii numărând de câte ori se îndepărtează copilul de mamă. La un moment dat între cei doi a fost pusă o barieră pentru a se observa reacţia copilului. Cei doi autori au arătat că fetele stăteau mai aproape de mame decât băieţii, şi mai degrabă plângeau şi se ţineau de barieră decât să caute o modalitate pentru a o ocoli. Este şi acesta un exemplu că băieţii sunt îndrumaţi de mici să îşi dezvolte independenţa şi să nu cedeze psihic în faţa unor obstacole.

L. Hoffman (1974) afirmă că fetele au parte de o prea mare protecţie, care inhibă dezvoltarea anumitor capacităţi. Ele vor tinde să evite sarcinile dificile, comparativ cu băieţii care sunt învăţaţi să fie mult mai încrezători în forţele proprii şi să vadă în orice activitate o adevărată provocare. Din această perspectivă, autorul citat arată că femeile cu realizări notabile, au avut mame severe, care nu le-au considerat fragile sau vulnerabile pentru a le proteja.

Un aspect care influenţează asumarea gen-rolului în mod diferit se referă la prezenţa/absenţa fraţilor. O. Brim (1958) a demonstrat că, atunci când fata are un frate, posibilitatea ca ea să manifeste trăsături masculine (ambiţia, spiritul de competiţie etc.) este mai mare decât în cazul în care ar avea o soră. În mod similar, băiatul care are o soră, va manifesta mai multe trăsături feminine (afectivitate, obedienţă) decât cel care are un frate.

În foarte multe cazuri, copiii preiau comportamente diferenţiate de gen-rol, privind. Ei apreciază că, din moment ce pregătitul mâncării sau spălatul rufelor sunt realizate întotdeauna de mamă, aceste activităţi intră în sarcina unei femei. S-a constatat totuşi că, în

familiile cu dublă carieră, copiii au mai puţine reprezentări stereotipice în privinţa rolurilor de gen (Jackson et al., 1986).

Jucăriile influenţează, de asemenea, evoluţia copilului, atitudinile şi comportamentul acestuia. Mulţi cercetători au sugerat că jucăriile au implicaţii importante în dezvoltarea cognitivă şi socială a celor mici (Miller, 1987). Un studiu realizat de M. O'Brien (1987) arată că acei copii care se joacă în mod frecvent cu păpuşi învaţă mai uşor să vorbească decât copiii care folosesc alte jucării. De asemenea, s-a constatat faptul că sunt mult mai activi copiii care se joacă cu jucării tipice băieţilor (O'Brien, 1985). Ei primesc mai degrabă jucării care încurajează creativitatea, pe când fetele primesc jucării pasive (Fein et al., 1975). După 2-3 ani, băieţii rareori mai primesc păpuşi; fetele continuă să primească şi să le valorizeze inclusiv în perioada facultăţii.

Cu ajutorul jucăriilor, cele două sexe sunt influenţate să se îndrepte spre anumite profesii (băieţii – om de ştiinţă, muncitor, agricultor, fetele – asistentă medicală, profesoară, croitoreasă etc.), lucru care se mai întâmplă şi în zilele noastre. De exemplu, o cercetătoare trimisă în nenumărate magazine şi însărcinată să formuleze cererea: „Aş dori o jucărie pentru un copil de trei ani", a primit pretutindeni acelaşi răspuns: „Pentru un băiat sau pentru o fetiţă ?" (Vincent, 1985, 250).

Socializarea în familie are loc prin câteva procese de învăţare, procese care întăresc (şi ele) sentimentul apartenenţei la un sex, sentiment ce pune la baza lui mai mult diferenţele dobândite şi mai puţin diferenţele prescrise. Cele mai importante procese de învăţare sunt :

1) Imitaţia diferenţială

Acest proces de învăţare pleacă de la premisa că, la copii, există tendinţa de a imita modelele de acelaşi sex, în mai mare măsură decât pe cele de sex opus, deoarece copiii sunt mai tentaţi

să imite pe cineva perceput ca fiind similar cu ei. Părinții intervin foarte puțin în acest proces, ei considerând că băiatul va deveni bărbat adevărat doar imitându-și tatăl, iar fetița o femeie veritabilă, identificându-se numai cu mama. În general, părinții nu sunt doar convinși de acest lucru, ci și mândri, apreciind că un copil devine matur abia atunci când este capabil să imite modelul oferit de părintele de același sex.

2) Întărirea diferențială

Se consideră că părinții, profesorii, prietenii întăresc comportamentele specifice sexului copilului și răspund negativ la comportamentele nepotrivite sexului. Practic, nu numai că se impune copilului preluarea unor comportamentele de rol asemănătoare părintelui de același sex dar, în același timp, sunt valorizate negativ orice încercări ale acestuia de a imita gesturi, de a adopta comportamente considerate ca aparținând modalităților de manifestare ale celuilalt sex.

3) Auto-socializarea

Acest proces de învățare pleacă de la ipoteza potrivit căreia, odată ce copilul s-a identificat, el caută în mod activ informații despre modul cum femeia/bărbatul trebuie să se poarte. Conform acestei teorii a dezvoltării cognitive propusă de L. Kohlberg (1969), identificarea sexuală apare ca fiind un produs al căutării active a identității proprii. Cu alte cuvinte, L. Kohlberg crede că, înainte ca un copil să se identifice cu o altă persoană, el trebuie să dispună de anumite judecăți despre natura caracteristicilor sale distincte.

De exemplu, băieții nu devin bărbați pentru că se identifică sau își imită tatăl, ci se identifică cu tatăl lor pentru că realizează că sunt băieți. Ei își conștientizează apartenența sexuală și se comportă ca atare. Această teorie, deși recunoaște rolul activ pe care copiii îl au în procesul identificării lor sexuale, deși accentuează

importanța diferențierii, neglijează semnificația învățării sociale a sex-rolului.

Pentru o înțelegere mai clară a modului cum sunt socializați copiii în familie, vom compara acest proces în familia tradițională și în cea modernă. Ne-am oprit la aceste două momente din istoria omenirii deoarece, de cele mai multe ori, atunci când analizăm evenimentele lumii contemporane, avem tendința de a le raporta la societatea tradițională, fie dintr-un impuls antitetic, fie dintr-o comoditate a comparării cu ultimul trecut.

Rolul mamei în familia tradițională consta, mai ales, în dimensiunea emoțional/expresivă a educației iar rolul tatălui, în dimensiunea instrumentală. Tatăl, sever și constant, pe de o parte, mama, blândă și duioasă, pe de alta, realizau un echilibru rațional în educarea copiilor lor (Boerescu, 1908).

Dacă avem în vedere că duratele pe care părinții le petrec alături de copii îndeplinesc trei funcții (de Singly, 1996):

1) o funcție de întreținere și reparație (corespunzând activităților menajere);

2) o funcție de reconfort (momente de tandrețe și confesiune);

3) o funcție de dezvoltare (obiective educative explicite)

vom constata că, în familia tradițională, diferențele între bărbați și femei erau foarte clare: în timp ce femeia asigura toate cele trei funcții, bărbatul era specializat exclusiv în funcția de reconfort. Precizăm că deosebirile între rolul masculin și cel feminin vizează modul, natura implicării, și nu gradul de implicare, care nici nu poate fi evaluat, întrucât nu pot fi comparate cantitativ, comportamente diferite calitativ.

E. Stănciulescu (1997), plecând de la concluziile formulate de o serie de cercetători, evidențiază faptul că părinții aparținând unor categorii socio-economice diferite transmit copiilor lor valori diferite: în clasele mijlocii și superioare sunt valorizate autonomia

şi stăpânirea de sine, imaginaţia şi creativitatea, în timp ce în clasele populare accentul este pus pe ordine, curăţenie, obedienţă, respect al vârstei etc. În timp ce părinţii aparţinând claselor superioare şi mijlocii valorizează reuşita şcolară, ca mijloc de ascensiune socială (transmiţând copiilor „sindromul de reuşită"), cei care aparţin claselor populare transmit mai degrabă un „sindrom al eşecului" (educaţia lor fiind dominată de pasivitate şi fatalism).

Din această perspectivă, uniformitatea socializării se referă la convergenţa modelelor culturale transmise la fiecare din cele trei nivele: clasa superioară/clasa mijlocie/clasa inferioară. În societatea tradiţională există o unitate valorică mult mai mare, spre deosebire de societatea contemporane unde, la acelaşi nivel (clasă superioară) găsim forme diferite de socializare, valori diferite, atitudini şi comportamente uneori contradictorii, toate acestea datorită faptului că prezentul a impus un nou tip de cultură, cultura prefigurativă (vârstnicii învaţă alături de/de la tineri).

Pentru a evidenţia mai bine raporturile dintre aceste tipuri de familii, din perspectiva stilurilor educative, vom prezenta un model de evoluţie, plecând de la două variabile: control parental şi suport parental. Prima variabilă vizează axa constrângere/permisivitate şi include indicatori ce se referă la limitele impuse de părinţi activităţii copiilor şi rigoarea cu care sunt aplicate şi controlate regulile. A doua variabilă vizează axa ataşament/respingere şi include indicatori ce se referă la gradul de angajare al părinţilor în activitatea copiilor şi receptivitatea faţă de nevoile şi stările lui emoţionale.

Acest model (figura 5) evidenţiază faptul că familia tradiţională, din punct de vedere al controlului social, este mai permisivă decât familia patriarhală, în timp ce, din punct de vedere al suportului parental, este mai neangajantă comparativ cu familia restructurată. Menţionăm că familia restructurată include o serie de configuraţii familiale adaptate începutului de secol XXI (Mitrofan şi Ciupercă, 1998).

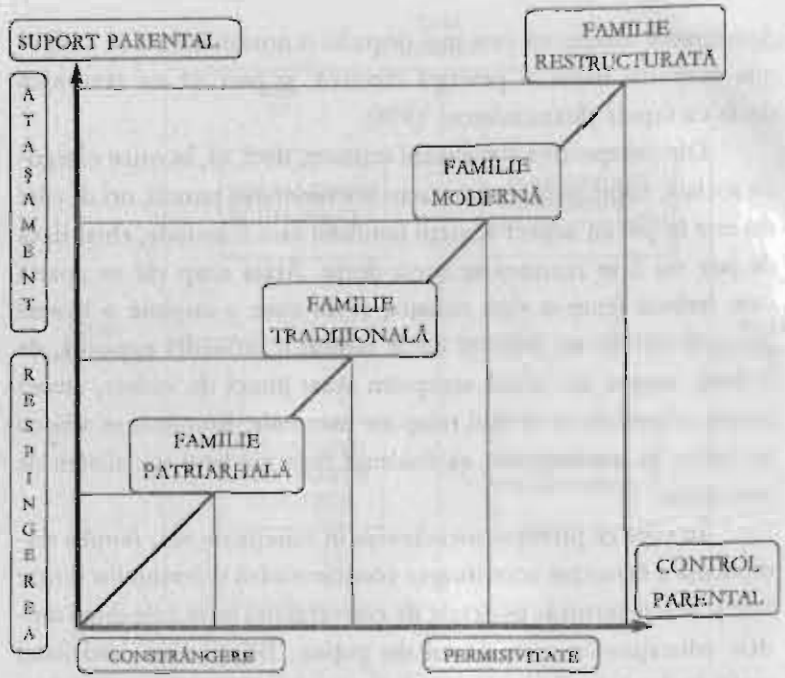

Figura 5. Model de evoluţie al stilurilor educaţionale

O altă concluzie interesantă desprinsă de E. Stănculescu (1998) este aceea că, în secolul XIX românesc, nu avem de-a face cu un model cultural al familiei tradiţionale, din perspectiva relaţiilor de autoritate şi putere.

Mai mult, rolul matern nu este nicăieri numai expresiv iar rolul patern numai instrumental. Femeile sunt personalităţi instrumentale puternice (caracterizate prin energie, ordine, perseverenţă, hotărâre, eficienţă, înţelepciune etc.) iar bărbaţii nu exclud elementele emoţionale, chiar dacă – pe măsură ce urcăm pe scara nivelului de instruire – vizibilitatea afecţiunii paterne (nu afecţiunea însăşi) pare a se diminua.

Autoarea citată consideră că, în secolul XIX românesc, există şi se manifestă un exerciţiu colectiv situaţional al puterii.

Autoritatea masculină este mai degrabă o normă intrată în conştiinţa comună, decât o practică efectivă, şi pare să nu servească decât ca faţadă (Stănciulescu, 1998).

Din perspectiva socializării reţinem, deci, că, în orice categorie socială, copiii participă de facto la exercitarea puterii, ori de câte ori este în joc un aspect al vieţii familiale care îi include, chiar dacă de jure nu li se recunoaşte acest drept. Atâta timp cât se poartă cum trebuie (cum o cere situaţia, şi nu cum o impune o normă precisă), familia nu exercită decât rareori o influenţă explicită, de întărire, asupra lor. Dacă acceptăm acest punct de vedere, atunci putem afirma că, la nivelul relaţiilor parentale, România se afla cu un picior în modernitate, ea folosind deja modelul socializării de mai târziu.

În ceea ce priveşte socializarea în funcţie de sex, familia tradiţională a favorizat accentuarea conştientizării diferenţelor dintre fete şi băieţi, întrucât punctele de convergenţă între cele două modele educaţionale erau destul de puţine. Băieţii erau socializaţi astfel încât să devină activi, ostili şi agresivi. Fetele, însă, erau blamate sau pedepsite pentru comportamentul lor agresiv dar recompensate, dacă erau submisive şi politicoase. Relaţia părinte-copil era bazată pe înţelegere şi acceptare, convergenţa valorilor, respectul faţă de norme şi obiceiuri, liniaritatea rolurilor generând şi/sau permiţând o socializare lipsită de tensiuni şi divergenţe.

În familia modernă, relaţia părinte-copil are cu totul alte coordonate, comparativ cu cele existente în familia tradiţională. Concepţiile privind relaţia parentală au evoluat semnificativ, rezonant tranziţiei treptate a familiei de la tradiţional la modern.

Din această perspectivă, E. Duvall (1971) evidenţiază existenţa a două tipuri de modele: modelul mamei tradiţionale (ce impune prin perseverenţă şi rigiditate) şi modelul mamei moderne (axat pe dezvoltarea capacităţilor instructiv-formative ale copiilor, în condiţiile unei libertăţi şi flexibilităţi crescute).

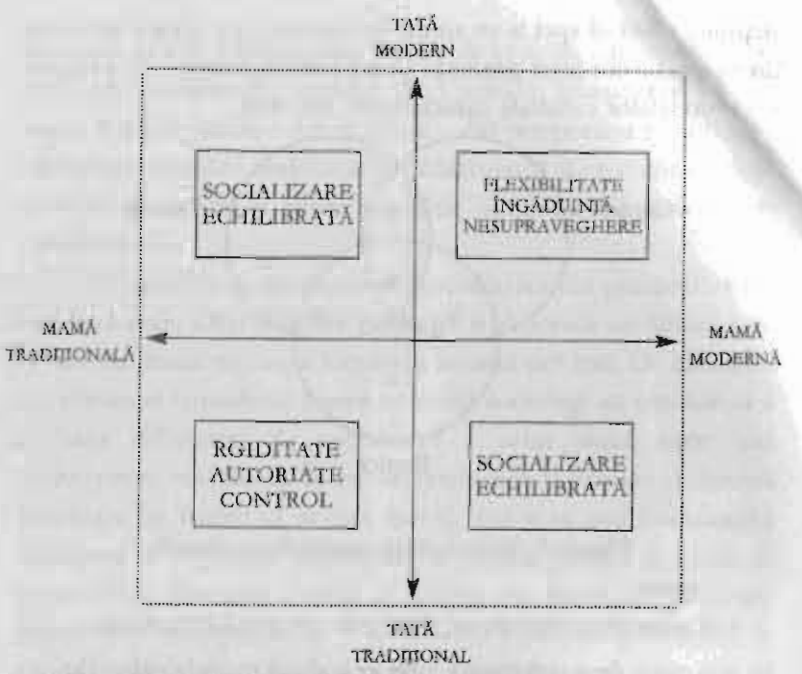

Figura 6. Tipuri de socializare după gradul de tradiţionalitate al părinţilor

Analog, E. Elder (1949) a identificat modelul tatălui tradiţional (care asigură educaţia copiilor de pe poziţia aceluia care are întotdeauna dreptate şi ultimul cuvânt în orice problemă) şi modelul tatălui modern (ce foloseşte mult mai puţin metodele punitiv-restrictive).

Din combinarea celor patru modele rezultă patru tipuri de familii care sintetizează trecerea de la socializarea rigidă şi autoritară la cea flexibilă şi îngăduitoare. Se observă că nici familia tradiţională, dar nici familia modernă nu asigură o socializare echilibrată, aceasta fiind posibilă mai curând în cadrul celor două forme de tranziţie, în care unul din părinţi compensează cu tradiţionalismul său, modernitatea celuilalt. Această ipoteză poate fi

susținută făcând apel la un alt model teoretic care pleacă de la analiza raporturilor între generații (copil-părinte-bunic), din perspectiva modelelor culturale caracteristice acestora.

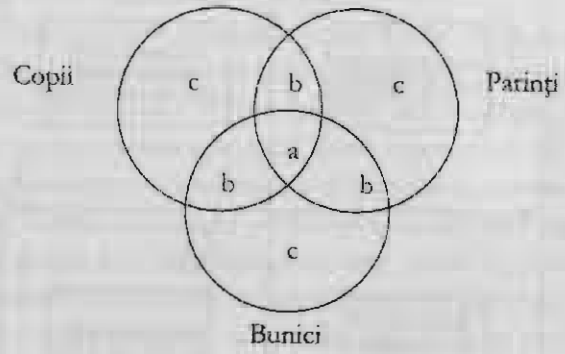

Figura 7. Interferența modelelor culturale

unde:

a = zona de convergență între cele trei modele culturale;

b = zona de convergență între cele două modele culturale;

c = zona de manifestare a propriului model cultural.

Schema propusă (Mitrofan și Ciupercă, 1998) evidențiază faptul că raporturile intergeneraționale sunt marcate, atât de valori comune, cât și de valori proprii fiecărui model cultural, traduse în atitudini, comportamente și stiluri de viață adoptate. După cum se observă, cu cât zonele de convergență sunt mai mari, cu atât autonomia manifestată este mai mică, și invers, cu cât zonele de convergență sunt mai mici, cu atât autonomia manifestată este mai mare.

În primul caz, se proliferează sistemul închis (congruent cu modelul <tată tradițional-mamă tradițională>), în al doilea sistemul deschis (asemănător cu modelul <tată modern-mamă modernă>). Ambele sunt disfuncționale până la un anumit punct

deoarece sistemul închis rupe familia de exterior iar sistemul deschis rupe unitatea din interior. Prin urmare, considerăm că sistemul familial pentru a fi funcțional – din perspectiva raporturilor intergeneraționale – trebuie să-și construiască și să-și consolideze o stare de echilibru între modelele culturale ale generațiilor componente.

Să încercăm acum să privim socializarea din perspectiva celor două sexe. Deși anumite influențe tradiționale au rămas, s-au modificat destul de multe lucruri în această privință. De exemplu, s-a diminuat considerabil ceea ce mulți sociologi au considerat a fi baza diferenței de socializare a celor două sexe: axa sedentarism–mobilitate. În trecut, fetele erau încurajate să rămână sedentare iar băieții să devină mobili. Ele erau mai întotdeauna antrenate în activități desfășurate în spațiul limitat și închis al gospodăriei (Benedict, 1943), în vreme ce, foarte de timpuriu, băieții erau expediați să se joace afară. Pe măsură ce înaintau în vârstă, fetele își procurau ocazii de „a ieși" dar, spre deosebire de băieți, ele nu mergeau afară, ci ieșeau pentru a merge undeva (Lafont, 1980). Aceste caracteristici tradiționale s-au destrămat progresiv. Azi, fetele ies pe stradă de la 12-13 ani, se amestecă cu băieții de vârsta lor, se întorc seara târziu. Ele se lovesc de toate problemele ce le ridică mobilitatea și își formează o perspectivă mult mai largă asupra vieții, dorindu-și mai mult de la ea.

Strâns legată de această axă este și axa public–privat, care a suferit și ea numeroase modificări. Progresiv, s-a renunțat la ideea că bărbații acționează (doar) în spațiul public și femeia (doar) în spațiul privat, ceea ce a generat schimbări în procesul socializării celor două sexe. De exemplu, astăzi, datorită cuceririlor feminismului, devine din ce în ce mai normal ca fata să fie încurajată să studieze, să intre pe piața forței de muncă etc. Totuși, mai persistă mentalitatea potrivit căreia, dacă nu reușește, va fi iertată de cei

din jur mult mai uşor decât un băiat, căci de la ea se cere, în special, un alt soi de realizare: să fie femeie, să nu-şi piardă feminitatea (de Beauvoir, 1949).

Axa pasiv-activ se supune aceluiaşi proces de transformare. Fetele sunt învăţate să devină active, să renunţe la pasivitatea tradiţională, care – aplicată la condiţiile societăţii contemporane – le-ar fi izolat, le-ar fi frustrat.

În fine, numeroase schimbări a suferit şi axa dependenţă-autonomie. Fetele sunt educate astfel încât să poată depăşi stadiul de dependenţă faţă de sexul opus şi să devină tot mai libere în opţiunile lor de viaţă.

După cum se observă, socializarea fetelor a devenit din ce în ce mai complexă şi mai dificilă. Şi aceasta, nu atât pentru că ar implica eforturi sau costuri foarte mari, ci din cauza faptului că trebuie înlăturată o mentalitate care a făcut din femeie o fiinţă sedentară, pasivă şi dependentă, ce-şi limita viaţa doar la spaţiul privat.

Ce s-a schimbat, însă, în socializarea băieţilor ? Mai nimic important, pentru că ei merg în continuare pe linia mobilitate-activism-autonomie, acţionând cu preponderenţă în spaţiul public. Nu au intervenit, deci, schimbări de fond. Modificările care au apărut ţin de conştientizarea faptului că băieţii trebuie să devină mai expresivi, şi nu doar instrumentali, accentuând şi latura afectiv-emoţională, nu numai pe cea economică. Ceea ce pare mai surprinzător este faptul că băiatul trebuie socializat astfel încât să accepte că va deveni dependent de femeie, pentru că ea tinde să devină autonomă iar acest lucru implică o dependenţă reciprocă.

Ca o concluzie a acestei perspective generale asupra procesului de socializare în familia modernă, putem afirma că relaţia părinte-copil se bazează pe alte principii, comparativ cu cele care guvernau familia tradiţională, iar ideea fundamentală este aceea că

adolescenţa şi chiar copilăria au devenit etape de pregătire pentru momentul extrem de important al părăsirii căminului. Copiii îşi iau/li se acordă mai multă libertate, mai multă autonomie, mai multă responsabilitate, separarea şi individuaţia devenind probleme firesti. Părăsirea căminului înseamnă, într-un fel, o a doua naştere (Bellah et al., 1985) iar copiii se pregătesc/sunt pregătiţi de la o vârstă din ce în ce mai mică pentru aceasta, în condiţiile în care – oricum – convieţuirea ar fi fost destul de dificilă, date fiind divergenţele de valori, atitudini, mentalităţi, stiluri de viaţă.

Pe de altă parte, la nivelul opiniilor şi al intenţiilor educative, numărul părinţilor care pregătesc un destin diferit copiilor lor, în funcţie de sexul acestora, este tot mai mic (Durning, 1995). Comportamentul celor care continuă, conştient sau nu, să transmită valori diferenţiatoare, poate fi explicat cu ajutorul a trei tipuri de logici parentale (Bell, 1979) :

- o logică a tradiţiei;
- o logică funcţionalistă;
- o logică a utilităţii sociale a respectării stereotipurilor.

Totuşi, tendinţa este destul de clară, iar societatea spre care ne îndreptăm este una în care toată lumea începe să poarte aceleaşi haine, aceleaşi bijuterii, aceeaşi tunsură. Tinerii vor trăi, dacă nu şi trăiesc deja, într-o modernitate imediată şi schimbătoare, fără trecut sau viitor, distinctă de societatea celor în vârstă şi de istoria ei (Lafont, 1980).

Alături de familie, un rol important în socializarea diferenţiată a celor două sexe revine şi altor instanţe, cum ar fi :

Grupele de vârstă

Activitatea grupelor de băieţi şi de fete diferă în mod semnificativ (Lever, 1978). De exemplu, băieţii se angajează deseori în activităţi de echipă (în care competiţia şi regulile sunt foarte

importante) iar fetele în activităţi spontane şi mai puţin organizate (săritul corzii, statul de vorbă etc.).

Şcoala

Majoritatea manualelor şcolare îi prezintă pe băieţi şi pe fete în roluri specifice genurilor. De exemplu, băieţii din povestiri sunt activi, fetele pasive; ei se joacă cu soldaţi, ele cu păpuşi (Goodman, 1992). Unele studii (Davies, 1991) sugerează că lucrurile s-au mai schimbat, dar foarte multe cărţi pentru copii n-au depăşit modelele culturale tradiţionale.

La noi în ţară, s-au efectuat câteva cercetări care au evidenţiat că instituţia şcolii, prin manualele şi materialele didactice folosite, contribuie încă la perpetuarea stereotipurilorde gen. De exemplu, în manualele de ciclu primar, există destule imagini stereotip care deformează reprezentările copilului despre bărbaţi şi femei, despre rolurile şi statutul lor în societate. L. Grunberg (1997, 19-35), analizând cele două manuale alternative de limba română pentru clasa a II-a, aprobate de Ministerul Învăţământului pentru anul şcolar 1996-1997, arată că, vizual, copiii sunt „bombardaţi" (p.26) mult mai des cu poze reprezentând un sex în defavoarea celuilalt (tabelul 1). În ceea ce priveşte activităţile atribuite, se observă că fetele cântă, ascultă, cos, cumpără păpuşi, şterg praful, în timp ce băieţii învaţă, se joacă pe computer etc.

Tabelul 1

MANUAL	Nr. fete	Nr. băieţi	Nr. femei	Nr. bărbaţi
1.	33	68	18	30
2.	29	101	18	52

D. Frumuşani şi G. Popa (1997), analizând Abecedarul apărut la Editura Didactică şi Pedagogică în 1995, arată că – la nivelul ilustraţiilor – personajele de sex feminin apar în următoarele roluri

profesionale: învăţător, vânzătoare, sportivă. În acelaşi timp, personajele de sex masculin întruchipează astronauţi, poliţişti, doctori, actori. Numărul persoanelor feminine este mai scăzut decât cel al personajelor masculine, raportul fiind de 1/2 în defavoarea primei categorii. La nivelul familiei, conform manualului utilizat, rolurile se prezintă astfel: mama coase, găteşte, îngrijeşte copiii, tatăl citeşte ziarul, duce copiii la şcoală, îi plimbă cu barca pe lac. Aşadar, mama continuă să fie surprinsă în ipostaze casnice, în timp ce tatălui i se atribuie acţiunile din spaţiul public.

Mass-media

Există păreri conform cărora nicăieri nu au fost consolidate mai bine modelele de rol tradiţional decât în mass-media (Busby, 1975). În majoritatea programelor de televiziune, bărbaţii apar mai mult decât femeile, într-un raport de 7 la 3 (Durkin, 1995) şi sunt prezentaţi ca având statusuri ridicate, în timp ce femeile sunt prezentate ca fiind dependente şi servile (Birch, 1988; Richmond-Abbott, 1992). Studii asupra celor mai vizionate desene animate arată că majoritatea personajelor principale sunt masculine şi acestea domină secvenţele de acţiune (Giddens, 1989).

În 1980 s-a efectuat un studiu care a încercat să identifice în ce măsură ocupaţiile atribuite în mod tradiţional fiecărui sex se regăsesc în reclamele comerciale. L. Lovdal (1989) a constatat că stereotipurile gen-rolurilor convenţionale persistă şi în aceste reclame, fapt care a confirmat presupunerile anterioare. Influenţa programelor de televiziune asupra stereotipizării pe baza apartenenţei la gen a fost cercetată şi de A. Browne (1999), care a analizat conţinutul reclamelor publicitare din timpul programelor de desene animate, pe o perioadă de cinci luni. Rezultatele la care a ajuns sunt asemănătoare cu cele din studiile anterioare: bărbaţii apar în număr mai mare, îşi asumă mai mult roluri dominante, sunt mai activi şi mai agresivi decât femeile, care sunt prezentate

ca fiind mai timide, mai puţin dornice de a prelua controlul.

Numeroşi cercetători (Morgan, 1987; Meltzoff, 1988) au arătat că probabilitatea adoptării rolurilor de gen tradiţionale este cu atât mai mare cu cât creşte numărul de ore petrecut de copii în faţa televizorului. Pe de altă parte, într-un experiment realizat de N. O'Neil, S. Schoonover şi L. Adelstein (1980), unor copii li s-a prezentat o serie de reclame netradiţionale, încercându-se apoi să se identifice efectul acestor prezentări asupra stereotipului de gen-rol. S-a observat că fetele şi-au exprimat dorinţa de a se lansa în cariere netradiţionale, tendinţă aproape inexistentă la băieţi. Şi alţi autori au evidenţiat faptul că majoritatea copiilor îşi schimbă atitudinile stereotipizate când vizionează programe de televiziune în contradicţie cu stereotipurile lor (Johnson şi Ettema, 1982 apud Birch, 1988).

Un alt aspect a fost relevat de analizarea unui număr de 2750 de reclame, în urma căreia s-a constatat că în 94% din cazuri a fost folosit un narator mascul, deşi 50% din produsele la care se făcea reclamă erau destinate femeilor (Richmond-Abbott, 1992). În general, femeile apar în reclame când se face uz de nuditatea lor parţială sau totală. Acceptând acest lucru femeile îşi confirmă eticheta de „obiecte sexuale", care caută să domine prin fizic, şi nu prin intelect. Tendinţa este însă ca femeia să-şi reproiecteze sensul vieţii, comutându-se de la impresivitatea aparenţei spre consistenţa esenţei, de la relevarea formelor la evidenţierea personalităţii.

Concluzionând, prin intermediul educaţiei, copiii învaţă anumite roluri de gen. Deşi există studii care confirmă că societatea, prin diferitele sale instanţe de socializare, îi pregăteşte pe copii pentru două lumi separate, în funcţie de sexul lor (Grunberg, 1997, 42), tendinţa este aceea a regândirii procesului socializării în direcţia unei societăţi unisex (Aries, 1980, 85).

4.5. Stereotipurile de gen: sursă a discriminării sexuale

Stereotipurile de gen sunt convingerile, ideile, credinţele pe care le au oamenii dintr-o societate în privinţa atributelor şi aşteptărilor comportamentale ale bărbaţilor şi femeilor. Iată câteva exemple:

- femeia judecă după criterii subiective şi nu după criterii obiective. Gândirea ei e dominată de sentiment şi nu de interes, e psihologică în loc să fie logică;
- femeia judecă pentru prezent şi nu pentru viitor. Riscurile îi apar precumpănitoare, pentru că se exercită în prezent, iar şansele îi apar inaccesibile, pentru că sunt realizabile în viitor.
- femeile sunt mai conservatoare decât bărbaţii, deci sunt un grup subversiv în raport cu idealul schimbării sau al modernizării.

După cum se observă, stereotipurile sunt descrieri extrem de simplificate ale trăsăturilor pe care le-ar avea bărbaţii sau femeile. Numai că oamenii percep aceste trăsături ca fiind reale, date, şi se comportă în consecinţă. De unde vine credinţa oamenilor în ceea ce priveşte veridicitatea trăsăturilor masculine şi feminine?

M. Niel (1974) consideră că, la începuturile omenirii, forţa fizică a fost cea care a făcut din bărbat „sexul tare". Datorită puterii sale, el a putut să-şi apere familia, satul sau Cetatea împotriva năvălitorilor. Femeia, ţinută departe de vânătoare sau luptă datorită conformaţiei sale fragile, adesea slăbită de naşteri repetate, era considerată „sexul slab".

Opoziţia Forţă/Slăbiciune a fost - în concepţia M. Niel - punctul de plecare către conştientizarea principalelor caracteristici ale celor două sexe. Astfel, Virilitatea a fost identificată cu forţa iar Feminitatea cu slăbiciunea. Continuând argumentaţia, M. Niel

CAPITOLUL V

EVOLUȚIA RELAȚIILOR DINTRE SEXE. ESTIMĂRI ȘI PROGNOZE

5.1. Calitatea vieții familiale. Estimări, predicții, soluții.

Calitatea vieții circumscrie, fără îndoială, starea și evoluția familială, nu numai ca model instituțional, consfințit de istoria organizării sociale, dar mai ales ca model interacțional dinamic, viu, deschis și dramatic transformativ, în perspectiva producerii, modelării și autorealizării ființei umane.

Calitatea vieții familiale este determinată atât de exterior – cadru social-cultural, nivel de satisfacere al nevoilor materiale (de la hrană și spațiu locuibil, la buget, confort, posibilități de consum cultural și trai civilizat) – cât și din interior (calitatea relațiilor interpersonale). Aceasta din urmă poate fi estimată prin intermediul mai multor indicatori așa-ziși „subiectivi", dar al căror impact este esențial în orice predicție familială:

climatul socio-afectiv;

„bunăstarea sexuală";

autenticitatea și completitudinea comunicării între parteneri și copiii lor;

păstrarea unui echilibru dinamic între fuziune și autonomie psihologică;

fluența granițelor intergeneraționale;

coerența și consensul modelelor de rol conjugal și parental oferite copiilor în procesul de educație;

gradul de confort și securizare psihică, rezultat din sentimentul apartenenței familiale, ca antidot al singurătății și abandonului dezechilibrant;

sănătatea psihică și somatică a membrilor familiei;

capacitatea de păstrare și transmitere a modelelor spirituale-valorice pozitive, psihosociale.

Astăzi, mai mult ca oricând, familia rămâne familie în măsura în care se poate asigura o igienă psihomorală și o terapie psihosocială continuă membrilor săi, în măsura în care ea își dezvoltă resursele de a face față stresurilor multiple (externe și interne). Ea își păstrează integritatea și longevitatea numai în măsura în carele conferă membrilor săi un sens coevolutiv, „o scenă de recunoaștere, valorizare și autodezvoltare", dar mai ales un mijloc de asigurare a sănătății psihice și sociale.

Din nefericire, observațiile noastre, mai mult sau mai puțin sistematizate (1984, 1989, 1994), au identificat pe familia românească o serie de simptome ale unei veritabile crize psihologice. Cele mai importante sunt:

5.1.1. Pericolul iminent al dezinstituționalizării și denuclearizării, ca urmare a creșterii semnificative a fenomenului de instabilitate, divorțialitate, corelat cu scăderea numărului de recăsătoriri și a ratei scăzute a nupțialității. Consecința imediată o constituie fragilizarea și, de cele mai multe ori, sociopatologizarea relațiilor dintre soți și – în special – a relației dintre părinți și copii. Mai mult, dincolo de aparența instituției familiale statuate prin căsătorie, asistăm la prefaceri ale structurii rolurilor feminine și masculine (unele cu vădit risc psihopatogen), la substituiri și

inversiuni forțate în raport cu „prerogativele de sex", la distorsiuni sau amputări ale exercitării rolurilor familiale, la evaziuni sau abandon de rol, așa încât hiatusul între statut și rol se accentuează, favorizând tendințele entropice ale celulei maritale și, prin ele, ale întregului microgrup familial.

Există o tendință netă la proliferarea unor noi modele (coabitarea, căsătoria deschisă, monoparentalitatea, semicăsnicia, celibatul) sau pseudo-modele familiale (grupul comunitar, căsătoria între homosexuali) ca alternative ale stilului de viață maritală. Acestea din urmă, din fericire, nu au în țara noastră o reprezentare sau o răspândire semnificativă.

Toate acestea poartă pecetea unei tranziențe psihosociale, a unor prefaceri anticipate de A. Toffler, ce au rolul de a anunța disfuncții „cu răsunet la distanță", deși aparent ele vizează eforturi adaptative. Aceste disfuncții pot periclita, în perspectivă, echilibrul psihologic și social al consorților sau ex-consorților, dar mai ales al copiilor acestora. Mulți dintre acești copii sunt viitori adulți plutind în confuzia modelelor parentale multiple, succesive, incomplete sau absente, frustrate de căldură și comunicare afectivă. Programați la imaturitate socioafectivă, ei vor fi tentați să nege valorile conviețuirii familiale, căutând noi formule de viață, mai puțin frustrante, încorsetante și amenințătoare.

5.1.2. Inautenticizarea relațiilor familiale este a doua tendință, specifică multora dintre cuplurile contemporane în cadrul instituțional care continuă totuși să dețină ponderea cea mai mare – căsătoria. Acest fenomen se evidențiază în proliferări marginal sociopatogene (semicăsnicia și pseudocăsnicia), ce trădează primele semne de psihosociopatologie familială.

Infidelitatea, disfuncțiile sexual-afective, alcoolismul, violența familială, nu sunt cauze prime ale divorțialității (deși ele apar consemnate ca atare în documentele legale), ci sunt consecințe ale

unui frecvent proces de inadaptare şi incompetenţă maritală. Cauzele acestui proces trebuie căutate în miezul formării personalităţii, în dificultăţile ei de maturizare psihologică (afectivă, socială, morală, spirituală), în ignoranţa sa relaţională, în absenţa unei minime culturi a relaţiilor satisfăcătoare şi civilizate între sexe. Adesea, precaritatea condiţiei socio-economice sub nivelul satisfacerii nevoilor bazale de siguranţă şi sănătate biologică şi psihică, corelate cu un sistem educativ-instrucţional incomplet sau deficitar, sunt de natură să accentueze, să întreţină şi să agraveze deficitele adaptative socio-familiale, de azi şi de mâine.

Nu putem ignora faptul că o familie „bolnavă", din punct de vedere interpersonal, generează, în perspectivă, o societate fragilă din punct de vedere psihosocial. Ea distorsionează profund rolurile, scopurile, aspiraţiile şi comportamentele membrilor săi, periclitează – în consecinţă – nu numai eficienţa şi stabilitatea socială a acestora, ci şi eficienţa, coerenţa şi echilibrul psihomoral al societăţii ca întreg.

Efectul de recurenţă este incontestabil în dinamica existenţei...Criza psihosocială a familiei reflectă, fără îndoială, (şi nu numai) criza morală a societăţii, dar ea poate deveni motor în menţinerea şi agravarea crizei structurilor şi funcţionalităţii sociale. Or, nu putem răspunde la întrebarea „Care sunt factorii ce explică asigură şi potenţează calitatea vieţii în general?", eludând profilările psihosociopatogene ale nucleului familial actual sau ignorând mijloacele de protecţie, terapie psihosocială, educaţie şi cultură relaţională ale acestuia.

Nu putem ignora nici faptul că fiinţa umană poartă în ea vocaţia fericirii. În devenirea sa, de cele mai multe ori, ea îşi urmăreşte autoafirmarea, autoîmplinirea, autorealizarea („self-actualization", în expresia lui C. ROGERS). Calea afectivă – iubirea şi armonia între sexe şi generaţii, cunoaşterea, valorizarea şi stimularea interpersonală întru-bunăstarea comună, ca indicatori ai relaţiilor intergeneraţionale şi intersexe şi, implicit, ai calităţii vieţii – este la fel de importantă ca şi calea prosperităţii materiale, aflându-se cu aceasta în strânsă interdependenţă. Dar acela afectivă – cu toate implicaţiile ei în planul evoluţiei spirituale – este prioritară şi transformativă. Ea este expresia libertăţii autentice a omului şi sursa de netăgăduit a fiinţării sale, a destinului său individual şi colectiv.

Meditând asupra evenimentelor sale psihologice dar şi asupra resurselor ei afective, morale, biologice şi culturale întru autoregenerare, în a face faţă prezentului şi viitorului, FAMILIA rămâne, pentru fiecare dintre noi, o întrebare la care nu se poate răspunde decât cu iubire.

5.2. Terapia familiei patogene – între realism şi utopie

Începând cu anii `60, în câmpul preocupărilor psihoterapiei americane s-a conturat ceea ce avea să fie a treia mare forţă a domeniului: terapia de familie.

Tributar în cea mai mare parte teoriei comunicaţionale şi comportamentale, apoi celei sistemice, curentul terapiilor de familie s-a diversificat nebănuit în ultimele două decenii. Astfel, de la abordarea psihanalitică a lui N. Ackerman şi I. Boszormenyi-Nagy, la terapia structurală a lui S. Minuchin, şi cea strategic-sistemică, de la terapia conjugală comunicaţională a Virginiei Satir, la recenta terapie netradiţională de cuplu a lui While, de la abordările sexoterapeutice comportamentale ale lui W. Masters, I. Johnson şi H.S. Kaplan, la terapiile de grup de cupluri şi de grup familial ale lui M. Bowen şi J. Framo, terapia de familie rămâne şi actualmente un domeniu de emanaţie al gândirii psihologice americane.